

नेपालको सशास्त्र द्वन्द्वको अवधिमा
बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको
अवस्था सम्बन्धि प्रतिवेदन

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
नेपाल

प्रकाशन : २०६५ भाद्र

संख्या : १५०० प्रति

प्रतिवेदन नं. ४६/९७/२०६५ (के.का.)

लेखन तथा सम्पादन

माधव गौतम

वासुदेव बजगाई

श्यामबाबु काफ्ले

रेगम महर्जन

प्रकाशक

राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोग

हरिहरभवन, ललितपुर

मन्त्रालय

कुनै पनि राष्ट्रमा सशस्त्र द्वन्द्व धनजनको असिमीत क्षतिको कारण यसैपनि पीडादायी र दुःखद हुन्छ । त्यसमाथि युद्धरत पक्षबाट गैरसैनिक व्यक्तिहरु वा नागरिकहरुलाई रातविरात जुनसुकै समयमा परिवारबाट छुटाई समाती बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने गरिन्छ भने त्यो कति गम्भीर र भयावह हुन्छ जुन् हाल नेपालमा धेरै परिवारले भोगिराखेको यर्थार्थता हो । नेपालमा सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा सुरक्षाकर्मी तथा ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा हजारौ मानिसहरुलाई बलपूर्वक कब्जामा लिई मरे बाँचेको वा कही कतै रहे नरहेको कुनै थाहा जानकारी सम्बद्ध परिवारले नपाउने गरी अवस्था अज्ञात बनाउने कार्यहरु भए । जानकारीबीहिन शुन्यतामा त्यस्तो व्यक्ति मरे मारिएको ठानी काजकृया गर्ने नगर्ने अन्यौलमा हजारौ परिवारहरु रहेका छन् । द्वन्द्वकालीन अवधिमा अवस्था अज्ञात बनाइएका व्यक्तिहरु मध्ये कतिपय हालसम्म पनि सार्वजनिक हुन सकेको छैन । नेपाल सरकार र ने.क.पा.(माओवादी) बीच २०६३ मंसिर ५ गते सम्पन्न भएको विस्तृत शान्ति समझौतामा बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको अवस्था सार्वजनिक गर्ने विषयमा प्रतिबद्धता जनाएको भए पनि त्यसको समेत कार्यान्वयन भएको छैन ।

सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको अवस्था सार्वजनिक गर्नु, पीडित परिवारलाई राहत एं क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउनु तथा दोषीलाई कानूनी कारवाही गर्नु संकमणकालीन न्यायको एक महत्वपूर्ण पक्ष हो । विस्तृत शान्ति समझौता सम्पन्न भएको बीस महिना वित्तिसक्दा पनि बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको अवस्था सार्वजनिक गर्न राज्यले ठोस कदम चालेको पाईदैन । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्य नगर्न द्वन्द्वरत पक्षहरुलाई लगातार ध्यानाकर्षण गराउदै आएको छ । यस्तो अवस्थामा नेपालमा बेपत्ताको अवस्थाको बारेमा आयोगबाट भएको अनुगमन तथा अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्यहरु जनसमक्ष पुऱ्याउन यो प्रतिवेदन प्रकाशित गरिएको छ । साथै बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको अवस्था सार्वजनिक गर्न, पीडित व्यक्तिलाई राहत एं क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गर्न तथा दोषीलाई कारवाही गर्न सम्बन्धित निकायलाई जवाफदेही बनाउन समेत यो प्रतिवेदनले सधाउ पुऱ्याउनेछ भन्ने आशा गरिएको छ ।

बलपूर्वक बेपत्ता पारी स्थिति अज्ञात गर्ने गराउने कार्य विश्वभरी नै एउटा गम्भीर समस्याको रूपमा रहेको छ । पीडित परिवारहरुको पहलमा भएको अभियानस्वरूप संयुक्त राष्ट्र संघद्वारा यस सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय महासंघिय सन् २००७ मा तयार भएको छ । हाल सो महासंघि सदस्य राष्ट्रहरुको हस्ताक्षर र अनुमोदनको लागि खुल्ला रहेको छ । देश विदेशमा रहेका विभिन्न नागरिक समाजहरुको प्रयासकै कारण हाम्रो समाज बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको सम्बन्धमा यतिसम्म संवेदनशिल हुन सकेको छ । विश्व जनचेतनालाई यस स्थानसम्म त्याउन निरन्तर प्रयास गर्ने संघ संस्था सबै बधाईका पात्र छन् । साथै, यो प्रतिवेदनलाई यस रूपमा तयार गर्न मेहनत गुर्न भएका आयोगका सम्पूर्ण कर्मचारीहरुलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

२०६५ भाद्र १३ गते

केदारनाथ उपाध्याय

अध्यक्ष

विषय सूची

परिच्छेद - १

परिचय

१.	पृष्ठभूमि	१
२.	परिचय	२
३.	प्रतिवेदनको उद्देश्य	५
४.	अध्ययन विधि.....	५

परिच्छेद - २

बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने तथा कब्जामा लिने कार्य विरुद्धका कानूनी व्यवस्थाहरू

१.	नेपालको कानूनी व्यवस्था.....	६
२.	अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्थाहरू.....	९

परिच्छेद ३

नेपालमा बलपूर्वक बेपत्ताको अवस्था

१.	बेपत्ता पार्ने तथा कब्जामा लिने प्रचलन र तरिका	१२
२.	बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कारण	१४
३.	बेपत्ताको स्थिति	१४

परिच्छेद ४

बेपत्ता पार्ने कार्यबाट पर्ने प्रभावहरू

१.	बेपत्ता व्यक्तिमाथि पर्ने असर.....	१८
२.	परिवारमाथि पर्ने असर	१८
३.	महिला तथा बालवालिकाकामाथि पर्ने असर	१९
४.	समाजमाथि पर्ने असर	१९
५.	सरकार तथा सुरक्षा निकायमाथि पर्ने असर.....	१९

परिच्छेद ५

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न भएका पहलहरू

१.	सरकारबाट भएका पहल	२०
२.	मानव अधिकार क्षेत्रमा कार्यरत संघ संस्थाहरूबाट भएका पहल.....	२३
३.	संयुक्त राष्ट्र संघ	२५
४.	न्यायालय	२५
५.	बेपत्ता पारिएका तथा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका व्यक्तिहरूका आफन्तहरूको पहल	२९

परिच्छेद ६

बेपत्ता पारिने कार्य विरुद्ध आयोगले गरेका कार्यहरू

बेपत्ता पारिने कार्य विरुद्ध आयोगले गरेका कार्यहरू	३१
--	----

परिच्छेद ७

आयोगबाट बलपूर्वक बेपत्ता तथा कब्जाका उजुरीहरूको सम्बन्धमा सरकारलाई
गरिएका महत्वपूर्ण सिफारिसहरु

(क) सुरक्षाकर्मीद्वारा बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका घटनाहरूमा आयोगबाट भएका महत्वपूर्ण निर्णयहरु.....	४२	
१.	एकवहादुर ढकाललाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा.....	४२
२.	अधिवक्ता जीतमान बस्नेतलाई सैनिक हिरासतमा यातना दिएको सम्बन्धमा.....	४२
३.	कृष्ण के.सी.लाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा	४३
४.	पुष्पराज बस्नेतलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा.....	४४
५.	राजेन्द्र चौरेल समेतलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा.....	४५
६.	ज्ञानेन्द्र त्रिपाठीलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा	४७
७.	रेनुका दुलाललाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा.....	४९
८.	निश्चल नकर्मीलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा.....	५०
९.	अमृत कँडेललाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा	५२
१०.	हरि प्रसाद बोलखेलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा.....	५४

११.	सरला सापकोटालाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा	५६
१२.	मैना सुनुवारलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा	५८
१३.	खड्ग बहादुर घर्ती मगरलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा	५९
१४.	देशी भुलोनलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा	६०
१५.	नवराज के.सी.लाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा	६०
१६.	सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारेको ठहर गरी पीडितलाई अन्तरीम राहत दिन गरिएका सिफारिसहरु	६१
(ख)	ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका घटनाहरूमा आयोगबाट भएका महत्वपूर्ण निर्णयहरु	६२
१.	अर्जुन लामालाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिइएको भन्ने सम्बन्धमा	६२
२.	डेकेन्द्रराज थापालाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिइएको भन्ने सम्बन्धमा	६४
३.	नोखराज गौतमलाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिइएको भन्ने सम्बन्धमा	६५
४.	विनोद कुमार खड्कालाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिइएको भन्ने सम्बन्धमा	६६
५.	केशव महतोलाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिइएको भन्ने सम्बन्धमा	६६
६.	गोकर्ण (गोपी) सुवेदीलाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिइएको भन्ने सम्बन्धमा	६६
७.	बीरेन्द्र शाहलाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिइएको भन्ने सम्बन्धमा	६७
८.	ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारेको ठहर गरी पीडितलाई अन्तरीम राहत दिन गरिएका सिफारिसहरु	६८

परिच्छेद ८

निष्कर्ष तथा सुझावहरू

१.	निष्कर्ष	७०
२.	सुझावहरु	७२

अनुसूची १

सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भनी राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा परेका
उजुरीहरूमध्ये हालसम्म अवस्था सार्वजनिक नभएका व्यक्तिहरुको विवरण. ७४

अनुसूची २

ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएको भनी राष्ट्रिय
मानव अधिकार आयोगमा परेका उजुरीहरूमध्ये हालसम्म अवस्था सार्वजनिक
नभएका व्यक्तिहरुको विवरण

अनुसूची ३

बलवूर्वक बेपत्ता सम्बन्ध गतिविधिमा आधारित केही फोटोहरु..... १०५

परिच्छेद - १

परिचय

१. पृष्ठभूमि

नेपालमा वि.सं.२०५२ साल फाल्गुण १ गतेबाट ने.क.पा.(माओवादी) ले सशस्त्र संघर्षको घोषणा गरेपछि शुरु भएको सशस्त्र द्वन्द्व २०६३ साल मंसिर ५ गते नेपाल सरकार र ने.क.पा.(माओवादी) बीच भएको विस्तृत शान्ति समझौतासँगै समाप्त भएको छ । एक दशक भन्दा बढी भएको सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा द्वन्द्वरत पक्षहरुबाट विभिन्न किसिमका मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा मानवीय कानून विरुद्ध हुने ज्यादतीका घटनाहरु भए । यस्ता घटनाहरुमध्ये बलपूर्वक बेपत्ता पनि एक हो । यस अवधिमा सुरक्षाकर्मीद्वारा व्यक्तिहरुलाई पक्षाउ गरी बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने तथा सशस्त्र द्वन्द्वको अर्को पक्ष ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा व्यक्तिहरुलाई बलपूर्वक कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात बनाउने कार्यहरु भए जसबाट ठूलो संख्यामा व्यक्तिहरु पीडित हुन पुगेका छन् । द्वन्द्वरत पक्षहरुबाट कति व्यक्तिहरुलाई बेपत्ता पारियो भन्ने यकीन तथ्याङ्क उपलब्ध हुन सकेको छैन तर ठूलो संख्यामा अवस्था अज्ञात बनाइएका व्यक्तिहरुमध्ये कतिपयको अवस्था हालसम्म पनि सार्वजनिक हुन सकेको छैन । विशेषतः वि.सं.२०५८ मंसिर ११ गतेदेखि र त्यसपछि पठक पठक लगाइएको संकटकालको अवधिमा यस प्रकारका घटनाहरु बढी मात्रामा भएको पाइन्छ । नेपालमा बेपत्ताको अवस्था राष्ट्रिय रूपमा मात्रै होइन अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा समेत चर्चा र चिन्ताको विषय बन्यो । यस अवधिमा मानिस बेपत्ता पार्ने देशहरुको सूचीमा नेपाल अग्रपक्तिमा रहेको प्रतिवेदनहरु सार्वजनिक भए । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट भएको अनुसन्धानबाट समेत द्वन्द्वरत पक्षहरुबाट ठूलो संख्यामा व्यक्तिहरुलाई बेपत्ता पारेको पाइयो ।

सात राजनीतिक दल र ने.क.पा.(माओवादी) बीच २०६२ मंसिर ७ गते भएको बाह्र बुँदे सहमतिको आधारमा भएको जनआन्दोलन-२ को सफलतापछि राज्यको तर्फबाट व्यक्तिहरुलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका घटना जानकारीमा आएका छैनन् । तर ने.क.पा.(माओवादी) बाट भने यसपछि पनि केही व्यक्तिहरुलाई बलपूर्वक कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारेका उजुरीहरु आयोगमा प्राप्त हुन आएका छन् । नेपाल सरकार र ने.क.पा.(माओवादी) बीच २०६३ मंसिर ५ गते सम्पन्न भएको विस्तृत शान्ति समझौतामा बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको अवस्था सार्वजनिक गर्ने विषयमा प्रतिबद्धता जनाएको भए पनि त्यसको समेत कार्यान्वयन नभएको अवस्था छ ।

सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको अवस्था सार्वजनिक गर्नु, पीडित परिवारलाई राहत एवं क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउनु तथा दोषीलाई कानूनी कारवाही गर्नु संक्रमणकालीन न्यायको एक महत्वपूर्ण पक्ष हो । विस्तृत शान्ति सम्भौता सम्पन्न भएको बीस महिना वितिसक्दा पनि बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको अवस्था सार्वजनिक गर्न राज्यले ठोस कदम चालेको पाइँदैन । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै बलपूर्वक बेपत्ताको विषयमा द्वन्द्वरत पक्षहरूलाई लगातार ध्यानाकर्षण गराउँदै आएको छ । आयोगमा प्राप्त उजुरीउपर अनुसन्धान भइरहेको छ । यस्तो अवस्थामा नेपालमा बेपत्ताको अवस्थाको बारेमा आयोगबाट भएको अनुगमन तथा अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्यहरु समेतको आधारमा यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

२. परिचय

मानिसलाई बलपूर्वक बेपत्ता बनाउने कार्य मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन हो । यो एउटा मानवता विरुद्धको अपराध पनि हो । मानिसलाई बलपूर्वक बेपत्ता बनाउँदा पीडित व्यक्तिको जीवन, स्वतन्त्रता तथा सुरक्षाको अधिकार लगायतका अधिकारहरूको उपभोगमा गम्भीर असर पर्दछ । यस कार्यबाट पीडितका परिवारमा मानसिक पीडा पुगदछ भने समाजमा त्रासको वातावरण सृजना हुन्छ । यस कार्यबाट मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ लगायत मानव अधिकारसम्बन्धि दस्तावेजहरूमा उल्लेखित नागरिक तथा राजनीतिक र आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अधिकारहरूको उपभोगमा गम्भीर असर पुगदछ ।

व्यक्तिलाई कुनै अभियोगमा पकाउ गर्दा पकाउ गर्नाको कारण सहितको पुर्जी दिनुपर्ने तथा थुनामा राख्ना विनाडिलाई न्यायिक अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनुपर्ने, मानवोचित स्थानमा थुनामा राख्नुपर्ने लगायतका कानूनी प्रकृया अवलम्बन गर्नु पर्ने हुन्छ । व्यक्तिहरूलाई बेपत्ता बनाउँदा उल्लेखित प्रक्रियाहरू नअपनाइने हुनाले बलपूर्वक बेपत्ता बनाउने कार्यलाई गैरकानुनी कार्य मानिन्छ । यसैगरी थुनामा राखिएको व्यक्तिले रोजेको कानुन व्यवसायीद्वारा कानुनी सहायता लिन पाउने, परिवार, आफन्त, साथीहरूसँग भेटघाट गर्न पाउने तथा पत्राचार आदि विधिद्वारा सम्पर्क गर्न पाउने लगायतका अधिकारहरूको उपभोग गर्न पाउँदछ । बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूलाई आम बन्दीहरूलाई राख्ने भन्दा पृथक ठाउँमा राख्ने गरिएको पाइन्छ । यस्ता व्यक्तिहरूलाई कुनै गोप्य बन्दी शिविर, सैनिक व्यारेक, सुरक्षा निकायका तालिम केन्द्रहरू आदिमा राखेर आफ्नो परिवार, आफन्त वा समाजका बारेमा कुनै जानकारी नदिई उनीहरूका बारेमा समेत कुनै जानकारी नदिएर बाट्य सम्पर्कबाट अलग राखी अवस्था अज्ञात बनाउने कार्य नै बलपूर्वक बेपत्ता हो ।

सरकारका विभिन्न तहका निकाय वा यसको समर्थन प्राप्त व्यक्ति वा समूहहरूले व्यक्तिहरूलाई बलपूर्वक कब्जामा लिएर उनीहरूको अवस्था अज्ञात बनाउने कार्यलाई बलपूर्वक बेपत्ता भनिन्छ¹। यसको साथै सशस्त्र विद्रोही समूहहरूले समेत व्यक्तिहरूलाई कब्जामा लिएर अवस्था अज्ञात बनाउने गरेको पाइन्छ। यस्तो कार्यलाई भने जर्बजस्ती कब्जामा लिने कार्य वा अपहरण भन्ने गरिएको पाइन्छ। सामान्य अर्थमा बेपत्ता भन्नाले कुनै व्यक्तिलाई गैरकानुनी रूपमा कब्जामा लिई त्यस्तो व्यक्तिलाई राखिएको स्थान वा अवस्थाका बारेमा कसैलाई जानकारी नदिई अवस्था अज्ञात बनाउने कार्यलाई जनाउँछ। मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको रूपमा परिभाषित गरेका छन्। बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका मानिसको संरक्षण सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघिय घोषणापत्र १९९२ तथा बेपत्ता विरुद्धको महासन्धि २००६ ले मानिसको बलपूर्वक बेपत्तालाई मानवता विरुद्धको अपराधको रूपमा परिभाषित गरेका छन्। महासन्धिको परिभाषा अनुसार बलपूर्वक बेपत्ता भन्नाले कुनै व्यक्तिलाई राज्य वा राज्यको कुनै निकाय वा यसको सहयोग वा समर्थनमा व्यक्तिहरू वा व्यक्तिहरूको समूहले पकाऊ, थुना, अपहरण वा कुनै किसिमबाट स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरी यस्तो तथ्यलाई अस्वीकार गर्नु वा यस्तो तथ्य वा बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको अवस्थालाई लुकाई कानूनी संरक्षणबाट वञ्चित बनाउने कार्यलाई जनाउदछ।¹

एम्नेष्टी इन्टरनेशनलले बलपूर्वक बेपत्तालाई राज्य वा उसको समर्थनमा व्यक्तिलाई लुकाउने कार्यका रूपमा परिभाषित गरेको छ। एम्नेष्टीका अनुसार “साधारण अर्थमा कुनै मानिसलाई राज्यले वा उसका तर्फबाट थुनामा राखिएको र उक्त कुरा लुकाइएको वा कहाँ छ भनी सार्वजनिक नगरेको अवस्था हो।” अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालत (ICC) ले बेपत्तालाई मानवताविरुद्धको अपराध भनी घोषणा गरेको छ। यसका अनुसार व्यक्तिको बलपूर्वक बेपत्ता भन्नाले राज्य वा राजनीतिक सङ्गठनबाट वा यसको सहयोग वा समर्थनमा व्यक्तिलाई पकाऊ वा अपहरण गरी उसलाई थुनामा राखिएको स्वीकार नगरी कानूनी संरक्षणबाट वञ्चित बनाई लामो समयसम्म थुनामा राख्ने कार्य हो।

हालसालै पारित भएको सबै व्यक्तिहरूको बलपूर्वक बेपत्ताबाट संरक्षण सम्बन्धि महासन्धिमा युद्ध वा युद्धको धम्की वा आन्तरीक राजनीतिक अस्थिरता वा संकटकाल वा अन्य कुनै वहानामा व्यक्तिहरूलाई

¹ ““enforced disappearance” is considered to be the arrest, detention, abduction or any other form of deprivation of liberty by agents of the State or by persons or groups of persons acting with the authorization, support or acquiescence of the State, followed by a refusal to acknowledge the deprivation of liberty or by concealment of the fate or whereabouts of the disappeared person, which place such a person outside the protection of the law.

बलपूर्वक वेपत्ता पार्न नपाइने तथा राज्यले बलपूर्वक वेपत्ता पार्ने कार्यको अनुसन्धान गर्न तथा त्यस्तो कार्यमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई न्यायको दायरामा ल्याउन आवश्यक उपायहरु अवलम्बन गर्नु पर्ने भनिएको छ । महासन्धिमा राज्यले वेपत्ता पार्ने कार्यलाई फौजदारी कानूनद्वारा अपराध घोषणा गर्नु पर्ने व्यवस्था समेत समावेश छ । यसमा व्यापक रूपमा हुने वेपत्तालाई मानवता विरुद्धको अपराध घोषणा गरी यस विषयमा अन्तर्राष्ट्रिय कानून आकर्षित हुने उल्लेख गरिएको छ । कुनै पनि व्यक्तिलाई गोप्य रूपमा थुनामा राख्न नपाइने तथा वेपत्ताको कारणबाट कुनै व्यक्तिलाई भएको भौतिक वा नैतिक क्षतिको क्षतिपूर्ति राज्यले उपलब्ध गराउनु पर्ने समेत व्यवस्था गरेको छ । नेपालले हालसम्म उक्त महासन्धिमा हस्ताक्षर गरेको छैन ।

नेपालमा हालसम्म प्राप्त अध्ययनको आधारमा वि.सं. २००७ सालदेखि व्यक्तिलाई बलपूर्वक वेपत्ता पार्ने कार्यको शुरूवात भएको पाइन्छ । एक अप्रकाशित लेखमा दिल्ली सम्झौताको विरुद्धमा उत्रिएका रामप्रसाद राईलाई २००७ सालमा बलपूर्वक वेपत्ता पारिएको भनी उल्लेख गरिएको छ ।^२ वेपत्ताको इतिहासको बारेमा उल्लेख गरिरहँदा पञ्चायतकालमा वेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था पत्ता लगाउनको लागि प्रजातन्त्रको पुर्नस्थापनापछि वि.सं. २०४७ सालमा तत्कालीन अन्तरीम सरकारले सूर्यवहादुर शाक्य अध्यक्ष र बासुदेव दुङ्गाना, प्रकाश कुमार काफ्ले तथा डा. सच्चेकुमार पहाडी सदस्य रहेको छानबिन समिति बनाएको थियो । उक्त समितिले पञ्चायतकालमा ३६ जना व्यक्तिहरूलाई सरकारले बलपूर्वक वेपत्ता पारिएको प्रतिवेदन सरकार समक्ष बुझाएको थियो ।^३ सशस्त्र द्वन्द्वको शुरूवात हुनुपूर्व भुवनलाल थापा मगर र विद्यार्थी प्रभाकर सुवेदीलाई राज्यबाट वेपत्ता पार्ने कार्य भएको कुरा अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (ईन्सेक) ले उल्लेख गरेको छ ।^४ ने.क.पा.(माओवादी) ले २०५२ सालमा सशस्त्र संघर्षको घोषणा गरेपछि शुरु भएको सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा व्यक्तिहरूलाई बलपूर्वक वेपत्ता पार्ने कार्यले तिब्रता पायो ।

² अच्युत आचार्य, मानिसलाई वेपत्ता पारिने कार्यविरुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय दिवसको सन्दर्भ वर्तमान अवस्थामा मानिसको बलपूर्वक वेपत्ता: एक सिंहावलोकन, २००४

³ अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (ईन्सेक) उनीहरू कहाँ छन्? २०५० पुस, पृष्ठ ३ देखि ८

⁴ वेपत्ता पारिएका नागरिक सम्बन्ध प्रतिवेदन-२०६१, वेपत्ता पारिएका नागरिक खोजबिन समिति, मानव विकास तथा शान्ति अभियान, काठमाडौं, पृ.५

३. प्रतिवेदनको उद्देश्य

सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा सुरक्षाकर्मीद्वारा व्यक्तिहरुलाई बलपूर्वक वेपत्ता पारिएका तथा ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा व्यक्तिहरुलाई बलपूर्वक कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका घटनाहरुबाट भएको मानव अधिकार उल्लङ्घनको अवस्था जनसमक्ष पुऱ्याउने तथा वेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको अवस्था सार्वजनिक गर्न, पीडित पक्षलाई राहत एवं क्षतिपुर्ति दिलाउन र दोषीलाई कारबाही गर्ने वातावरण सृजना गर्न तथा आयोगका सिफारिसहरुको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न सम्बन्धित निकायलाई जवाफदेही बनाउने उद्देश्यले यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

४. अध्ययन विधि

यो प्रतिवेदन सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा द्वन्द्ररत पक्षहरुबाट भएका व्यक्तिहरुको बलपूर्वक वेपत्ता तथा कब्जाका घटनाहरुको राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट भएको अनुसन्धान एवं अनुगमनबाट प्राप्त तथ्यहरु तथा आयोगबाट भएका सिफारिसहरु र त्यसको कार्यान्वयनको अवस्थाको अध्ययन गरी तयार गरिएको हो । वेपत्ता विरुद्ध राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, सरकार एवं अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरुबाट भएका काम कारबाहीको आधारमा तयार गरिएका प्रतिवेदनहरु समेतको अध्ययन गरि मुख्य कृयाकलापहरुलाई प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ । प्रतिवेदनमा आयोगमा परेका उजुरीको आधारमा तयार गरिएको तथ्याङ्क र हालसम्मको अनुसन्धानबाट अवस्था सार्वजनिक नभएका व्यक्तिहरुको विवरण समेत समावेश गरिएको छ । प्रतिवेदन तयार गर्दा आयोगबाट विभिन्न मितिमा प्रकाशित गरिएका तथा नगरिएका आन्तरीक प्रतिवेदनहरु समेतको अध्ययन गरिएको थियो ।

परिच्छेद - २

बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने तथा कब्जामा लिने कार्य विरुद्धका कानूनी व्यवस्थाहरू

१. नेपालको कानूनी व्यवस्था

नेपालमा अपहरण वा शरीर बन्धकमा लिने कार्यका विरुद्धको कानून हालसालै लागू गरिएको^५ भए पनि बलपूर्वक बेपत्ता विरुद्ध छुटै कानून हालसम्म पनि बन्न सकेको छैन। तरपनि कतिपय संवैधानिक एवं कानूनी प्रावधानहरूमा बेपत्ता पारिने कार्य विरुद्धका व्यवस्थाहरु रहेको पाउन सकिन्छ। नेपालको अन्तरीम संविधान २०६३ मा सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था पत्ता लगाउन छानबिन आयोगको गठन गरी सो आयोगको प्रतिवेदनको आधारमा पीडित परिवारहरूलाई राहत उपलब्ध गराउने राज्यको दायित्व हुने उल्लेख गरिएको छ। सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा जारी रहेको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ मा कुनैपनि व्यक्तिलाई पक्राउ भएको कारण सहितको सूचना नदिई थुनामा नराखिने, पक्राउ परेको व्यक्तिलाई बाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टाभित्र मुझा हेनै अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने लगायतका व्यवस्थाहरु रहेको पाइन्छ। सशस्त्र द्वन्द्वको समाप्तिपछि जारी भएको नेपालको अन्तरीम संविधान २०६३ मा पनि समान व्यवस्था रहेको पाइन्छ।

सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा ल्याइएको आतंककारी तथा विध्वंशात्मक कार्य (नियन्त्रण तथा सजाँय) ऐन २०५८ तथा यसपछि पटक पटक जारी गरिएका अध्यादेश समेतमा कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ गर्दा पक्राउ भएको कारण सहितको सूचना यथाशक्य चाँडो नदिई थुनामा नराखिने भन्ने व्यवस्था रहेको थियो। यसैगरी कारागार ऐन २०१९ ले कुनै पनि व्यक्तिलाई कुनै अपराधको तहकीकात, जाँचबुझ वा पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्नु पर्ने भएमा निजलाई प्रचलित नेपाल कानून बमोजिमको थुनुवा पूर्जी दिएर मात्र राख्नु पर्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ। यस्तै सार्वजनिक (अपराध र सजाय) ऐन २०२७ मा कुनै व्यक्तिले केही सार्वजनिक अपराधको कसूर गरेको छ, भन्ने कुराको कसैको युक्तियुक्त उजूरी परी विश्वासपर्दो सूचना प्राप्त भई वा युक्तियुक्त शंका भई सो आधारमा जाँचबुझ गर्दा कसूर गरेको भन्ने विश्वास लागेमा स्थानीय प्रहरी चौकी वा थानाको नायव प्रहरी निरिक्षक (सव-इन्स्पेक्टर) सम्मको मुख्य प्रहरी अधिकृतले अभियुक्तलाई पक्राउ गर्न वारेण्ट जारी गर्न सक्ने र त्यस्तो व्यक्तिलाई बाटोको म्याद बाहेक २४

⁵ मुलुकी ऐन बाह्रौं संशोधनबाट थप भई आएको।

घण्टाभित्र मुद्दा हेनै अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई त्यस्तो अधिकारीको आदेशले मात्र थुनामा राख्न पाइने व्यवस्था गरेको छ । नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ ले कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको ज्यान वा वैयक्तिक स्वतन्त्रता नहरिने, गिरफ्तार भएको व्यक्तिलाई गिरफ्तारीका कारण सहितको सूचना यथाशक्य चाँडो नदिई थुनामा नराखिने, गिरफ्तार भएको व्यक्तिलाई आफुले रोजेको कानून व्यवसायी वा कानून बमोजिमको वारेससँग सल्लाह लिने र निजद्वारा पुर्पक्ष गर्ने अधिकारबाट बञ्चित नगरिने, प्रचलित नेपाल कानूनले अन्यथा हुनेमा बाहेक गिरफ्तार गरिएको र थुनामा राखिएको प्रत्येक व्यक्तिलाई बाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टाभित्र मुद्दा हेनै अधिकारीका समक्ष उपस्थित गराउनु पर्ने र त्यस्तो व्यक्तिलाई त्यस्तो अधिकारीको आदेशले बाहेक सो अवधि भन्दा बढी थुनामा राख्न नपाइने व्यवस्था गरेको छ ।

प्रहरी ऐन २०१२ ले कुनै व्यक्तिलाई बिना वारेण्टपूर्जी पक्राउ गरेको भएमा पक्राउ भएका व्यक्तिलाई बाटोको मनासिब माफिकको म्याद बाहेक २४ घण्टाभित्र सकभर चाडै अदालतमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । सशस्त्र प्रहरी ऐन २०५८ मा सशस्त्र प्रहरी अधिकृतले ... आपराधिक क्रियाकलापमा संलग्न व्यक्तिलाई पक्राउ गरी यथाशक्य चाँडो स्थानीय अन्य प्रहरीलाई सुम्पन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । यस्तै विष्फोटक पदार्थ ऐन २०१८ बमोजिम सजाय हुने कुनै कसूर कुनै व्यक्तिले गर्न लागेको वा गरेको फेला परेमा र निजको सो कामले गर्दा कुनै स्थानमा विष्फोटक हुने वा आगलागी हुने सम्भावना देखिएमा कुनै प्रहरी कर्मचारीले अवस्था अनुसार सो ठाउँको भोगचलन गर्ने व्यक्तिले वा हवाई अड्डाका कुनै कर्मचारीले बिना वारेण्ट त्यस्तो व्यक्तिलाई गिरफ्तार गर्न सक्ने र त्यसरी गिरफ्तार गरिएको व्यक्तिलाई बाटाको म्याद बाहेक २४ घण्टाभित्र प्रमुख जिल्ला अधिकारीको जिम्मामा बुझाउनु पर्ने लगायतका कानुनी व्यवस्थाहरू गरेको छ ।

सरकारी मुद्दा सम्बन्धि ऐन, २०४९ बमोजिम कुनै अपराधको सम्बन्धमा तहकिकात गर्ने प्रहरी कर्मचारीले त्यस्तो अपराधमा संलग्न रहेको शंका गर्नुपर्ने मनासिब कारण भएको व्यक्तिलाई पक्राउ गर्न सक्ने तर त्यसरी पक्राउ गरिएको व्यक्तिलाई पक्राउ गरिएको कारण सहितको सूचना नदिई थुनामा नराखिने, कुनैपनि व्यक्तिलाई अपराधको तहकिकातको लागि २४ घण्टाभन्दा बढी थुनामा नराखिने, अपराधको तहकिकातको सिलसिलामा पक्राउ गरिएको र थुनामा राखिएको व्यक्तिको सम्बन्धमा २४ घण्टाभित्र तहकिकात पुरा नहुने भई निजलाई थुनामा राखी तहकिकात जारी राख्नु पर्ने देखिएमा तहकिकात गर्ने प्रहरी कर्मचारीले निजलाई अदालतबाट अनुमति लिएर मात्र थुनामा राख्नुपर्ने लगायतका व्यवस्थाहरू गरेको छ । हातहातियार खरखजाना ऐन २०१९ ले कुनै गैरकानुनी काम गर्ने हेतुले कुनै व्यक्तिले

हातहतियार वा खरखजाना फेला पारेमा त्यस्तो हतियार लिइ हिँड्ने व्यक्तिलाई विना वारेन्ट गिरफ्तार गर्न सक्ने भएपनि यसरी गिरफ्तार गरिएको व्यक्तिलाई बाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टाभित्र प्रमुख जिल्ला अधिकारी छेउ बुझाइ दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा २०५८ सालपछि नेपाली सेनाको नेतृत्वमा संयुक्त सुरक्षाफौज परिचालन भएको र उक्त अवधिमा सुरक्षाकर्मीद्वारा पकाउ गरिएका व्यक्तिहरूलाई सैनिक हिरासतमा थुनामा राखेको र कैयौं व्यक्तिहरूलाई सेनाको व्यारेकबाटै बेपत्ता पाइएकोले तत्कालीन सैनिक ऐन २०१६ को व्यवस्थालाई पनि यहाँ उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक हुने देखिन्छ । उक्त ऐनमा भएका व्यवस्था अनुसार कुनै व्यक्तिलाई गिरफ्तार गरी वा थुनामा राखी बिना कारण मुद्दा पुर्पक्ष नगरी राखेमा वा तहकिकातको निमित्त निजको मुद्दा उचित अधिकारीको समक्ष पेश नगरेमा, कुनै व्यक्तिलाई सैनिक हिरासतमा राख्न लगाउने व्यक्तिले हिरासतमा राख्नेको समक्ष मुनासिव कारणले बाहेक उसै बखत वा सकेसम्म चाँडो र जुनसुकै अवस्थामा पनि हिरासतमा राख्न लगाएको २४ घण्टाभित्र हिरासतमा राखिने भएको व्यक्तिलाई आरोप लगाइएको कसूरको विवरण सही गरी पेश गर्न नसकेमा, आफ्नो कमाण्डमा रहेको कुनै व्यक्ति उपर कुनै कसूर लागि हिरासतमा राखिएको प्रतिवेदन आफूलाई प्राप्त भएकोमा सार्वजनिक सेवाको दृष्टिवाट समयभित्र हुन असम्भव भएमा बाहेक प्रतिवेदन प्राप्त भएको ४८ घण्टाभन्दा बढी बिना तहकिकात हिरासतमा नराखिने व्यवस्था मिलाउने कार्य कमाण्डङ्ग अधिकृतले गर्न नसकेकमा तथा ४८ घण्टाभन्दा बढी हिरासतमा रहेको प्रत्येक व्यक्तिको व्यहोरा र त्यसको कारणको प्रतिवेदन कमाण्डङ्ग अधिकृतले सो अभियुक्तको मुद्दा हेर्ने महारथि वा डिप्टिक सैनिक अदालत बोलाउन आवेदन गर्नुपर्ने महारथि वा अरु अधिकृत समक्ष नपठाएमा दुई वर्षसम्म कैद हुन सक्ने व्यवस्था गरेको थियो । उक्त ऐनको व्यवस्था अनुसार कुनै व्यक्तिलाई सैनिक हिरासतमा राखिएको प्रतिवेदन कमाण्डङ्ग अधिकृतकोमा पुगेमा निजले बिना तहकिकात बाटोको म्याद बाहेक २४ घण्टा भन्दा बढी हिरासतमा नराख्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने, २४ घण्टाभन्दा बढी अवधि हिरासतमा रहेको प्रत्येक व्यक्तिको विवरण र कारण प्रधान सेनापति वा प्राड विवाकमा पठाउनु पर्ने लगायतका व्यवस्थाहरू गरिएको पाइन्छ । हाल सैनिक ऐन २०१६ खारेज भइ सैनिक ऐन २०६३ कार्यान्वयनमा रहेको अवस्था छ ।

सरकारले सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा आतंककारी तथा विध्वंसात्मक कार्य (नियन्त्रण तथा सजाँय) ऐन तथा अध्यादेश नामक विशेष कानून जारी गरेको थियो । उक्त कानूनमा शुरूमा कुनैपनि व्यक्तिलाई पकाउ गरिसकेपछि ९० दिनसम्म निवारक नजरबन्दमा राख्न सक्ने र पछि पुन ९० दिन थन्न सक्ने प्रावधान

राखिएकोमा पछिल्ला समयमा जारी गरिएको अध्यादेशले आतंककारी तथा विध्वंसात्मक कार्य हुन सक्ने कुनै काम कुरा गर्नबाट कुनै व्यक्तिलाई रोक्नुपर्ने विश्वास गर्न सकिने मनासिव आधार भएमा छ, महिनासम्म कुनै मानवोचित स्थानमा राख्न सकिने र गृह मन्त्रालयको स्वीकृति लिई पुनः छ, महिना नजरबन्दको म्याद थप्न सकिने प्रावधान राखियो ।

२. अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्थाहरू

मानव अधिकार सम्बन्धि अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूमा बलपूर्वक बेपत्ता विरुद्धका प्रवधानहरू रहेका छन् । मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा पत्र, १९४८ मा सबै व्यक्तिलाई जीवन, स्वतन्त्रता तथा वैयक्तिक सुरक्षाको हक, यातना, क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा दण्डविरुद्धको हक, स्वैच्छाचारी गिरफ्तारी तथा थुनाविरुद्धको हक, फौजदारी न्यायसम्बन्धी हक तथा निष्पक्ष सुनुवाइको हक जस्ता अधिकारहरू अन्तर्निहित भएको उल्लेख छ । नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक महासन्धि, १९६६ को धारा ९ मा सुरक्षा तथा स्वतन्त्रताको अधिकारको व्यवस्था गरी कसैलाई पनि स्वैच्छाचारी तरिकाले पकाउ गर्न वा थुनामा राख्न नपाइने, पर्याप्त आधारविना कसैको पनि स्वतन्त्रताको हरण गर्न नपाइने, व्यक्तिलाई पकाउ गर्दा पकाउ गर्नाको कारण र अभियोग समेतको सूचना दिनुपर्ने, समयमै मुद्दा हेँ अधिकारीसमक्ष उपस्थित गराउनुपर्ने र गैरकानुनी रूपमा थुनामा राखिएको व्यक्तिलाई उचित क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गर्नुपर्ने जस्ता प्रावधानहरू उल्लेख छन् । यसैरारी यातना, क्रूर तथा अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजाँय विरुद्धको महासन्धि, १९८४ ले कुनै पनि किसिमको यातना वा अपमानजनक व्यवहारलाई निषेध गरेको छ । बन्दीहरूमाथि न्यूनतम रूपमा गर्नुपर्ने व्यवहार सम्बन्धि नियमहरू १९५७, बन्दीहरूमाथि गर्नुपर्ने व्यवहारसम्बन्धि आधारभूत सिद्धान्तहरू १९९०, कानुन लागू गर्ने अधिकारीको आचारसंहिता, १९७९ तथा अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतसम्बन्धि परिनियम, १९९८, लगायतका दस्तावेजहरूमा उल्लेखित प्रावधानहरूसमेत बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्य विरुद्ध छन् । बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्यले आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धि महासन्धि, १९६६ मा उल्लेखित रोजेको पेशा गर्न पाउने हक, परिवारमा बस्ने तथा पालनपोषण गर्न पाउने अधिकार, स्तरीय बसोबासको अधिकार, शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार तथा आफ्ना सन्तानको हेरचाह गर्न पाउने अधिकार, आफूलाई मन परेको सांस्कृतिक तथा धार्मिक कार्यहरूमा सहभागी हुने अधिकार जस्ता अधिकारहरूको उपभोगमा समेत हनन् हुन पुगदछ ।

सबै व्यक्तिहरूको बलपूर्वक बेपत्ताबाट संरक्षण सम्बन्धि महासन्धि २००६ मा युद्ध वा युद्धको धर्मकी वा आन्तरीक राजनीतिक अस्थिरता वा संकटकाल वा अन्य कुनै बहानामा व्यक्तिहरूलाई बलपूर्वक बेपत्ता

पार्न नपाइने तथा राज्यले बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्यको अनुसन्धान गर्न तथा त्यस्तो कार्यमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई न्यायको दायरामा ल्याउन आवश्यक उपायहरु अवलम्बन गर्नुपर्ने भनिएको छ । महासन्धिमा राज्यले बेपत्ता पार्ने कार्यलाई फौजदारी कानूनद्वारा अपराध घोषणा गर्नुपर्ने व्यवस्था समेत समावेश छ । यसमा व्यापक रूपमा हुने बेपत्तालाई मानवता विरुद्धको अपराध घोषणा गरी यसमा अन्तर्राष्ट्रिय कानून आकर्षित हुने उल्लेख गरिएको छ । कुनै पनि व्यक्तिलाई गोप्य रूपमा थुनामा राख्न नपाइने तथा बेपत्ताको कारणबाट कुनै व्यक्तिलाई भएको भौतिक वा नैतिक क्षतिपूर्ति राज्यले उपलब्ध गराउनु पर्ने समेत व्यवस्था गरेको छ । नेपालले हालसम्म उक्त महासन्धिमा हस्ताक्षर गरेको छैन । यस अधि संयुक्त राष्ट्रसंघले सन् १९९२ मा जारी गरेको बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका सबै व्यक्तिहरूको संरक्षण सम्बन्धिय घोषणापत्रमा बलपूर्वक बेपत्ता विरुद्धका व्यवस्थाहरु रहेका थिए । यस घोषणापत्रले बेपत्ता पारिने कार्य मानव मर्यादाप्रतिको खुल्ला अपराध भएको, बेपत्ता पारिने कार्यले व्यक्ति कानूनको सुरक्षा घेराभन्दा बाहिर रहन बाध्य हुने, यसबाट बेपत्ता हुने व्यक्तिको व्यक्तिगत स्वतन्त्रता तथा सुरक्षा लगायतका हकहरूमा गम्भीर असर पर्ने उल्लेख छ । घोषणापत्रले बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्य कुनैपनि मुलुकले नगर्ने र त्यस्तो कार्य रोक्नको लागि राष्ट्रिय, क्षेत्रिय स्तरमा पहल गर्ने, राष्ट्रहरूले बेपत्ता विरुद्धको कार्यलाई अत्यन्त गम्भीर अपराधको रूपमा उचित दण्डको व्यवथा गर्नुपर्ने, देशमा जस्तोसुकै असाधारण र असामान्य तथा युद्धको अवस्था, राजनैतिक अस्थिरता वा संकटकाल नै लागेको भएपनि बेपत्ताको औचित्यतालाई कुनैपनि हालतमा पुष्टि गर्न नपाउने लगायतका व्यवस्थाहरू गरेको छ । बन्दीप्रति गर्नुपर्ने व्यवहारको न्यूनतम मापदण्ड सम्बन्धि नियमावली १९५७ मा व्यक्तिहरूलाई पकाउ गरी थुनामा राखिएका प्रत्येक स्थानहरूमा पृष्ठसंख्या समेत उल्लेख गरी दर्ता किताब राखी त्यसमा बन्दीको प्रष्ट पचिय खुलाई अभिलेख गरि राख्नु पर्ने तथा बन्दीलाई आफ्ना परिवारका सदस्य वा प्रतिष्ठित साथीभाइसँग भेटघाट तथा पत्राचार गर्न पाउने व्यवस्था हुनुपर्ने उल्लेख छ ।^६ बन्दीप्रति गर्नुपर्ने व्यवहारका आधारभूत सिद्धान्त १९९० मा प्रत्येक बन्दीलाई मानवीय मूल्य र मर्यादा अनुसारको व्यवहार गरिनुपर्ने, एकान्त थुनालाई उन्मुलन गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने लगायतका प्रावधानहरु उल्लेख रहेको पाइन्छ ।^७ यसैगरी सबै प्रकारको थुनछेक वा कैद सजाय अन्तर्गतका सबै व्यक्तिको संरक्षण सम्बन्धि सिद्धान्त संग्रह १९९८ मा पनि बलपूर्वक बेपत्ता विरुद्धका प्रावधानहरू समावेश भएको पाइन्छ । उक्त सिद्धान्तमा जुनसुकै किसिमको पकाउ वा थुनछेक गरिएका व्यक्तिहरूलाई मानवीय र मानवमा अन्तर्निहित मर्यादाको आदर साथ व्यवहार गरिनु पर्ने, व्यक्तिलाई पकाउ, थुना वा कैद गर्दा अधिकारप्राप्त व्यक्तिबाट मात्र गरिनु पर्ने, पकाउ परेको कुनैपनि व्यक्तिलाई

⁶ विस्तृत जानकारीको लागि हेर्नुस www.ifs.univie.ac.at/uncjin/unrulind.html

⁷ विस्तृत जानकारीको लागि हेर्नुस www1.umn.edu/humanrts/instree/g2bpt.htm

पक्राउ गर्दाको समयमा नै कारण बताउनु पर्ने, पक्राउ गरी निजलाई थुनामा राखिनासाथ सो समेतको जानकारी निजको परिवार वा पक्राउ परेको व्यक्तिले ईच्छाएको व्यक्तिलाई दिनुपर्ने, थुनिएको व्यक्तिलाई निजका परिवारका सदस्यले भेट्न, पत्राचार गर्न पाउनु परिवारका सदस्यको अधिकार हुने लगायतका व्यवस्थाहरू रहेका छन्।

अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतको परिनियम (रोम विधान) १९९८ ले बलपूर्वक वेपत्ता पारिने कार्यलाई मानवता विरुद्धको अपराधको श्रेणीमा राख्दै त्यस्तो अपराधमा सो अदालतबाट सुनुवाई हुनसक्ने उल्लेख गरेको छ^८। यस्तै जेनेभा महासन्धिहरू (युद्ध मैदानमा घाइते तथा विरामी भएका सैनिकहरूको अवस्था सुधार सम्बन्धि १२ अगष्ट १९४९ को जेनेभा महासन्धि, समुद्रमा घाइते, विरामी र संकटग्रस्त जहाजका सशस्त्र सेनाका सदस्यहरूको अवस्था सुधार सम्बन्धि १२ अगष्ट १९४९ को जेनेभा महासन्धि, युद्धवन्दीसँग गरिने व्यवहार सम्बन्धि १२ अगष्ट १९४९ को जेनेभा महासन्धि र युद्धको समयमा गैरसैनिक व्यक्तिहरूको संरक्षण सम्बन्धि १२ अगष्ट १९४९ को जेनेभा महासन्धि) १९४९ का साभा धारा ३ ले आन्तरीक सशस्त्र संघर्षको क्रममा युद्धरत पक्षले कसैलाई पनि बन्धक बनाउन नपाइने व्यवस्था गरेको पाइन्छ।

उल्लिखित अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्थाहरूको अतिरिक्त क्षेत्रियस्तरमा लागू हुनेगरी बलपूर्वक वेपत्ता विरुद्धको अन्तर-अमेरिकी महासन्धि १९९४ को मस्यौदा भई सन् १९९६ देखि लागू भएको थियो। उक्त महासन्धिमा पक्ष राष्ट्रहरूले कुनै पनि अवस्थामा बलपूर्वक वेपत्ता पार्ने अभ्यास नगर्ने, अभ्यास गर्न अनुमति नदिने र सहन पनि नगर्ने तथा यस्तो कार्यलाई फौजदारी अपराधको रूपमा लिइ त्यस्तो कार्य रोक्न, उन्मुलन गर्न र दोषीलाई सजाय गर्न सहयोग गर्ने लगायतका व्यवस्थाहरू रहेका छन्।

यसरी बलपूर्वक वेपत्ता पारिने कार्यलाई अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूले वर्जित गरेको छ। तीमध्ये नेपाल केही कानूनहरूको पक्ष राष्ट्र समेत हो। नेपाल सन्धि ऐन २०४७ को दफा ९ मा नेपाल पक्षराष्ट्र भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरू नेपाल कानून सरह लागू हुने र त्यस्तो सन्धिमा भएका व्यवस्थाहरू नेपाल कानूनसँग बाहिएमा सन्धिको व्यवस्थाले नै प्राथमिकता पाउने उल्लेख छ। यसकारण नेपालले अनुमोदन गरी पक्ष भएका महासन्धिहरूको पूर्ण रूपमा पालना गर्नु पर्दछ। तर माथि उल्लेख गरिएका कतिपय अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको नेपाल पक्ष राष्ट्र होइन। तथापी संयुक्त राष्ट्रसंघको सदस्य राष्ट्रको नाताले पनि ती कानूनहरूको पालना गराउनु नेपाल सामु नैतिक दायित्व भने रहेको छ।

⁸ विस्तृत जानकारीको लागि हेर्नुस untreaty.on.org/ilc/texts/instruments/English/conventions/7-4-1998.

परिच्छेद ३

नेपालमा बलपूर्वक बेपत्ताको अवस्था

१. बेपत्ता पार्ने तथा कब्जामा लिने प्रचलन र तरिका

आयोगले लगातार गरेको अनुसन्धान तथा अनुगमनबाट प्राप्त तथ्यहरूको आधारमा सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा सुरक्षाकर्मीद्वारा व्यक्तिहरूलाई नियन्त्रणमा लिंदा सादा पोसाकमा गई आफ्नो परिचय समेत नदिइ पकाऊ गर्ने तथा आफ्नो नियन्त्रणमा लिएका व्यक्तिको बारेमा निजहरूका आफन्त समेतलाई कुनै जानकारी नगराउने प्रचलन रहेको पाइन्छ । व्यक्तिहरूलाई रातिको समयमा पकाउ गरी अवस्था अज्ञात बनाएका घटनाहरू प्रशस्त मात्रामा भएको पाइएको छ । उक्त अवधिमा सुरक्षाकर्मीको नियन्त्रणमा रहेका व्यक्तिहरूका आफन्त तथा कानून व्यावसायीहरूलाई समेत भेटघाट गर्नबाट बच्चित गरिएको थियो । पकाउ गर्नुपूर्व र पछि पनि आफ्नो नियन्त्रणमा लिएको व्यक्तिलाई के, कुन आरोपमा नियन्त्रणमा लिएको हो, सो को जानकारी समेत गराउने गरिएको थिएन । सुरक्षाकर्मीहरूले नियन्त्रणमा लिई बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूमध्ये अधिकाँशलाई ने.क.पा.(माओवादी) को कार्यकर्ता भएको वा माओवादीलाई सहयोग गरेको आशंकामा नियन्त्रणमा लिने गरेको पाइएको थियो । यस अवधिमा अदालतको आदेशले मुक्त भएका वा थुनाको म्याद सकिएर रिहा भएका व्यक्तिहरूलाई पुनः पकाउ गरी बेपत्ता पार्ने प्रचलन समेत रहेको पाइन्छ । व्यक्तिलाई पकाउ गर्दा वा गरेपछि पुन्याउनुपर्ने कानूनी प्रकृयाहरू पूर्ण रूपमा पालना गरिएको थिएन ।

सुरक्षाकर्मीबाट यस अवधिमा पकाउ गरी बेपत्ता पारिएका अधिकांश व्यक्तिहरूलाई आतंककारी तथा विध्वंसात्मक कार्य (अपराध तथा सजाँय) ऐन, २०५८ वा यसपछि जारी भएका अध्यादेश अन्तर्गत पकाउ गरिएको बताइए पनि उक्त कानूनमा उल्लेख भएका प्रावधानहरूको समेत पालना भएको पाइदैन । पकाउ गर्दा व्यक्तिलाई पकाउ पूर्जी दिइएको थिएन भने केही अवस्थामा मात्र सुरक्षाकर्मीले आफ्नो परिचय पीडितलाई दिएको पाइएको थियो । सुरक्षाकर्मीले पकाउ गर्ने वित्तिकै अधिकाँशलाई आँखामा पट्टि बाँध हातमा हत्कडी लगाउने गरेको पाइएको छ । पकाउ गरि बेपत्ता पारिएका अधिकांश व्यक्तिहरूलाई थुनुवापुर्जी नदिइएको, केहि अवस्थामा थुनुवापुर्जी दिइएकाहरूलाई पनि पकाउ गरिएको धेरै दिनपछि मात्र पुर्जी दिइएको तथा अधिकांश व्यक्तिलाई सैनिक व्यारेकमा थुनामा राखिएको थियो । जुनसुकै अपराधको अनुसन्धान गर्ने दियत्व नेपाल प्रहरीको हुँदाहुँदै पनि कतिपय अवस्थामा प्रहरीद्वारा पकाउ गरिएका व्यक्तिहरूलाई पनि सेनालाई बुझाउने गरिएको पाइएको थियो ।

बेपत्ताको अवस्थामा थुनामा राखिएका अधिकांश व्यक्तिहरूलाई प्लाष्टिकको पाईपले कुट्ने, टाउको पानीमा डुवाउने, विजुलीको करेण्ट लगाउने, हिटरमा पिसाब फेर्न लगाउने, ब्लेडले शरिरका विभिन्न भागमा चिर्ने, नडमा पीन ठोक्ने, हिलो खाल्डोमा पुर्ने, चिसो भुँइमा सुताउने, गाली गर्ने लगायतका कार्य गरी शारिरीक तथा मानसिक यातना समेत दिईएको पाइएको थियो । बेपत्ता पारिएका केही व्यक्तिहरूलाई मारिएको समेत पाइएको छ । बेपत्ता पारिएको भनिएका व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट सेनासँग जानकारी माग गर्दा बेपत्ता पारिएका अधिकांश व्यक्तिहरूको बारेमा सही सूचना दिइएको थिएन । अयोगलाई व्यरेकभित्र थुनामा राखेका व्यक्तिको बारेमा जानकारी लिन ठूलो पहल गरेपछि मात्र प्रवेश दिइएपनि सबै स्थानमा निर्वाध प्रवेशको अवस्था भएन । आतंककारी तथा विध्वंसात्मक (अपराध तथा सजाँय) अध्यादेशमा जिल्लामा प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई प्रमुख सुरक्षा अधिकारी तोकिएको भएपनि प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई समेत पक्राउ परेका मानिसको सम्बन्धमा पर्याप्त जानकारी नदिइएको पाइएको थियो । अधिकांश थुनुवाहरूलाई आफुलाई कहाँ थुनामा राखिएको छ भन्ने जानकारी गराइएको थिएन ।

ने.क.पा.(माओवादी) ले मूल रूपमा सूराकीको आरोपमा व्यक्तिहरूलाई नियन्त्रणमा लिई अवस्था अज्ञात बनाउने कार्य गरेको पाइन्छ । यसबाहेक आफूले भनेको नमानेको, हत्या, चोरी, ठगी जस्ता अपराधिक घटनामा संलग्न रहेको लगायतका आरोपमा व्यक्तिहरूलाई कब्जामा लिई नियन्त्रणमा राख्ने गरेको पाइएको थियो । माओवादीले आफूले कब्जामा लिएका मध्ये धेरैलाई राजनितिक गतिविधिको विरोध गरेको, सरकारको समर्थन गरेको, माओवादीहरूको विरुद्धमा प्रतिकार समिति बनाई विरोध गरेको, सेना वा प्रहरीमा जागिर खाएको आदि आरोप लगाएको पाइन्छ । माओवादीबाट व्यक्तिलाई नियन्त्रणमा लिँदा आफ्नो प्रष्ट परिचय नदिने, हातहतियार साथमा लिइ व्यक्तिहरूलाई कब्जामा लिने गरेको पाइन्छ । व्यक्तिलाई आफ्नो नियन्त्रणमा लिइसकेपछि सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई कुनै जानकारी नगराउने, भेटघाट गर्न नदिने लगायतका कार्यहरू गरेको पाइन्छ । जनआन्दोलन-२ को सफलतापछि सार्वजनिक भएका ने.क.पा.(माओवादी) का केही भातृ संगठनहरूले माओवादीले भनेको जनअदालतमा उपस्थित गराउने प्रयोजनका लागि पनि व्यक्तिहरूलाई नियन्त्रणमा लिएको पाइन्छ । माओवादी पक्षले त्यसरी नियन्त्रणमा लिएका व्यक्तिको अवस्थाको बारेमा त्यस्ता व्यक्तिका आफन्तलाई समेत जानकारी नगराउने गरेको पाईएको थियो । माओवादीले कब्जामा लिएका व्यक्तिहरूलाई विभिन्न किसिमका शारीरिक तथा मानसिक यातना दिने तथा केहीलाई मार्ने कार्य समेत गरेको पाइएको थियो ।

२. बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कारण

व्यक्तिहरूलाई बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्यको पछाडि विभिन्न कारणहरू हुन सकदछन् । हाम्रो देशमा सबैभन्दा बढी व्यक्तिहरू सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा बेपत्ता पारिएको हुँदा यसलाई द्वन्द्वसँगै जोडेर हेर्नुपर्ने हुन्छ । सुरक्षाकर्मीले सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा आरोपित व्यक्तिहरूको विरुद्धमा सबुत प्रमाण, सुराक लिन गोप्य रूपमा अनुसन्धान सञ्चालन गर्ने गरेकोले आरोपित व्यक्तिहरूको सुचनाको सञ्जाल निविगियोस् भन्ने कारणबाट पनि व्यक्तिहरूलाई पकाउ गरि बेपत्ता पार्ने कार्य गरेको पाइन्छ । यस्तै धेरै व्यक्तिहरूलाई शंकाको आधारमा पकाउ गर्ने तर उनिहरूको विरुद्धमा यथेष्ट प्रमाण प्राप्त गर्न नसक्दा आरोपित व्यक्तिलाई न्यायिक प्रकृयामा लैजाँदा रिहा हुने सम्भावना बढी हुने हुनाले पनि नियन्त्रणमा लिईएको व्यक्तिलाई बेपत्ता पारेको पाइन्छ । सांकेत रूपमा उल्लेख गर्दा पकाउ गरेका व्यक्तिहरूबाट आफुले चाहेको सूचना प्राप्त गर्न, बेपत्ता पारिएको व्यक्ति वा ऊ आवद्ध समूहलाई दबाव दिन वा प्रतिशोध लिन, डर र समाजमा त्रासको वातावरण बनाई आफ्नो उद्देश्य पुरा गर्न, गैरकानुनी रूपमा गरिएका कार्यहरूलाई ढाकछोप गरी आफ्ना विरोधीहरूलाई पराजित गर्न, विपक्षीको रणनीतिको बारेमा जानकारी लिन, पकाउ गरिएको व्यक्तिलाई न्यायीक प्रकृयाबाट वञ्चित गर्ने लगायतका उद्देश्यहरू पुरा गर्न बलपूर्वक बेपत्ता पारिने गरिएको पाइन्छ ।

ने.क.पा. (माओवादी) ले व्यक्तिलाई आफ्नो कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पार्ने प्रमुख कारणहरूमा आफ्नो संगठनमा संगठित गर्न, सुरक्षा निकायका व्यक्ति तथा सुराकी गर्ने भनिएका व्यक्तिहरूलाई कारबाही गर्न, माओवादी पार्टीले मागेको चन्दा नदिएका व्यक्तिहरूलाई कारबाही गर्न, समाजमा दुःख दिएका तथा अन्याय गरेको भनिएका व्यक्तिहरूलाई कारबाही गर्न, आफ्नो पार्टीको विचारसँग असहमत हुनेहरूलाई तर्साउने लगायतका प्रयोजनको लागि आफ्नो कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पार्ने गरेको पाइएको छ । सुरक्षा निकायमा काम गरेका व्यक्तिहरू वा निजहरूका परिवारलाई सुरक्षाकर्मीको जागीर छोडाउनका लागि दबाव दिन, विद्यालयका विद्यार्थी तथा शिक्षकहरूलाई माओवादीद्वारा भनिएको जनवादी शिक्षालाई प्रचार गर्न र उनीहरूको कार्यक्रममा सहभागी गराउन तथा मिलिसियामा प्रवेश गराउने लगायतका उद्देश्यबाट आफ्नो नियन्त्रणमा राखी जानकारी नगराउने गरिएको पाइन्छ ।

३. बेपत्ताको स्थिति

नेपालमा सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा कति व्यक्तिहरूलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारियो भन्ने बारे एकीन तथ्याङ्क उपलब्ध छैन । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न संघसंस्था, रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति (आईसीआरसी) तथा राज्यद्वारा बेपत्ता पारिएका परिवार समाज समेतसँग

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको उजुरी वा जानकारी भएपनि बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको यकीन तथ्याङ्क किटान गरेर भन्न सकिने अवस्था छैन । अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (ईन्सेक) ले मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूको अभिलेख तयार गर्दै आईरहेको छ । उक्त संस्थाले मिति २०६५/२/१८ गते प्रेस विज्ञप्ती मार्फत प्रकाशित गरेको तथ्याङ्क अनुसार सुरक्षाकर्मीबाट ८२८ र ने.क.पा. माओवादीबाट १०५ गरि जम्मा ९३३ जना व्यक्तिहरूलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको अवस्था छ । यस्तै आई.सी.आर.सी.को ६ जुन २००६ सम्मको तथ्याङ्क अनुसार सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा हराइरहेका व्यक्तिहरूको संख्या ९५५ रहेको छ ।^९ राज्यद्वारा बेपत्ता पारिएका नागरिकका परिवार समाज (बेपत्ता परिवार समाजले आफ्ना पाँच हजार भन्दा बढी सदस्यहरू राज्यद्वारा बेपत्ता पारिएको बताएको पाइन्छतर उक्त समाजबाट प्राप्त विवरणमा ११६२ जनाको नाम मात्र उल्लेख छ ।

हालसम्म प्राप्त उजुरीहरूको आधारमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको तथ्याङ्क राखिएको छ । सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा देशभर बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका घटनाहरू भएका र सबै पीडितहरूले विभिन्न कारणले आयोगमा उजुरी गर्न नसकेको हुनसक्ने तथा आयोगको जानकारी बाहिर पनि यस्ता घटनाहरू रहेको हुनसक्ने भएकाले आयोगसँग रहेको तथ्याङ्कलाई पनि अन्तिम तथ्याङ्क मान्न सकिने अवस्था छैन ।

राज्यद्वारा बेपत्ता पारिएका भन्ने व्यक्तिहरूको संख्या

क्षेत्र	अवस्था सार्वजनिक भएको संख्या	मारिएको संख्या	हालसम्म बेपत्ता संख्या	जम्मा
पूर्वाञ्चल	१४७	६	७७	२३०
मध्यमाञ्चल	९६७	६८	२१५	१२५०
पश्चिमाञ्चल	१२६	५	४३	१७४
मध्यपश्चिमाञ्चल	१२९	५५	३०२	४८६
सुदूर पश्चिमाञ्चल	५८	८	३४	१००
जम्मा	१४२७	१४२	६७१	२२४०

श्रोत : राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग बेपत्ता इकाई

^९ राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगद्वारा मिति ४ - ७ जुन २००७ मा आयोजना गरेको अनुसन्धान तालिममा गराईएको जानकारी ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा २०६५ श्रावण मसान्तसम्म २२४० जना व्यक्तिहरुलाई सुरक्षाकर्मीबाट बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको भनी उजुरी पर्न आएको थियो । आयोगबाट भएको अनुसन्धानपछि १४२७ जना व्यक्तिहरुको अवस्था सार्वजनिक भएको छ । बेपत्ता पारिएको भनी आयोगमा परेका उजुरीहरुको अनुसन्धान गर्दा १४२ जना व्यक्तिहरु मारिएको बुझिएको छ । बेपत्ता पारिएका उजुरीहरुमा छानवीन हुँदा मारिएका भन्ने केही घटनाहरुमा आयोगले अनुसन्धान गरी दोषीलाई कारबाही र पीडित पक्षलाई राहत एवं क्षतिपूर्ति दिन सरकारलाई सिफारिस गरेको छ भने बाँकी घटनाहरुको थप अनुसन्धान जारी रहेको छ । हालसम्मको अनुसन्धानबाट सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएका भन्ने ६७१ जना व्यक्तिहरुको अवस्था सार्वजनिक हुन सकेको छैन । माथि उल्लेखित तालिका अनुसार क्षेत्रगत रूपमा हेर्दा मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रबाट सबैभन्दा बढी (३०२ जना) व्यक्तिहरु बेपत्ता पारिएको देखिन्छ भने सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको संख्या सबैभन्दा कम (४४ जना) रहेको देखिन्छ । जिल्लागत रूपमा हेर्दा सबै भन्दा बढी बर्दिया जिल्लामा १७५ जना व्यक्तिहरुलाई बेपत्ता पारिएको पाईएको छ ।

सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा व्यक्तिहरुलाई कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएको भनी आयोगमा उजुरीहरु परेका थिए । आयोगमा परेका उजुरी र हालसम्मको अवस्था तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका भन्ने व्यक्तिहरुको संख्या

क्षेत्र	अवस्था सार्वजनिक भएको संख्या	मारिएको संख्या	हालसम्म अवस्था अज्ञात रहेको संख्या	जम्मा
पूर्वाञ्चल	२८६	१	७४	३६१
मध्यमाञ्चल	२७८	१५	५८	३५१
पश्चिमाञ्चल	३५		१३	४८
मध्यपश्चिमाञ्चल	६९	१	१४१	२११
सुदूर पश्चिमाञ्चल	७१	४	१३	८८
जम्मा	७३९	२१	२९९	१०५९

श्रोत : राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग बेपत्ता इकाई

सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा न.क.पा.(माओवादी) ले कब्जामा लिई कूल १०५९ जना व्यक्तिहरुको अवस्था अज्ञात पारिएको भनी आयोगमा उजुरी पर्न आएको थियो । आयोगबाट भएको अनुसन्धानबाट ७३९ जना व्यक्तिहरु कब्जामुक्त भएको पाईएको छ । यसैगरी २१ जना व्यक्तिहरु ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा मारिएको जानकारी प्राप्त हुन आएको छ, भने २९९ जना व्यक्तिहरुको अवस्था हालसम्म पनि खुल्न सकेको छैन । मारिएका भनी प्राप्त जानकारीको आधारमा आयोगबाट थप अनुसन्धान भईरहेको छ भने केही घटनामा अनुसन्धानपछि पीडित पक्षलाई राहत एवं क्षतिपूर्ति दिन र दोषीलाई कारबाही गर्न सरकारलाई सिफारिस गरिएको छ ।

सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको तथा ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात बनाइएको भनी आयोगमा उजुरी प्राप्त हुनासाथ सम्बन्धित पक्षसंग जानकारी माग गर्ने तथा घटनाको बारेमा अनुसन्धान गर्ने कार्य निरन्तर रूपमा हुँदै आएको छ । सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा बेपत्ता पारिएको भनी परेका उजुरीहरुमध्ये केही व्यक्तिहरुको ठेगाना स्पष्ट रूपमा नखुलेको कारणले सम्पर्क गर्न नसकदा त्यस्ता व्यक्तिहरुको वास्तविक अवस्था थाहा पाउन कठिनाई परेको अवस्था छ । तर अधिकांश व्यक्तिहरुलाई बेपत्ता पारिएका प्रमाणहरु प्राप्त हुन आएका छन् ।

परिच्छेद ४

बेपत्ता पार्ने कार्यबाट पर्ने प्रभावहरू

व्यक्तिलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिने कार्य मानव अधिकारको गम्भीर हनन् हुने कार्य भएकोले यसले बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको पारिवारीक, सामाजिक एवं राष्ट्रिय तहसम्म नकारात्मक असर पर्दछ । यस्ता असरहरू तत्कालीन र दीर्घकालीन दुवै किसिमका हुन सक्छन् । जसलाई निम्न रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

१. बेपत्ता व्यक्तिमाथि पर्ने असर

बेपत्ता पारिएको व्यक्ति संविधान तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दस्तावेजहरूले प्रत्याभुत गरेका व्यक्तिको जीवन, स्वतन्त्रता सम्बन्धि हकहरु, सक्षम न्यायलयबाट निष्पक्ष सुनुवाईको अधिकार, सबैखाले यातना तथा अभद्र व्यवहार विरुद्धको अधिकार, निवारक नजरबन्द विरुद्धको अधिकार, धार्मिक, साँस्कृतिक तथा सम्पत्तिसँग सम्बन्धि अधिकार लगायत थुनुवा तथा कैदीले उपभोग गर्ने पाउने न्यूनतम् अधिकारहरूको समेतको उपभोग गर्नबाट बञ्चित हुन्छ । बेपत्ता पारिएको अवस्थामा व्यक्ति शारीरिक तथा मानसिक यातनाबाट समेत पीडित हुने अवस्था रहन्छ । बेपत्ताको अवस्थामा व्यक्तिमाथि दुर्योगहार हुने तथा मारिने सम्भावना समेत हुन्छ । यसप्रकार बेपत्ता पारिएका व्यक्ति विभिन्न अधिकारको उपभोग गर्नबाट बञ्चित भई पीडित बन्न पुगदछ । यसैले लामो समयसम्म बेपत्ता पारिएका व्यक्तिलाई दीर्घकालमा उसको मानसिक तथा शारीरिक अवस्थामा असर परिरहेका तथ्य विभिन्न प्रतिवेदनहरूले देखाएका छन् ।

२. परिवारमाथि पर्ने असर

बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको अवस्थामा बेपत्ता भएको व्यक्ति घरको मूल जिम्मेवार (Bread earner) भएको अवस्थामा परिवारका अन्य सदस्यहरूको पालनपोषण, शिक्षा, स्वास्थ्य तथा सुरक्षा समेतमा असर पर्दछ । त्यसैगरी परिवारले बेपत्ता भएको सदस्यसँग मिलेर साँस्कृतिक तथा धार्मिक चाडपर्वहरु मनाउन पाउने अधिकारबाट समेत बञ्चित हुनु पर्ने अवस्था सृजना हुन पुगदछ । यस्तो कार्यबाट परिवारका अन्य सदस्यहरूले बेपत्ता पारिएका आफन्तलाई केही हुने हो कि भन्ने डर, त्रासमा रही मानसिक रूपमा पीडित हुने अवस्था रहन्छ । जबसम्म बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको यथार्थ पत्ता लाग्दैन तबसम्म उसको परिवारमा अमनचयन रहनै सक्दैन । परिवारको एउटा व्यक्ति बेपत्ता रहँदा उसको सम्पूर्ण परिवार नै पीडित बन्न पुगदछ ।

३. महिला तथा बालबालिकाकामाथि पर्ने असर

बलपूर्वक बेपत्ताबाट महिलाहरु अभ बढी पीडित हुन पुगदछन् । बेपत्ताबाट पीडित महिलाहरु यैनजन्य हिंसाबाट पीडित हुन सम्भावना समेत रहन सक्दछ । बेपत्ता महिला गर्भवती भएमा वा साना दुधेबालिका भएमा यसको असर आमा र बच्चा दुवैमा पर्न सक्दछ । त्यसैगरी संरक्षक बेपत्ता पर्दा बालबालिकाहरूमा लामो समयसम्म त्यसको नकारात्मक असर परिरहने हुन्छ । यस्ता घटनाले बेपत्ता व्यक्ति मानसिक तनावबाट समेत पीडित बन्न पुगदछ । यसबाहेक उसको शिक्षा, स्वास्थ जस्ता आधारभुत कुराहरूमा समेत बन्देज लाग्न सक्ने अवस्था रहन्छ ।

४. समाजमाथि पर्ने असर

समाजमा कुनै व्यक्ति बेपत्ता भएमा एकातिर समाजमा भय र त्रासको वातावरण रहन्छ, भने अर्कोतिर बेपत्ता भएको व्यक्ति तथा परिवारका सदस्यलाई शंकाको घेरामा राखिन्छ । बेपत्ता भएका व्यक्तिका परिवारसँग समाजका विभिन्न सदस्यहरूले फरक फरक किसिमले व्यवहार गर्न सक्दछन् जबाट समाजमा कलह वा विखण्डन पैदा हुन सक्दछ ।

५. सरकार तथा सुरक्षा निकायमाथि पर्ने असर

सरकारको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष संलग्नतामा मानिसको बलपूर्वक बेपत्ता हुने भएकोले र मानिसको बलपूर्वक बेपत्ता मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघन भएको तथा यसलाई अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी कानूनले मानवता विरुद्धको अपराध घोषणा गरेकाले यस्तो कार्यमा संलग्न सरकारको प्रजातन्त्र तथा मानव अधिकारप्रतिको प्रतिवद्धतामा प्रश्न चिन्ह लाग्न गई अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा नै सरकार बदनाम बन्न जान्छ । व्यक्तिलाई बलपूर्व बेपत्ता पार्ने कार्यमा संलग्न राष्ट्रले संयुक्त राष्ट्र संघ लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय समूदाय समक्ष जानकारी दिनु पर्ने हुन्छ । यस्तो कार्यबाट सरकार तथा सुरक्षा निकाय मानव अधिकार उल्लङ्घनकार्ताको रूपमा परिचित भई अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगमा समेत नकारात्मक असर पर्न सक्दछ । देशभित्र जनताको सुरक्षाको जिम्मेवारी पाएको सुरक्षा निकायले नै मानव अधिकार तथा कानुनी व्यवस्थाको पालनामा गम्भीर नवनी जथाभावी त्यसको उल्लंघन गर्दा जनतामा सुरक्षाकर्मीप्रतिको धारणा नकारात्मक बन्न पुगदछ । यसबाट सुरक्षा निकायको छावि राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा विग्रने हुन्छ ।

परिच्छेद ५

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न भएका पहलहरू

नेपालमा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा व्यक्तिहरूलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका घटनाहरु व्यापक रूपमा भएको पाइएपछि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा विभिन्न पक्षले यस सम्बन्धमा चासो देखाएको पाईन्छ । बलपूर्वक बेपत्ताका घटनाहरूलाई रोक्न, पीडितलाई न्याय दिलाउन तथा दोषीलाई कानूनी कारवाही गर्न विभिन्न पक्षबाट पहलहरु भएको पाईन्छ । राष्ट्रिय मावन अधिकार आयोग, अदालत एवं मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न संघ संस्थाहरूको अतिरिक्त अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सम्बन्ध संघ संस्थाहरु, नेपालिका कुट्टनीतिक नियोगहरु, मित्रराष्ट्रहरु एवं संयुक्त राष्ट्र संघ लगायत विभिन्न क्षेत्रबाट बलपूर्वक बेपत्ताको विरुद्धमा प्रशस्त मात्रामा कार्यहरु भएको पाईन्छ । यस परिच्छेदमा बेपत्ता विरुद्ध विभिन्न क्षेत्रबाट भएका पहलहरूलाई संक्षिप्त रूपमा उल्लेख गरिएको छ ।

१. सरकारबाट भएका पहल

नेपालको सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्यमा प्रमुख जिम्मेवार मध्ये तत्कालीन सरकार पनि एक हो । मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत संस्थाहरूले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नेपालमा बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्य बढीरहेको भनी आलोचना भएपछि सरकारले उक्त समस्यालाई सम्बोधन गर्न केही पहल गरेका पाईन्छ । यसक्रममा सरकारले मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बद्धन गर्ने उद्देश्य राखी प्रधानमन्त्रीको कार्यलयमा रहने गरि २०६० सालमा मानव अधिकार प्रबद्धन केन्द्रको स्थापना गरेको थियो । यसैगरी गृह मन्त्रालयमा मानव अधिकार हेर्ने छूटै ईकाईको व्यवस्था गरेको थियो । विभिन्न सुरक्षा निकायहरूबाट भएका मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूको छानबिन गर्न तथा मानव अधिकार सम्बन्ध विषयमा संयोजन गर्ने उद्देश्यले नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरी बलमा मानव अधिकार सेलको स्थापना गरेको थियो । जसले बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका भनी परेका उजुरीहरूमाथि समेत छानबिन गरेको थियो । आयोगबाट सुरक्षा निकायहरूमा जानकारी माग गरि पठाइएका पत्रहरूको जवाफ यीनै मानव अधिकार सेलहरूबाट प्राप्त हुने गरेका छन् । केही घटनाहरूमा नेपाली सेनाले विशेष कार्यदल समेत बनाई बेपत्ता पारिएका घटनाहरूको छानबिन गरेको जानकारी गराएको थियो । नेपाल प्रहरीबाट पनि स्थानीय तहसम्म गई बेपत्ता व्यक्तिहरूको अवस्थाको बारेमा बुझि सम्बन्धित निकायहरूलाई

जानकारी गराउने कार्य भएको पाइन्छ । नेपाल प्रहरीले केही बेपत्ता पारि मारिएका केही घटनाहरूमा शवोत्खनन् गर्ने तथा मुद्दा दर्ता गरी अनुसन्धान समेत गरिरहेको पाइएको छ ।

सरकारी प्रयाशको उल्लेख गरिरहँदा बलपूर्वक बेपत्ता पारी हालसम्म अवस्था अज्ञात पारिएका व्यक्तिहरू मध्ये केही व्यक्तिका परिवारहरूलाई सर्वोच्च अदालतको मिति २०६४ जेठ १८ गतेको आदेश बमोजिम राहत उपलब्ध गराएको पाइएको छ ।

सरकारले मिति २०६०/१२/१३ गते मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको पालनामा प्रतिवद्धतापत्र सार्वजनिक गरी मानिसलाई बलपूर्वक बेपत्ता नपारिने तथा कसैलाई पनि विना कारण पकाउ नगरिने, पकाउ गर्नु परे कारण सहितको सूचना यथाशक्य चाडो दिईने, प्रचलित कानुन बमोजिम बाहेक कसैलाई पनि रातिको समयमा पकाउ नगरिने, थुनामा रहेको स्थान र स्थानान्तरण सम्बन्धि सूचना थुनुवाको परिवारका सदस्य, निजको कानुन व्यवसायी र त्यस्तो सूचना प्राप्त गर्न योग्य व्यक्तिलाई उपलब्ध गराइने, थुनुवा राखिने प्रत्येक स्थानमा त्यहाँ रहेका प्रत्येक व्यक्तिको नाम, प्रवेश मिति र छुटेको वा स्थानान्तरण भएको मिति उल्लेख गरी दर्ता किताब राखिने प्रतिवद्धता जनायो तर यसको कार्यान्वयनको पक्षमा भने प्रशस्त मात्रामा प्रश्नहरू उठेका थिए ।

राज्यद्वारा बेपत्ता पारिएका भनिएका व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न छानबिन गरी यथार्थ स्थिति पत्ता लगाई प्रतिवेदन पेश गर्न तत्कालीन सरकारले वि.सं. २०६१ साल असार १७ गते गृह मन्त्रालयका सह-सचिव नारायण गोपाल मलेगो संयोजक रहेको सात सदस्यीय समिति गठन गरेको थियो । उक्त समितिमा रक्षा मन्त्रालयका सह-सचिव, प्रहरी प्रधान कार्यालयका प्रहरी नायव महानिरीक्षक, सशस्त्र प्रहरी कार्यालयका सशस्त्र प्रहरी नायव महानिरीक्षक, राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागका उप प्रमुख, नेपाली सेनाका प्रमुख सेनानी र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय मानव अधिकार प्रबन्धन केन्द्रका उपसचिव सदस्य रहेका थिए । समितिले आफ्नो पहिलो प्रतिवेदन वि.सं. २०६१ साल साउन २७ गते सरकार समक्ष बुझाएको थियो । उक्त प्रतिवेदन अनुसार राज्यबाट बेपत्ता पारिएका भनिएका मध्ये २४ जनाको अवस्था सार्वजनिक भएको उल्लेख गरेको थियो । समितिले दोश्रो प्रतिवेदन वि.सं. २०६१ साल भदौ २८ गते बुझाएको थियो । प्रतिवेदनमा ५४ जना व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गरिएको थियो । यस्तै तेश्रो प्रतिवेदन वि.सं. २०६१ साल असोज २५ गते पेश गरी १२६ जना व्यक्तिहरूको अवस्थाको सार्वजनिक गरेको थियो । यसैगरी वि.सं. २०६१ साल मंसीर ३० गते पेश भएको चौथो प्रतिवेदनले ११६ जनाको

अवस्था सार्वजनिक गरेको थियो भने पाँचौ प्रतिवेदन २०६१ साल माघ २८ गते पेश गरी ६२ जना व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गरेको थियो । गृह मन्त्रालयका सहसचिव नारायण गोपाल मलेगोले प्रस्तुत गरेका उल्लिखित पाँचौ प्रतिवेदन पछि छैठौ प्रतिवेदन गृह मन्त्रालयका सहसचिव केशवराज घिमिरेको संयोजकत्वमा रहेको छानविन समितिले प्रस्तुत गरेको थियो । उक्त समितिले २०६१ साल चैत्र २६ गते सरकारलाई बुझाएको प्रतिवेदनबाट ६० जना व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गरेको थियो । वि.सं. २०६२ साल जेठे २० गते समितिले सरकार समक्ष सातौं प्रतिवेदन पेश गरी ४८ जना व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गरेको थियो भने समितिको अन्तिम तथा आठौं प्रतिवेदनले ९० जना व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गरेको थियो ।

जनआन्दोलन-२ को सफलता पश्चात पनि बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक हुन सकेन । यसपछि गठित अन्तरीम सरकारले मिति २०६३/२०६४ गते सुरक्षाकर्मीद्वारा पक्काउ गरी बेपत्ता पारिएका भनिएका व्यक्तिहरूको स्थिति सार्वजनिक गर्न वामन प्रसाद न्यौपानेको संयोजकत्वमा एक सदस्यीय छानवीन समिति गठन गर्यो । उक्त समितिले मिति २०६३/२०६४ देखि आफ्नो कार्य शुरू गरी प्राप्त निवेदनको आधारमा छानवीन गरी बेपत्ता रहेका भनिएका व्यक्तिहरूको संख्या ७७६ जना रहेको, यसमध्ये १७४ जनाको अवस्था यकीन भएको र ६०२ जनाको स्थिति अज्ञात रहेको प्रतिवेदन पेश गरेको थियो । यसको साथै यस समितिले बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था पत्ता लगाउनको लागि बेपत्ता पारिएका भनिएका व्यक्तिहरूको अवस्था एकिन गर्न पूर्ण परिचय सहित जिल्ला स्तरमा स्थलगत रूपमा नै छानविन गर्नु पर्ने, बेपत्ता भएका व्यक्ति विदेश गए नगएको बुझ्न सम्बन्धित जिल्लाबाट पासपोर्ट जारी भए नभएको बुझ्नुपर्ने, ने.क.पा.(माओवादी) सँग बुझ्नु पर्ने र नेपाली सेनाले आन्तरिक रूपमा छानविन समेत गरेको बुझिएकोले यस सम्बन्धमा सरकारको तर्फबाट कानुनी रूपमा सम्बन्धित व्यक्तिलाई बोलाउने, बयान गराउने, सबुत प्रमाण बुझ्ने, स्थलगत रूपमा निरीक्षण एवम् अनुसन्धान गरी छानविन गर्नु पर्ने सुझाव दिएको थियो ।

नेपालको अन्तरीम संविधान २०६३ बमोजिम बनेको सरकारले सर्वोच्च अदालतका पूर्व न्यायाधिश नरेन्द्रबहादुर न्यौपाने अध्यक्ष र शेरबहादुर के.सी तथा रमनकुमार श्रेष्ठ सदस्य भएको एक छानविन समिति बनाएको घोषणा गरेको भए पनि उक्त समिति बेपत्ता विरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा सर्वोच्च अदालतको २०६४/२/१८ गतेको आदेश अनुरूप नभएको भनी चौतर्फी विरोध भएपछि अस्तित्वमा नै आउन सकेन ।

सरकारको अनुरोधमा सन् २००४ डिसेम्बर ६ देखि १४ सम्म Working group on Enforced and Involuntary Disappearances कार्यदलले नेपाल भ्रमण गरेको थियो । उक्त कार्यदलले सरकारलाई केही सुभावहरू समेत दिएको थियो । यसरी प्राप्त सुभावमा सरकारले सन् २००६ मा सो कार्यदलको सुभावको कार्यब्ययन अवस्थाको बारेमा प्रगति विवरण समेत पठाएको थियो ।

२. मानव अधिकार क्षेत्रमा कार्यरत संघ संस्थाहरूबाट भएका पहल

मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूबाट बलपूर्वक बेपत्ता पारिने तथा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिने कार्य विरुद्ध विभिन्न पहल भएको पाइएको छ । अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति (आई.सी.आर.सी.) एम्नेष्टी ईंटरनेशनल, ह्युमेन राईट्स वाच, एशियन ह्युमेन राईट्स कमिसन तथा आईसीजे जस्ता संघ संस्थाहरूले प्रेस विज्ञप्ति, Urgent Action, थुनुवाकेन्द्रको भ्रमण र परिवारलाई सूचना उपलब्ध गराउने, कानूनी सहयोग उपलब्ध गराउने तथा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा उजूरी पठाउने जस्ता कार्यहरू गरेका थिए । रेडक्रसको अन्तर्राष्ट्रिय समिति आई.सी.आर.सी.ले सशस्त्र द्वन्द्वमा हराईरहेका व्यक्तिहरूको नामावली प्रकाशित गरेको थियो । आई.सी.आर.सी. ले सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा सैनिक तथा प्रहरी हिरासतहरूको भ्रमण गरी थुनामा राखेका व्यक्तिहरूको बारेमा परिवारलाई जानकारी दिने कार्य गरेको थियो । आई.सी.आर.सी. ले बेपत्ता विरुद्ध पोष्टर समेत प्रकाशित गरी यस्तो कार्यको विरुद्ध प्रचार समेत गरेको थियो ।

मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत अर्को अन्तर्राष्ट्रिय संस्था आई.सी.जे. ले समेत बलपूर्वक बेपत्ता विरुद्ध कार्य गरेको पाइन्छ । आई.सी.जे. ले बलपूर्वक बेपत्ताको विरुद्ध बन्ने कानून अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप हुनु पर्ने भनि त्यसमा सुभाव प्रस्तुत गरेको थियो । यसैगरी उक्त संस्थाले बेपत्ता विरुद्ध पीडित पक्ष समेतलाई तालीम दिने कार्य समेतका कार्य गरेको पाइन्छ ।

बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने तथा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पार्ने कार्य विरुद्ध मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूबाट पनि पहल भएको पाइन्छ । यस्ता संस्थाहरूले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा पीडितको तर्फबाट उजुरी दर्ता गराउने, प्रेस विज्ञप्ति प्रकाशन गर्ने, घटनाहरूको स्थलगत छानबिन गर्ने, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न कानूनी परामर्श दिने, प्रतिवेदनहरू सार्वजनिक गर्ने लगायतका कार्यहरू गरेको पाइन्छ । कतिपय संघ संस्थाहरूले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको तर्फबाट अदालतमा मुद्दा दायर गरी बहस पैरवी गर्ने सम्मका कार्यहरू गरेको

पाइन्छ । नेपालमा मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत संघसंस्थाहरू मध्ये कतिपयले बेपत्ता पछि सार्वजनिक भएका तथा बेपत्ता परिवारका कतिपय पीडित व्यक्तिहरूलाई स्वास्थोपचारको सुविधा पनि उपलब्ध गराएको पाइन्छ । नेपालमा अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र इन्सेकले व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न पहल गर्नुको अतिरिक्त बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको समेत अभिलेख राख्दै आएको छ । यातनापीडित सरोकार केन्द्र नेपालले स्वास्थोपचार सेवा उपलब्ध गराउदै आएको छ । जनअधिकार संरक्षण मञ्च नेपालले (पीपीआर, नेपाल) पनि बेपत्ता पारिएको अवधिमा यातना दिईएका व्यक्तिहरूको उपचार गरी पीडितलाई सहयोग पुऱ्याएको थियो । उल्लिखित संस्थाहरूले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था सम्बन्धमा आयोगलाई जानकारी समेत गराएका थिए । एउभोकेसी फोरमले पीडित तथा पीडितका परिवारलाई कानूनी लगायतका अन्य सहायता समेत उपलब्ध गराउँदै आएको छ । मानव अधिकार संरक्षण मञ्चले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न आयोगमा उजूरी दर्ता गराउनुको अतिरिक्त अदालतमा मुद्दा समेत गरेको थियो । हिमराईट्सले पनि बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था पत्ता लगाउन आयोगमा उजूरी दिने गरेको थियो । यसको साथै यस संस्थाले सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा चौबिस घण्टे लाईफ लाईन (हटलाईन) सञ्चालन गरेको थियो । कोक्याप नाम संस्थाबाट बेपत्ता रहेका व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गराउन दवाव स्वरूप मेची महाकाली पदयात्रा समेत भएको थियो । काहुराष्ट्र नाम गैरसरकारी संस्थाले बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका केही घटनाहरूका अनुसन्धानमा आयोगलाई सहयोग पुऱ्याउनुको साथै पीडित परिवारद्वारा आयोजना भएको प्रदेशनमा अनुगमन गर्ने कार्य समेत गरेको पाइएको छ । यसैगरी फोरिडले आयोगले सरकारलाई गरेको सिफारिस कार्यान्वयन र दण्डहीनताको अन्त्यको लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्दै आएको छ । नेपाल बार एशोसिएसन र यसका इकाईहरूले विज्ञप्ति प्रकाशित गरि बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको जीवन रक्षाको लागि पहल गर्ने तथा न्यायीक प्रकृयामा पीडितहरूलाई निःशुल्क कानूनी सहायता प्रदान गरी बेपत्ता पारिने कार्य विरुद्ध योगदान पुऱ्याएका थिए । यसैगरी मानव अधिकार क्षेत्रमा कार्यरत राष्ट्रिय तथा स्थानीय संघसंस्थाहरूले बलपूर्वक बेपत्ताको विरुद्ध बकालत गर्ने, घटनाहरूको अनुगमन गर्ने तथा प्रतिवेदन एवं प्रेस विज्ञप्तिहरू सार्वजनिक गरी दवाव सिर्जना गरेका थिए ।

बलपूर्वक बेपत्तालाई रोकनको निमित्त सञ्चार माध्यमको भूमिका पनि महत्वपूर्ण रहेको थियो । सञ्चार माध्यमहरूले बलपूर्वक बेपत्ताका घटनाहरूसँग सम्बन्धित समाचारहरू एवं मानव अधिकार संघ संस्थाहरूबाट प्रकाशित प्रेस विज्ञप्तिहरूको प्रकासन एवं प्रसारण गरी पीडितहरूको मानव अधिकार रक्षार्थ महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका थिए । कतिपय सञ्चाकर्मीहरूले बेपत्ताका घटनाहरूको अध्ययन गरी सो को प्रतिवेदन समेत सार्वजनिक गरेका थिए ।

३. संयुक्त राष्ट्र संघ

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको सिफारिस बमोजिम तत्कालीन सरकारको निमन्त्रणामा Stephen J Toope को नेतृत्वमा सन् २००४ को डिसेम्बर ६ देखि १४ सम्म संयुक्त राष्ट्रसंघीय बलपूर्वक बेपत्ता सम्बन्धि कार्यदलले नेपाल भ्रमण गरेको थियो । उक्त कार्यदलले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, नेपालका तत्कालिन राजा ज्ञानेन्द्र विरविक्रम शाह, सरकारका उच्चपदस्थ कर्मचारी, सेनाका उच्च पदस्थ सैनिक अधिकारीहरू तथा विभिन्न गैरसरकारी संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरूसँग बेपत्ताको सम्बन्धमा छलफल गरेको थियो । कार्यदलले ने.क.पा. (माओवादी) र सुरक्षाकर्मी दुवै बेपत्ता पार्ने कार्यमा संलग्न रहेकोबाट बेपत्ता पारिने क्रम बढ़ाई गएको निष्कर्ष निकालेको थियो । साथै कार्यदलले बलपूर्वक भईरहेको बेपत्ताको बारेमा गहिरो चिन्ता व्यक्त गर्दै बेपत्तालाई विषेश फौजदारी अपराधको रूपमा समावेश गरी छिटो भन्दा छिटो कानूनी व्यवस्था गर्ने लगायतका सुभावहरू प्रस्तुत गरेको थियो ।

सन् २००५ मा स्थापित नेपालस्थित संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालयले बेपत्ता पारिने कार्य विरुद्ध विभिन्न दबावमूलक कार्यहरू गर्दै आएको छ । यसकममा मई २००६ मा संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालयले भैरवनाथ गणको थुनामा राखी बेपत्ता पारिएका भनिएका व्यक्तिहरूको अनुसन्धान प्रतिवेदन सार्वजनिक गरेको छ । उक्त प्रतिवेदनमा सो गणबाट ४९ जना व्यक्तिहरूलाई बेपत्ता पारिएको भनी उल्लेख गरिएको छ । यस्तै उक्त कार्यालय समेतको पहलमा बेपत्ता पारिएकी एक बालिका मैना सुनुवारको शब्दोउत्खनन कार्य समेत भएको छ । यस कार्यालयले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगद्वारा काठमाडौंको शीवपुरी क्षेत्रमा बेपत्ता सम्बन्धि अनुसन्धान गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय विशेषज्ञ टोली उपलब्ध गराई अनुसन्धान कार्यमा सहयोग पुऱ्याएको थियो । यस बाहेक बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका तथा कञ्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका केही घटनाहरूमा अनुसन्धान समेत गरेको पाईएको छ ।

४. न्यायालय

सर्वोच्च अदालतले सुरक्षाकर्मीबाट पकाऊ गरी बेपत्ता पारिएका भनिएका धेरै व्यक्तिहरूको रिट निवेदन उपर सुनुवाई गरी महत्वपूर्ण निर्णय गरेको छ । अदालतमा पीडितको तर्फबाट परेका बन्दी प्रत्यक्षीकरण तथा परमादेश समेतका रीट निवेदनहरूमाथि सुनुवाईपछि गरेका निर्णयहरूमा २०६४ जेष्ठ १८ गतेको निर्णयलाई ऐतिहासिक निर्णयको रूपमा लिन सकिन्छ । सर्वोच्च अदालतका माननीय न्यायाधीशद्वय

खिलराज रेग्मी र कल्याण श्रेष्ठ भएको संयुक्त ईजलाशले सुरक्षाकर्मीबाट बेपत्ता पारिएका अधिवक्ता राजेन्द्रप्रसाद ढकाल, बिपिन भण्डारी, दिलवहादुर राई, नविनकुमार राई, ईश्वरकुमार लामा श्रीराम थारु, जगना थारु, हरिराम चौधरी, टाटेराम थारु, बिहारीलाल गोडिया अयोध्याप्रसाद गोडिया, ढकवहादुर बस्नेत, रन्जित दर्नाल, अमृत दर्नाल, राजेन्द्र चौरेल, धिरेन्द्र बस्नेत, पुष्पराज बस्नेत, मुकुन्द सेठाई, निश्चल नकर्मी, अमर वि.क, रेनुका दुलाल चतुरमान राजवंशी, पुर्ण पौडेल, ज्ञानेन्द्र त्रिपाठी, रूपक अधिकारी, राजेन्द्र थापा, रामचन्द्र काफ्ले, बुद्धि लामा, भिम गिरी, रेवकला तिवारी, भवनाथ धमला, अर्जुन महर्जन, कौशल्या पोखेल, दिपेन्द्र पन्त, वि.के श्रेष्ठ, लिला पाण्डे, हेमनारायण श्रेष्ठ, प्रकाश लामा, हिरावहादुर रोका, तेजमान वि.क., जालन्धर बाँस्तोला, लिला आचार्य, भिम महर्जन, राजेन्द्र माली, अनुमान श्रेष्ठ, देशभक्त चापागाई, कमला वाइवा, सुरेन्द्र खड्गी, अमरराज वज्राचार्य, हिरावहादुर सारुमगर, अमृत कडेल, सत्यनारायण प्रजापति, गंगाराम श्रेष्ठ, वावुकाजी श्रेष्ठ, चेतनाथ ढुंगाना, अरुण नेपाली, बिशाल लामा, चक्रवहादुर कटुवाल, बाबुराजा माली, हरिप्रसाद लुईटेल र अर्जुनलाल श्रेष्ठ समेत ६१ जना बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको हकमा समेत एक ऐतिहासिक निर्णय गरको थियो ।

माथि उल्लिखित व्यक्तिहरूको हकमा परेका रिट निवेदनहरू समेतमा अदालतले सुरक्षाकर्मीले अदालतबाट पटक पटक भएका आदेशहरूमा पकाउ नै नगरिएको भनी सँधै एकै व्यहोराको जवाफ दिएको अवस्थामा सो जवाफमा अदालत विश्वस्त हुन नसकी अदालतकै संयन्त्र भित्रबाट विशेष अनुसन्धान गर्नका लागि पुनरावेदन अदालतका न्यायाधीशको संयोजकत्वमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका सहन्यायाधिवक्ता र नेपाल बार एसोसिएसनका प्रतिनिधि सदस्य रहने गरी कार्यटोली गठन गर्न मिति २०६३/५/१२ मा आदेश गरेको थियो । त्यसपछि अदालतबाट पुनरावेदन अदालतका न्यायाधिश लोकेन्द्र मल्लिकको अध्यक्षतामा तीन सदस्यीय कार्यटोली गठन गरी टोलीलाई बेपत्ता पारिएको भनी सर्वोच्च अदालतमा परेका केही निवेदनमा अनुसन्धान तथा तहकिकात गर्ने, बेपत्ता पारिएका भनिएका व्यक्तिहरूलाई पकाउ गर्ने, पकाउ गर्न आदेश दिने, पकाउको प्रयोजन, सम्बन्धित अधिकारीको दर्जा र हाल पदस्थापन भएको कार्यालय समेत स्पष्ट गर्ने, बन्दी विरुद्ध मुद्दा चलाईएको छ वा छैन स्पष्ट गर्ने, बन्दीको स्थितिको बारेमा प्रस्त पार्ने, व्यक्तिलाई बेपत्ता पार्ने कार्यमा कुन कुन निकाय वा पदाधिकारी संलग्न भएको देखिन्छ स्पष्ट गर्ने तथा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनको रोहमा सान्दर्भिक देखिने अन्य तथ्यहरूको समेत अनुसन्धान गर्ने भनी क्षेत्राधिकार तोकिएको थियो ।

उल्लिखित क्षेत्राधिकार तोकिएको कार्यटोलीले बेपत्ता पारिएका केही व्यक्तिहरूको हकमा अनुसन्धान गरी आफ्नो प्रतिवेदन अदालत समक्ष प्रस्तुत गरको थियो । टोलीद्वारा प्रस्तुत प्रतिवेदनमा चक्रबहादुर कटुवाललाई सेनाका अधिकारीले हिरासतमा लिई निर्मम यातना दिएका कारण मृत्यु भएको निष्कर्षमा पुगेको थियो भने बेपत्ता पारिएका मध्येका राजेन्द्रप्रसाद ढकाल, विपिन भण्डारी र दिलबहादुर राईलाई सुरक्षाकर्मीले पकाउ गरी योजनाबद्ध ढङ्गले बेपत्ता पारेको देखिएकाले जिवितै हुनसक्ने सम्भावना क्षीण रहेको निष्कर्ष निकालेको थियो ।

साथै कार्यटोलीले शसस्त्र द्वन्दका क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको स्वतन्त्र र निष्पक्ष अनुसन्धान गरी दोषी उपर कानूनी कारबाही गर्न र पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिने सम्बन्धमा अन्तराष्ट्रिय मापदण्ड बमोजिमको एक उच्चस्तरीय छानबिन आयोग गठन गर्न, मानवता विरुद्धका अपराध जस्ता बिषयमा आवश्यकता अनुसार पश्चातदर्शी कानून समेत बनाउन, स्वेच्छाचारी पकाउ र गैरकानुनी थुना जस्ता कार्यको पुनरावृति हुन नदिन आवश्यक न्यायिक निर्देशन जारी हुन तथा मानव अधिकारको उल्लंघन गर्ने सुरक्षा निकायका जिम्मेवार अधिकारीलाई प्रचलित कानून बमोजिम आवश्यक कारबाही गर्न तथा पीडित परिवारलाई उचित क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने समेतको आदेश जारी गर्न सुझाव प्रस्तुत गरेको थियो ।

अदालतले निर्णयको क्रममा अदालत तथा अन्य विभिन्न निकायहरूको छानबिन अनुसन्धान समेतबाट अधिकांश बन्दीको अवस्थाबारेमा एकिन स्थिति खुल नसकेको, त्यसमध्ये बेपत्ता पारिएका चक्र बहादुर कटुवालको २०५८।१९ मा मृत्यु भएको, राजेन्द्रप्रसाद ढकाल, विपिन भण्डारी र दिलबहादुर राईलाई सुरक्षाकर्मीहरूले गैरकानुनी रूपमा वलपूर्वक बेपत्ता पारेको तथा अन्य सम्पूर्ण व्यक्तिहरूको स्थिति तथ्यगत अवस्थाबाट एकीन हुन नसकी अन्यौलपूर्ण एवं अज्ञात रहेको भनि निष्कर्षमा पुगेको थियो ।

बेपत्ता पारिएको व्यक्तिहरूको हकमा सत्यतथ्य पत्ता लगाई निकास दिने साभा उत्तरदायित्व राज्यको भएको उल्लेख गर्दै सशस्त्र द्वन्दको वेला स्वभाविक रूपमा अन्य सामान्य अवस्थामा भन्दा मानव अधिकार र मानवीय कानूनको बढी उल्लंघन हुने र द्वन्दको समयमा भएको मानव अधिकारको उल्लंघनप्रति राज्य संवेदनशील हुनुपर्ने र राज्यले संवेदनशीलता देखाउनु पर्नेमा सो देखाउन नसकेको भनी निष्कर्ष निकालेको थियो । अदालतले जबर्जस्ती बेपत्ताले व्यक्तिको अस्तित्व नै अज्ञात र शंकास्पद हुने भै त्यस्ता व्यक्तिको लागि अन्तराष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय कानूनले प्रत्याभूत गरेका आधारभूत मौलिक तथा मानव अधिकारमा पहुँच हुनसक्ने अवस्था नै नरहने अवस्थामा उनीहरूको मानव अधिकारको रक्षा राज्यले गर्नुपर्ने आदेश गरेको थियो ।

नेपाल सरकारले गठन गरेको बेपत्ता छानबिन समितिले बेपत्ता भएका व्यक्तिहरुका सम्बन्धमा थप अनुसन्धान गर्नुपर्ने भनी निश्कर्षमा पुगेको, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग र संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालयले पनि यस सम्बन्धमा थप छानबिन गर्नुपर्ने भनी सिफारिश गरेकोमा राज्यका तर्फबाट भएका प्रयास पर्याप्त र प्रभावकारी नदेखिएकोले द्वन्दका समयमा बेपत्ता भएका सम्पूर्ण नागरिकहरुका सम्बन्धमा स्थिति एकिन गर्न राज्यकै तर्फबाट प्रभावकारी छानबिन गर्नुपर्ने भनि निष्कर्षमा पुगेको थियो ।

जर्बजस्ती बेपत्ता बनाइएका व्यक्तिहरुको स्थिति एकिन गरी सार्वजनिक गर्न, दोषीलाई कारबाही गर्न तथा पीडितलाई राहत उपलब्ध गराउने समेतको प्रयोजनको लागि बेपत्ता भएका व्यक्तिहरुको स्थिति पत्ता लगाउने कार्यलाई अन्तराष्ट्रिय स्तरमा नै निजको यथार्थ स्थिति पत्ता नलागेसम्म निरन्तर खोजी हुनुपर्ने मान्यतालाई स्वीकार गरिएको अवस्थामा जाँचबुझ आयोग ऐन, २०२६ अन्तर्गत गठित आयोगले त्यस्तो मान्यतालाई अबलम्बन गर्न नसक्ने हुँदा द्वन्दको समयमा उत्पन्न हुनसक्ने यस किसिमको विशेष प्रकृतिको घटनालाई सम्बोधन गर्ने गरी छुटै कानून नरहेको परिप्रेक्षमा बलपूर्वक बेपत्ताका घटनाहरुलाई छानबिन गर्ने, बेपत्ता बनाइएका व्यक्तिहरुको स्थिति एकिन गरी सार्वजनिक गर्ने, दोषी देखिएका व्यक्तिहरुलाई कारबाही गर्ने र पीडितलाई राहत उपलब्ध गराउने लगायतका व्यवस्था गर्न राज्यले नागरिकप्रति संविधानमा व्यक्त गरिएका प्रतिबद्धताहरु, नागरिकका मौलिक हक तथा स्वतन्त्रताहरु, राज्यले अनुमोदन गरेका मानव अधिकार र मानवता सम्बन्ध विभिन्न अन्तराष्ट्रिय कानूनका दस्तावेजहरु, अन्तराष्ट्रिय समुदायले स्वीकार गरेका संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्र, मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र लगायत व्यक्तिहरुलाई जर्बजस्ती बेपत्ता पार्ने कार्यबाट संरक्षण सम्बन्ध घोषणापत्र १९९२ र सो सम्बन्ध अन्तराष्ट्रिय महासन्धि २००६ (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Desappearance, 2006) समेतलाई मापदण्डको रूपमा लिई तदनुकूल हुने गरी विशेष किसिमको कानून बनाउन निर्देशन दिएको छ ।

अदालतले नेपालको संवैधानिक व्यवस्था, विदेशी अदालत तथा मानव अधिकार सम्बन्ध क्षेत्रीय अदालतहरुको फैसला, नेपालले अनुमोदन गरेका मानव अधिकार सम्बन्ध अन्तराष्ट्रिय दस्तावेजहरु तथा संयुक्त राष्ट्रसंघ एवं अन्तराष्ट्रिय समुदायले जारी गरेका प्रस्ताव र घोषणापत्र समेतका दस्तावेजहरुका आधारमा नागरिक तथा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघनका घटनाबाट पीडित पक्षहरुलाई तात्कालिक राहत तथा उचित क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने राज्यको दायित्व रहेकोले द्वन्दको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको

खोजी गरी न्याय प्राप्ति गर्ने क्रममा पीडितको परिवारहरूले भोगनुपरेको शारिरीक मानसिक यातना तथा आर्थिक क्षति समेलाई ख्याल गरी तत्काल अन्तरिम प्रकृतिको राहत दिन समेत आदेश दिएको थियो । अदालतको आदेश बमोजिम पीडित परिवारले राहत पाउने कार्य भईरहेको भएपनि आदलतबाट भएका अन्य आदेशहरू हालसम्म पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन हुन सकेको पाईएको छैन ।

सर्वोच्च अदालतबाट वेपत्ता विरुद्ध भएका पहलहरूको उल्लेख गरिरहँदा केही मुद्दाहरूदर्ता गरी अनुसन्धान कार्य अगाडी बढाउने आदेश समेत दिएको छ । सुरक्षकर्मीबाट वेपत्ता पछि मारिएकी बालिका मैना सुनुवार तथा ने.क.पा. (माओवादी) बाट कब्जापछि मारिएका अर्जुन लामा समेतको हकमा सर्वोच्च अदालतले मुद्दा दर्ता गरी अनुसन्धान गर्न सरकारको नाममा आदेश जारी गरेको छ ।

५. वेपत्ता पारिएका तथा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका व्यक्तिहरूका आफन्तहरूको पहल

वेपत्ता पारिएका व्यक्तिका आफन्तजनहरूले आफ्ना वेपत्ता पारिएका आफन्तहरूको खोजी कार्यमा व्यक्तिगत र सामूहिक रूपमा निरन्तर प्रयत्न गरेको पाइन्छ । उनीहरूले राज्यद्वारा वेपत्ता पारिएका नागरिकका परिवार समाज (वेपत्ता परिवार समाज) नामक संस्था खोलेर वेपत्ता व्यक्तिहरूको खोजीमा संगठित रूपमा लागिरहेका छन् । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग लगायत विभिन्न मानव अधिकार सम्बन्धि संस्थाहरूमा उजुरी दर्ता गर्ने तथा अदालतमा मुद्दा चलाउने लगायतका पहलहरू वेपत्ता परिवार समाज तथा वेपत्ताका आफन्तहरूले गर्दै आएको पाइन्छ । यसक्रममा वेपत्ता पारिएका आफ्ना आफन्तहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न र दोषीलाई कारवाही गर्न माग गर्दै वेपत्ता परिवारहरूले धर्ना बस्ने, जुलुश प्रदेशन गर्ने, ज्ञापन पत्र बुझाउने तथा आमरण अनसन बस्ने जस्ता कार्यहरू गरेको पाइन्छ । उनीहरूले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालय, प्रधानमन्त्री निवास, नेपाली सेनाको मूख्यालय तथा भैरवनाथ गण लगायतका सैनिक व्यारेकहरूमा समेत घेराउ गरी प्रदेशन गरेका थिए । वेपत्ता पारिएकाहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न माग गर्दै विभिन्न कारागार तथा सैनिक हिरासतमा राखिएका व्यक्तिहरूले समेत ज्ञापनपत्र बुझाउने, नारा जुलुश गर्ने र अनसन बस्ने सम्मको कार्य कार्य गरी वेपत्ता व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न माग गरेका थिए ।

वेपत्ता परिवार समाजले मिति २०६४/६/११ मा प्रधानमन्त्री, सभामुख र गृहमन्त्री समक्ष पेश सुरक्षाकर्मीबाट ११६२ जना व्यक्तिहरूलाई वेपत्ता पारिएकोले उनीहरूको अवस्था सार्वजनिक गराउन, वेपत्ता पार्ने कार्यमा संलग्न दोषीलाई कारवाही गर्न, वेपत्ता पारिएका परिवारलाई रोजगारी, निःशुल्क स्वस्थ

सेवा र बालबालिका लगायत परिवारका अन्य सदस्यलाई निःशुल्क शिक्षा र तत्काल राहतको व्यवस्था गर्न मागपत्र पेश गरेका थिए । उनीहरूको प्रयास यो प्रतिवेदन प्रकाशन हुँदा सम्म निरन्तर जारी रहेको छ ।

ने.क.पा.(माओवादी) बाट कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका व्यक्तिहरूका आफन्तहरूले पनि व्यक्तिगत पहलमा आफन्तको खोजी कार्यलाई निरन्तर प्रयास गरेको पाइन्छ । खासगरी पछिल्लो समयमा आएर माओवादी पीडित संघ नामक संस्थाबाट ने.क.पा. (माओवादी) बाट कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका व्यक्तिहरूको खोजीको लागि दवाव दिन प्रयास भएको पाइन्छ ।

परिच्छेद ६

बेपत्ता पारिने कार्य विरुद्ध आयोगले गरेका कार्यहरू

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको स्थापना मानव अधिकार आयोग ऐन २०५३ बमोजिम २०५७ साल जेष्ठ १३ गते भयो । आयोगको स्थापना भएको समयमा देशभर सशस्त्र द्वन्द्वको प्रभाव परिहरेको थियो । आयोगका स्थापना भएपछि सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकार उल्लङ्घन भएका उजुरीहरु ठूलो संख्यामा पर्न थाले जसमा बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको भन्ने उजुरीहरु बढी मात्रामा रहेका छन् । आयोगले मानिसलाई बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्यलाई मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको रूपमा लिई यस्ता घटनाहरूको प्राथमिताका साथ अनुगमन तथा अनुसन्धान गर्ने कार्य गरिरहेको छ । आयोगको स्थापना पछि २०५८ साल पौष १८ गते आयोगका तत्कालीन सदस्य सुशिल प्याकुरेलको संयोजकत्वमा टिका बहादुर हमाल, यदुनाथ खनाल, चुडा बहादुर श्रेष्ठ सदस्य रहेको नागरिकहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न एक समितिको गठन गरिएको थियो । उक्त समितिले २०५८।१।१७ देखि १९ सम्म बेपत्ता तथा कब्जाको विषयमा जानकारी दिन गोरखापत्रमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरेको थियो । सुरक्षाकर्मीद्वारा बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका तथा ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका भन्ने व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा सुरक्षा निकायसँग पटक पटक पत्राचार गर्नुको साथै ने.क.पा.(माओवादी) लाई प्रेस विज्ञप्ति मार्फत जानकारी उपलब्ध गराउन तथा कब्जामा लिएका व्यक्तिलाई कब्जा मुक्त गर्न आह्वान गरेको थियो । आयोगले विभिन्न सैनिक तथा प्रहरी हिरासत एवं थुनुवा केन्द्रहरूको अनुगमन गरी व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्ने कार्य समेत गरेको छ । बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न तथा यस्तो कार्यको रोकथाम गर्न आयोगले विभिन्न प्रयासहरु गर्दै आएको छ ।

१. उजुरी व्यस्थापन

मानव अधिकार आयोग ऐनको दफा ९(२) (क) मा कुनै विषयमा पीडित व्यक्ति आफै वा निजको तर्फबाट कसैले आयोगमा प्रस्तुत गरेको निवेदन वा उजुरी वा कुनै सोतबाट आयोगलाई प्राप्त भएको जानकारी वा आयोगको आफै स्वविवेकमा पनि मानव अधिकारको उल्लंघन, छानविन वा अनुसन्धान गर्न सक्छ, भन्ने व्यवस्था भए बमोजिम सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा व्यक्तिहरूलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको तथा बलपूर्वक कब्जा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका घटनाहरूको तीन हजार भन्दा बढी उजुरीहरु आयोगको केन्द्रिय, क्षेत्रिय तथा सम्पर्क कार्यालयहरूमा दर्ता भएका छन् । आयोगमा उजुरी दर्ता गराउनेमा पीडितका अफन्त तथा विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरु रहेका छन् । कतिपय घटनाहरूको आयोग आफैले स्वविवेकमा उजुरी लिई अनुसन्धान गरेको छ ।

२. छानविन तथा अनुसन्धान

मानव अधिकार आयोग ऐन २०५३ ले आयोगले मानव अधिकार उल्लंघनका उजुरीहरूको छानवीन गरी दोषीलाई कारबही र पीडितलाई क्षतिपूर्तिको लागि सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने व्यवस्था गरेको छ । सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूको अनुगमन तथा अनुसन्धान कार्यलाई आयोगले निरन्तरता दिइको थियो । बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको अवस्था यकिन गर्ने क्रममा देशका विभिन्न भागमा रहेका तत्कालिन शाही नेपाली सेनाका व्यारेक, प्रहरी हिरासत, छानवीन तथा सुधार गृहहरू तथा कारागारहरूका अनुगमन गरी अवस्था यकिन गर्ने कार्य गरिएको थियो । यसक्रममा आयोगबाट ७५ वटै जिल्लाका हिरासत, कारागार एवं थुनुवा केन्द्रहरूको अनुगमन भएको थियो । शुरुका समयमा सैनिक हिरासतमा अनुगमन गर्न आयोगलाई व्यवधान पुऱ्याइए पनि आयोगबाट भएका प्रयासपछि पछिका दिनहरूमा सैनिक हिरासतहरूको अनुगमनमा समेत पहुँच दिइएको थियो ।

व्यक्तिहरूलाई बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको भनी पर्न आएका उजुरीहरूमाथि अनुसन्धान गरी आयोगले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको अवस्था सार्वजनिक गर्न तथा दोषीलाई कारबाही गर्न एवं अन्तरीम राहत उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको छ । यसैगरी ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका घटनाको अनुसन्धान गरी दोषीलाई कारबाही गर्न र पीडितलाई राहत उपलब्ध गराउन सरकारलाई सिफारिस गरिएको छ । आयोगबाट बेपत्ता सम्बन्धि उजुरीहरूको अनुसन्धान गर्ने कार्य हालसम्म पनि भईरहेको छ । बेपत्ता तथा जवर्जस्ती कब्जामा लिइएका व्यक्तिहरूको अनुसन्धान गर्नको लागि आयोगको संरक्षण तथा अनुगमन महाशाखा अन्तर्गत २०६० साल कार्तिक महिनादेखि छुटै ईकाई बनाएर अनुसन्धान भईरहेको छ ।

३. थुनुवा केन्द्रहरूको अनुगमन

आयोगले सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा देशका अधिकांश जिल्लाका प्रहरी एवं सैनिक हिरासतहरूको अनुगमन गरी बन्दीहरूको अवस्थाको बारेमा विभिन्न सिफारिस गरेको थियो । शुरुको समयमा आयोगलाई सैनिक हिरासतमा अनुगमन गर्न पहुँच दिइएको थिएन । उक्त कार्यबाट आयोगको काममा बाधा पुगेकोले आयोगलाई थुनुवा राखिएका सबै स्थानहरूमा सहज पहुँच दिन सरकारसंग पहल गरेपछि सैनिक हिरासतमा अनुगमन गर्न दिइएको थियो । आयोगबाट सैनिक हिरासतको अनुगमन शुरु भएपछि केही व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न सकिएको थियो भने बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको बारेमा जानकारी लिने कार्य समेत भएको थियो ।

आयोगले आतङ्कारी तथा विध्वंशात्मक कार्य (नियन्त्रण र सजाँय) अध्यादेश २०६१ बमोजिम सैनिक व्यारेकमा राखिएका बन्दीहरुलाई हातमा हतकडी र टाउकोमा मुखुण्डो लगाउने तत्काल बन्द गर्न तथा व्यारेकमा राखिएका तथा आत्मसमर्पण गरी बसेका व्यक्तिहरुलाई लामो समयसम्म सानो बन्द कोठामा राखिरहँदा उनीहरुलाई मानसिक त्रास र शारीरिक असर परेको, बन्दीका परिवारले निजहरुलाई भेटन नपाएकोले बन्दीहरुमा स्वास्थ्य समस्या देखिएको, द फेमस महेन्द्र दल गण गोरखामा राखिएका कृष्ण केसी, हिमाल शर्मा, विना मगर र महावीर गण (रेझर) छाउनीमा राखिएका मातृका यादव, सुरेश आलेमगरको स्वास्थ्यस्थिति कमजोर रहेको साथै निजहरुलाई, भेटघाट गर्ने तथा पत्रपत्रिका पढ्ने सुविधा नदिइएकोले त्यसको आवश्यक व्यवस्था मिलाउन सरकारलाई सिफारिस गरिएको थियो । त्यसैगरी आयोगबाट भएको अनुगमनबाट सैनिक व्यारेक थुनामा राख्नको लागि मानवोचित स्थान नभएको समेत देखिएकोले सैनिक व्यारेकमा व्यक्तिहरुलाई थुनामा नराख्न सरकारलाई सिफारिस गरिएको थियो ।

४. भैरवनाथ तथा युद्धभैरव गणबाट भएको बलपूर्वक बेपत्ताको अनुसन्धान

सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएका भनी परेका उजुरीहरुको आयोगबाट अनुसन्धान हुँदा सुरक्षा निकायले व्यक्तिहरुलाई पकाउ गरी केही व्यक्तिहरुलाई सेनाको भैरवनाथ तथा युद्धभैरव गणमा थुनामा राखी उनीहरुका परिवार, आफन्त, कानून व्यवसायी लगायतको सम्पर्कबाट अलग गरी गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेर बेपत्ता पारिएका तथ्यहरु प्राप्त हुन आएका छन् । यी दुवै गणहरु सैनिक प्रयोजनका लागि बनाइएका कारण यीनमा बैधानिक रूपमा बन्दीहरु राख्ने ठाउँहरु छैनन् । यी गण भित्रका विभिन्न स्थानहरुमा २०५८ सालमा भएको संकटकालको घोषणापछि कम्तिमा पनि २७२ जना व्यक्तिहरुलाई थुनामा राखिएको पाइयो । बन्दीहरुलाई कहाँ राखिएको भन्ने जानकारी दिईएको थिएन भन्ने उनीहरुका आफन्तलाई समेत पकाउ गरिएका व्यक्तिहरुको अवस्थाको बारेमा कुनै सूचना दिईएको थिएन । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग र आई.सी. आर.सी. ले सैनिक हिरासतको भ्रमण गरेपनि उनीहरुलाई समेत सबै बन्दीहरुसंग निर्वाध रूपमा भेट गर्न समेत नदिएको पाइन्छ । गणभित्र थुनामा राखिएकाहरु मध्ये अधिकाँश व्यक्तिहरुलाई विभिन्न किसिमका यातना दिएको, दुर्योगहार गरेको तथा यातना, क्रुर अमानवीय एवं अपमानजनक व्यवहार गरेको पाइएको छ । हिरासतभित्रको अवस्था मानोवचित नभएको, विरामीहरुलाई स्वास्थोपचारको उचित प्रबन्ध नगरिएको तथा यातनका कारण हिरासतभित्र कम्तिमा चार जना बन्दीहरुको मृत्यु भएको जानकारी समेत प्राप्त हुन आएको छ, तर सेनाले एक बन्दीको मात्र मृत्यु भएको पुष्टी गरेको छ ।

यी दुबै गणभित्र थुनामा राखिएको विश्वास गरिएका व्यक्तिहरुमध्ये ४ महिला सहित कम्तिमा ४३ जना हालसम्म पनि बेपत्ता रहेका छन् । यसरी बेपत्ता पारिएकाहरुमा अर्जुन पोखरेल, अर्जुन महर्जन, अमृत कँडेल, अशोक सुनार (अकेला), आईते भन्ने निमानुपु लामा, किरण रायमाझी, कौशल्या पोखरेल, गोकुल बहादुर निरौला, चेतनाथ ढुङ्गाना (सि.एन.), चन्द्र कुमार ढकाल, जालन्धर बाँस्तोला, डोलेश्वर लिम्बु (चेम्जोङ्ग), तारामान तामाङ्ग, तेजमान विश्वकर्मा, देवीराज दंगाल (देवराज), दिपेन्द्र पन्त, दुर्गा विशंखे, देशभक्त चापागाई, धिरेन्द्र बस्नेत, निश्चल नकर्मी, पदमनारायण नकर्मी, पीपल श्रेष्ठ, पुष्पराज बस्नेत, बाबुकाजी श्रेष्ठ, बुद्धि लामा, भवनाथ धमला, भीम गीरी, भीमराज महर्जन, माधव अधिकारी, राजेन्द्र माली, रामचन्द्र काफ्ले, रुपक अधिकारी, रेनुका दुलाल, रेवकला (कला) तिवारी, लीला बहादुर पाण्डे, लीलाराज आचार्य, सुचेन्द्र श्रेष्ठ, सुर्देशन रिजाल, शान्तिराम भट्टराई, हिराबहादुर रोक्का, हिरा बहादुर शारु, हेमनारायण श्रेष्ठ र ज्ञानेन्द्र त्रिपाठी छन् । यस बाहेक उक्त गणहरुमा थुनामा राखिएका भनिएका अरूप परियार, कर्ण कुँवर, ठाकुर पुडासैनी, प्रकाश लामा, भीम ढकाल, माधव घिमिरे र अलि वा ओली भन्ने एक बालिकाको स्पष्ट ठेगाना खुल्न नआएकोले नीजहरुको अवस्थाको बारेमा समेत जानकारी प्राप्त हुन आएको छैन । आयोगले उक्त घटनाहरुको निरन्तर अनुसन्धान गरिरहेको छ ।

५. शबोत्खनन् गरी अनुसन्धान

बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको अवस्था सार्वजनिक गर्ने कार्य एक चुनौतिपूर्ण कार्य हो । व्यक्तिलाई बेपत्ता पार्ने कार्यमा राज्य संयन्त्र वा कुनै संगठित समूह नै सक्रिय भएको अवस्थामा व्यवस्थित रूपमा प्रमाणहरु लुकाई यस्तो कार्य गरिने हुनाले बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका उजुरीहरुको अनुसन्धान कार्य जटिल हुने गर्दछ । सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका भनी आयोगमा उजुरी परेका केही व्यक्तिहरु मारिएको पाइएकोले आयोगबाट विशेषज्ञहरुको सहायता लिई शबोत्खनन् गरी अनुसन्धान समेत भएका छन् । धादिङ्ग जिल्लाको जीवनपुर गा.वि.स. वडा नं.१ बस्ने १५ बर्षिया बालिका सरला सापकोटालाई मिति २०६१/४/१ गते निजको हजुरवाको घरबाट सुरक्षाकर्मीले पकाउ गरी बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा आयोगमा परेको उजुरीमाथि अनुसन्धान हुँदा नीजलाई सुरक्षाकर्मीले मारेको पाइएकोले आयोगको फरेन्सिक विशेषज्ञ सहितको अनुसन्धान टोलीले धादिङ्ग जिल्लाको केवलपुर गा.वि.स. वडा नं.८ बाट मिति २०६२/९/२७ गते शबोत्खनन् गरी अनुसन्धान गरेको थियो । आयोगबाट लिईएको एण्टीमोर्टम डाटा र शबोत्खनन् गरी गरिएको अस्थिपञ्चरहरुको परीक्षणबाट उक्त शब नीज सरला सापकोटाको भएको प्रमाणित भएको थियो । आयोगबाट भएको अनुसन्धानबाट सरला सपाकोटालाई सुरक्षाकर्मीले पकाउ गरी मारेको देखिएकोले दोषीलाई कारवाही गर्न र पीडितलाई तीन लाख रुपैयाँ क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको छ ।

यसैगरी काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला फूलवारी गा.वि.स.वडा नं.८ बस्ने हरिप्रसाद वोलखेलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा निजलाई काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको चलाल गणेशस्थान गा.वि.स.वडा नं.१ स्थित सल्लाको फेद भन्ने स्थानमा सुरक्षाकर्मीद्वारा मारी जंगलमा शब गाडिएको स्थान पहिचान गरी मिति २०६३।३।२९ गते फरेन्सिक विशेषज्ञ सहितको अनुसन्धान टोलीले घटनास्थलमा गई शब उत्खनन् गरी अनुसन्धान गर्दा मृतकको पहिचान भएको थियो । उक्त घटनामा समेत दोषी सुरक्षाकर्मीलाई कारवाही गर्न र पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको छ ।

काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला खरेलथोक गा.वि.स निवासी वर्ष १५ की मैना सुनुवारलाई २०६०।१।१५ गते सुरक्षाकर्मीहरुले निजको घरबाटै पकाउ गरी बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा आयोगमा उजुरी पर्न आएको थियो । उक्त घटनाको अनुसन्धानको लागि नेपाल प्रहरीको अनुरोधमा मिति २०६३।१।१२ गते फरेन्सिक विशेषज्ञ सहितको टोलीले काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको पाँचखाल व्यारेक नजिक रहेको स्थानबाट शबोत्खनन् गरी अनुसन्धान गरेको थियो । उक्त अनुसन्धानमा आयोगबाट शबोत्खननको लागि आवश्यक पर्ने सामाग्रीहरु उपलब्ध गराउनुको साथै शबोत्खनन् प्रकृयाको अनुगमन गरिएको थियो । उक्त उत्खनन कार्य देशमा उपलब्ध फरेन्सिक विशेषज्ञहरुको साथै संयुक्त राष्ट्र संघिय मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालयको सहयोगमा उपलब्ध अन्तर्राष्ट्रिय विशेषज्ञको सहयोगमा भएको थियो । शबोत्खनन् गरि गरिएको परीक्षणबाट उक्त शब नीज मैना सुनुवारको भएको र नीजलाई सुरक्षाकर्मीले पकाउ गरी मारेको देखिएकोले उक्त घटनामा सलग्न दोषीलाई कारवाही गर्न र पीडितलाई क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरिएको छ ।

यसैगरी धादिङ जिल्लाको छत्रेदेउराली गा.वि.स.वडा नं.८ को पिपलचौरको तल्लो भागमा एउटा शब गाडिएको अवस्थामा फेला परेको र उक्त शब सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको हुन सक्ने अनुमान गरिएको भनि स्थानीय बासिन्दा समेतले आयोगमा जानकारी गराएपछी मिति २०६३।१।१६ गते देखि १७ गतेसम्म अनुसन्धान टोलीले घटनास्थलमा गई स्थलगत अनुसन्धान गरेको थियो । यसक्रममा नेपाल प्रहरी तथा त्रिवि. फरेन्सिक मेडिशिन विभागसंग समन्वय गरी फरेन्सिक विशेषज्ञ सहितको टोलीद्वारा शबोत्खनन् गरिएको थियो । उक्त घटनाको अनुसन्धान भझरहेको छ ।

धादिङ जिल्लाको मलेखु गा.वि.स.वडा नं.२ मा पर्ने गोलमहारानी डाँडको तल्लो भागमा एउटा शव गाडिएको अवस्थामा फेला परेको र उक्त शव सुरक्षाकर्मीद्वारा पक्राऊ गरिएका व्यक्तिको हुन सक्ने भनि स्थानीय बासिन्दा समेतले आयोगमा जानकारी गराएपछी मिति २०६३।१।२ गते अनुसन्धान टोलीले स्थलगत अनुसन्धान गरेको थियो । यसक्रममा समेत नेपाल प्रहरी तथा त्रि.वि. फरेन्सिक मेडिशिन विभागसंग समन्वय गरी शबोत्खनन् कार्य गरिएको थियो । उक्त घटनाको अनुसन्धान जारी छ ।

त्यसैगरी काठमाण्डौको महाराजगञ्जस्थित नेपाली सेनाको भैरवनाथ गणवाट बेपत्ता पारिएका भनिएका विभिन्न व्यक्तिहरूलाई काठमाण्डौको शिवपुरी क्षेत्रमा लागि मारिएको भन्ने घटनाको सम्बन्धमा मिति २०६३।३।२७ मा शिवपुरी क्षेत्रमा गई अनुसन्धान शुरु गरिएको छ । उक्त घटनामा त्रि.वि.फरेन्सिक मेडिशिन विभाग एवं राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशालाका विशेषज्ञहरूको सहयोगमा घटनास्थलमा पाईएका संकास्पद बस्तुहरु संकलन गरि अनुसन्धान गरिएको थियो । राष्ट्रिय विशेषज्ञको टोलीले थप परीक्षणको लागि अन्तर्राष्ट्रिय विशेषज्ञद्वारा थप अनुसन्धान गर्न आवश्यक हुने सुझाव दिएकोले नेपालस्थित संयुक्त राष्ट्र संघिय मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालयको सहयोगमा अन्तर्राष्ट्रिय विशेषज्ञको टोलीद्वारा अनुसन्धान हुँदा घटनास्थलबाट प्राप्त बस्तुहरूको सुविधासम्पन्न प्रयोगशालामा परीक्षण हुन आवश्यक देखिएको भन्ने राय रहेको हुँदा हाल फिन्ल्याण्डको प्रयोगशालामा परीक्षण भइरहेको छ ।

रेडियो नेपालका पत्रकार दैलेख जिल्ला नारायण नगरपालिका वडा नं.१ बस्ने डेकन्द्रराज थापालाई २०६१।३।१२ गते ने.क.पा.माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई मिति २०६१।४।२७ गते मारिएको र नीजको लाश लुकाई छिपाई राखेकोले सो को खोजतलास गराई सनाखतको लागि आयोगमा निवेदन परेकोले दैलेख जिल्लाको द्वारी गा.वि.स. स्थित श्री नेपाल राष्ट्रिय निम्न माध्यमिक विद्यालयको हाता भन्दा करीब २५० मिटर उत्तरपूर्वमा पर्ने पाखोबाट आयोगको फरेन्सिक विशेषज्ञ सहितको अनुसन्धान टोलीले मिति २०६५।३।११ गते शब उत्खनन् गरी अनुसन्धान गरेको थियो । शबोत्खनन् गरी गरिएको अनुसन्धानबाट उत्खनन् गरिएको शब डेकेन्द्रराज थापाको भएको प्रमाणित भएकोले उक्त शब नीजको परिवारलाई बुझाइएको छ । उक्त घटनामा ने.क.पा.(माओवादी) का कार्यकर्ताहरूले व्यक्तिलाई कब्जामा लिई मारेको देखिदा घटनामा संलग्न दोषीलाई कानून बमोजिम कारबाही गर्न नेपाल सरकालाई सिफारिस पठाइएको छ ।

कैलाली जिल्ला रामशीखरभाला गा.वि.स. वडा नं ८ बस्ते ठम्मान सिंह वमलाई मिति २०६०/२/२९ गते ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारेको भन्ने उजुरीको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दा राशीखरभाला गा.वि.स.वडा नं. ८ मा पर्ने देउकलिया देखि करिब डेड कि.मी. दक्षिण-पश्चिम बन्दरगाडी स्थित कान्द्रा नदीको पूर्वी किनारामा जोडिएको राजेश्वरी सामुदायीक वन कान्द्रा नदीको किनारामा गाडिएको अवस्थामा शब फेला परेको र उक्त शब नीज ठम्मन सिंह बमको हुन सक्ने भन्ने जानकारीको आधारमा मिति २०६४।१।१८ गते शबोत्खनन् गरी अनुसन्धान गरिएको थियो । उत्खनन् गरि प्राप्त अस्थिपञ्जरको परीक्षण गर्दा पहिचानको लागि डिनए (DNA) परीक्षण गर्नु पर्ने राय प्राप्त भएकोले नेपाल सरकारलाई उक्त कार्य गराउन सिफारिस गरिएको छ । उक्त घटनाको अनुसन्धान जारी छ ।

६. तथ्यहरुको संकलन तथा प्रकाशन

सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा राज्य पक्षबाट बलपूर्वक वेपत्ता पारिएका तथा गैरराज्य पक्षबाट कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका भनी आयोगमा पर्न आएका उजुरीहरुको आधारमा तथ्यहरु संकलन गरी समय समयमा प्रकाशन गर्ने कार्य समेत भझरहेको छ । आयोगले मिति २०५८।१।१७ देखि १९ सम्म गोरखापत्र दैनिकमा तथा २०६० मंसिर महिनामा अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसर पारेर बलपूर्वक वेपत्ता पारिएका तथा ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका भन्ने व्यक्तिहरुको बारेमा यथार्थ जानकारी प्राप्त गर्न पीडितको विस्तृत विवरण राष्ट्रिय पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित गरिएको थियो । यसैगरी मिति २०६२।१।१३ देखि १७ सम्म विभिन्न प्रमूख राष्ट्रिय दैनिकहरूमा गोरखापत्र, कान्तिपुर, समाचारपत्र, अन्तर्पूर्ण पोष्ट, राजधानी, द हिमालयन लगायत क्षेत्रिय स्तरका पत्रपत्रिकामा समेत वेपत्ता पारिएको व्यक्तिहरुको बारेमा सुचना दिन विज्ञापन प्रकाशित गरिएको । आयोगबाट २०६३ असार ३ गते कान्तिपूर दैनिकमा बलपूर्वक वेपत्ता पारिएका तथा ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका भन्ने व्यक्तिहरुको विवरण प्रकाशित गरिएको थियो । यसरी नामावली सार्वजनिक गरेपछि केही व्यक्तिको स्थिती सार्वजनिक गर्न सहयोग पुगेको थियो । आयोगले विभिन्न स्थानमा वेपत्ताको सम्बन्धमा गोष्ठी तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम मार्फत पनि वेपत्ताको सम्बन्धमा जानकारी लिने तथा विद्यमान अवस्थाको बारेमा सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराउने कार्य गर्दै आएको छ ।

७. न्यायिक प्रकृयामा सहयोग

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा राज्यद्वारा वेपत्ता पारिएको भनि परेका उजुरीहरुमध्ये केही व्यक्तिहरुको हकमा सर्वोच्च अदालतमा बन्दीप्रत्यक्षीकरण तथा परमादेशको माग गरी रिट निवेदनहरु परेका थिए ।

यस्ता रिट निवेदनहरूमाथि अदालतबाट सुनुवाई गर्ने क्रममा आयोगबाट भएको अनुसन्धानको विवरण माग गरिएको थियो । सम्मानित अदालतको पत्र अनुसार आयोगबाट भएको अनुसन्धानको विवरण अदालतमा बुझाई न्यायिक प्रकृयामा सहयोग पुऱ्याइएको थियो । अदालतबाट वेपत्ता सम्बन्ध उजुरीहरूमाथि सुनुवाई हुँदा आयोगलाई अदालतको सहयोगी (Amicus Curie) को रूपमा आमन्त्रण गरिएकोले आयोगका अधिकृतहरूबाट सर्वोच्च अदालतमा उपस्थित भई वेपत्ताको वास्तविक अवस्था र हुनु पर्ने न्यायिक उपचारको बारेमा बहस गरिएको थियो । यस क्रममा आयोगबाट बलपूर्वक वेपत्ताको बारेमा भएको अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्यहरु समेत अदालतमा पेश गरिएको थियो । सुनुवाईपछि अदालतले सुरक्षाकर्मीद्वारा व्यक्तिहरूलाई वेपत्ता पारिएको ठहर गरी दोषीलाई कारबाही गर्न तथा पीडितलाई राहत एवं क्षतिपूर्ति दिन आदेश गरेको थियो । सर्वोच्च अदालतले सरकारलाई वेपत्ता पार्ने कार्यको विरुद्ध कानून बनाउन तथा उच्चस्तरीय छानबीन आयोग गठन गरी अनुसन्धान गर्न समेत निर्देशन दिएको थियो ।

अदालतले रिहा गर्ने आदेश दिइएका कतिपय व्यक्तिहरूलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा पुनः पकाउ गरी वेपत्ता पार्ने कार्य हुने गरेको पाईएपछि यस्ता घटनाहरूको समेत आयोगबाट अनुगमन गरिएको थियो । यसक्रममा केही व्यक्तिहरूलाई आयोगको सवारी साधनमा राखी पुनः पुकाउ हुन बाट रोक्ने उद्देश्यले उद्धार समेत गरिएको थियो । काठमाण्डौको भैरवनाथ गणमा व्यक्तिहरूलाई वेपत्ताको अवस्थामा थुनाका राखेको हुन सक्ने देखिएकोले सर्वोच्च अदालतको आदेश बमोजिम आयोगबाट उक्त गणको अनुगमन गरी अदालतमा प्रतिवेदन पेश गरिएको थियो । वेपत्ता पारिएका भन्ने व्यक्तिहरूको बारेमा आयोगबाट अनुसन्धान हुँदा केही व्यक्तिहरू मारिएको पाईएकोले त्यस्ता घटनाहरूमा फैजदारी अभियोगमा दोषीलाई कारबाही गर्न माग गरी पीडित पक्षले दायर गर्न खोजेका जाहेरी दर्खास्तहरु प्रहरीले दर्ता गर्न नमानेको तथा दर्ता भएका जाहेरी दर्खास्तहरूमाथि पनि प्रभावकारी रूपमा छानबीन नभएको भनी त्यस्ता उजुरीहरूमाथि प्रभावकारी अनुसन्धान गराउन पीडित पक्षले सर्वोच्च अदालतमा परमादेश समेतको माग गरी दर्ता गराएका निवेदनहरूको सुनुवाईको क्रममा समेत सम्मानित अदालतले आयोगको प्रतिवेदनलाई महत्वदिई पीडितको पक्षमा निर्णय गरेको पाइन्छ ।

८. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा ध्यानाकर्षण

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले विभिन्न समयमा प्रेस विज्ञप्ती प्रकाशित गरी सरकारलाई बलपूर्वक वेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न आग्रह गरेको थियो । यसैगरी ने.क.पा.(माओवादी) लाई समेत व्यक्तिहरूलाई बलपूर्वक कब्जामा लिने कार्य नगर्न र कब्जामा लिएका व्यक्तिहरूलाई मुक्त गर्न

आग्रह गरेको थियो । आयोगको मिति २०६०/८/२ को निर्णय बमोजिम संयुक्त राष्ट्र संघमा वेपत्ता र यातना सम्बन्धि काम गर्ने कार्यदल र विशेष समाधिकक्षकलाई आमन्त्रण गर्न सरकारलाई अनुरोध गर्ने निर्णय भए बमोजिम सन् २००४ को डिसेम्बरमा UNWGEID का प्रमुख Stephen Toope को नेतृत्वमा आएको टोलीलाई नेपालमा बलपूर्वक वेपत्ता तथा कब्जाको अवस्थाको बारेमा जानकारी गराइएको थियो ।

मिति २०६२/१०/३० मा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद कार्यालय, मानव अधिकार शाखाका सचिव, सरकारका गृह तथा रक्षा मन्त्रालयका उच्चपदस्थ अधिकृतहरु, राज्यद्वारा वेपत्ता पारिएका भनिएका व्यक्तिहरूको अवस्था छानबिन समितिका पदाधिकारीहरु तथा सुरक्षा निकायका मानव अधिकार शाखाका प्रमुखहरूसँग एक दिने अन्तरक्रिया कार्यक्रम गरी सोही कार्यक्रममा वेपत्ता छानबिन समितिबाट अविलम्ब नामावली सार्वजनिक गर्ने भनी प्रतिबद्धता व्यक्त गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रममा आयोगबाट वेपत्ता पारिएका भनिएकाहरूको बारेमा तथ्याङ्क, वेपत्ताको प्रकृति र तरीका, आयोगले हालसम्म अनुसन्धान र सो का सिफारिसको कार्यान्वयन एवं समस्या समाधानका लागि के कस्ता उपाय अवलम्बन गर्न सकिन्छ भन्ने सन्दर्भमा छलफल भएको थियो । मिति २०६२/११/२५ गते प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय मानव अधिकार शाखाका सचिवलाई आयोगमा बोलाई वेपत्ता पारिएका उजूरीको विषयमा छलफल गरी आयोगको पत्रको जवाफ तत्काल पठाउन निर्देशन दिइयो । सबै क्षेत्रिय कार्यालयहरूमा आयोगका सदस्यको नेतृत्वमा विशेष टोली गई वेपत्ताको सम्बन्धमा छनवीन गर्ने निर्णय बमोजिम आयोगका तत्कालीन सदस्य सुदिप पाठकको नेतृत्वमा २०६२/१२/५ मा पोखरामा २०६२/१२/११ मा विराटनगरमा २०६२/१२/४ तत्कालीन सदस्य गोकुल पोखरेलको नेतृत्वमा धनगढी र नेपालगंजमा गई पीडितका परिवार, विभिन्न संघ संस्था, पत्रकार, क्षेत्रिय, अञ्चल र जिल्ला प्रशासन कार्यालय, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी बल आदिसंग छलफल गरिएको थियो । यी बाहेक प्रत्येक जिल्लामा आयोगमा अधिकृतहरूले जिल्लाका प्रमुख अधिकारीहरूसँग भेट गरी वेपत्ताको अवस्थाको बारेमा छलफल गरिएको छ ।

९. कानून तथा नीति निर्माणको लागि पहल

मानिसलाई बलपूर्वक वेपत्ता पार्ने कार्यलाई अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा मानवता विरुद्धको अपराध घोषणा गरिए पनि नेपालमा यस सम्बन्ध छुट्टै कानून नभएको अवस्था छ । सर्वोच्च अदालतको २०६४ जेष्ठ १८ गते को फैसलापछि सरकारले बलपूर्वक वेपत्ता विरुद्ध व्यक्ति वेपत्ता पार्ने अपराध र सजाय सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयकको मस्यौदा आयोगमा सुझावको लागि पठाएको थियो । आयोगले उक्त विधेयकमा भएका व्यवस्थाहरु अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप हुनु पर्ने भनी दफावार रूपमा सुझाव पठाएको छ ।

१०. क्षमता अभिवृद्धि

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई बेपत्ता सम्बन्धि अनुसन्धान गर्न विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाको सहयोगमा तालीम दिइ क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्य भएको छ । यसैगरी आयोगबाट बेपत्ता पारिएका व्यक्ति मारिएका अवस्थामा अनुसन्धान गर्न विशेषज्ञको सहयोगमा एण्टीमोर्टम फर्मको निर्माण गरी आयोगका कर्मचारीहरूलाई उक्त फर्म भर्ने तालीम दिइएको थियो । यसमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग क्षमता विकास परियोजनाको सहयोग महत्वपूर्ण रहेको छ ।

११. चुनौतीहरु

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको स्थापनाकालदेखि नै बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्ने प्रयत्न भइरहेको छ । यद्यपी ठूलो संख्यामा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था हालसम्म पनि सार्वजनिक हुन सकेको छैन । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले सरकारलाई गरेको सिफारिसहरूको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन नहुनु प्रमुख चुनौतीको रूपमा रहेको छ । यसको साथै सशस्त्र द्वन्द्वको अवधिमा सुरक्षकर्मीले व्यक्तिहरूलाई पक्राउ गर्दा तथा व्यक्तिको मृत्यु हुँदा पुरा गर्नुपर्ने न्युनतम प्रकृया समेत पुरा नगर्दा उनीहरूको अभिलेख सम्बन्धित निकायहरूमा नपाउनु वा आयोगलाई उपलब्ध नगराईनु प्रमुख चुनौती रहेको छ । साथै ने.क.पा.(माओवादी) ले आयोगले माग गरेका जानकारी दिने प्रतिवद्धता पटक पटक गरेको भए पनि त्यसको कार्यान्वयन नगर्नु अर्को मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेको छ । बलपूर्वक बेपत्ताको विरुद्ध छुट्टै कानूनको अभाव पनि एक मुख्य चुनौती हो । सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा द्वन्द्वरत पक्षहरूबाट Systemetic रूपमा व्यक्तिहरूलाई बेपत्ता पारेको र आफ्नो पक्षबाट बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न ईमान्दारिता नदेखाएको पाइन्छ । यस्तो अवस्थामा व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्नु आफैमा जटिल कार्य हो । बलपूर्वक बेपत्ता पारिएकाहरूको अवस्था सार्वजनिक गर्न शबोत्खनन् जस्ता जटिल प्रकृयाहरूको अवलम्बन गर्नु पर्ने र जसको लागि विशिष्ट प्रकृतिको विशेषज्ञताको आवश्यकता पर्ने भएको तर देशमा सीमिति रूपमा मात्र यस्ता विशेषज्ञको उपलब्धता पनि एक समस्याको रूपमा रहेको छ । बेपत्ताको अनुसन्धान कार्यमा DNA परीक्षण जस्ता प्राविधिक कार्यहरू गर्नु पर्ने तर नेपालमा त्यसको लागि पर्याप्त विशेषज्ञता र प्रयोगशाला एवं उपकरणहरूको सर्वथा अभाव रहेको छ । विदेशमा परीक्षण गराउँदा एकातिर आर्थिक रूपमा बढी व्ययभार पर्ने र समय समेत बढी लाग्ने हुनाले बेपत्ताको अनुसन्धान गर्नु एक कठिन कार्यको रूपमा रहेको छ ।

सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा देशभर द्वन्द्ररत पक्षहरुवाट ठूलो संख्यामा व्यक्तिहरुलाई बेपत्ता पारिएका घटनाहरु भएका र सबै पीडितहरुको सम्बन्धित निकायमा उजुरी गर्न पहुँच नभएको कारणले अभैसम्म पनि बलपूर्वक बेपत्ताको तथ्याङ्क यति नै हो भनी यकिन गर्न सकिने अवस्था छैन । आयोगका परेको उजुरीहरुको अनुसन्धानमा समेत साधन श्रोतको सीमितताका कारण अनुसन्धान पूरा गर्न सकिएको छैन । आयोगमा परेका क्रितिपय उजुरीहरुमा पीडितको स्पष्ट ठेगाना नहुनुले समेत अनुसन्धानमा कठिनाई परेको छ ।

परिच्छेद ७

आयोगबाट बलपूर्वक बेपत्ता तथा कब्जाका उजुरीहरुको सम्बन्धमा सरकारलाई गरिएका महत्वपूर्ण सिफारिसहरु

मानव अधिका आयोग ऐन २०५३ ले आयोगलाई मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरुको उजुरी लिने तथा त्यस्ता घटनाहरुको छानवीन गरी दोषीलाई कारबाही र पीडितलाई क्षतिपूर्तिको लागि सरकारलाई सिफारिस गर्ने व्यवस्था गरेको छ । नेपालको अन्तरीम संविधान २०६३ मा समेत उक्त व्यवस्था रहेको छ । यसै अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत रही आयोगले मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरुको अनुसन्धान गरी सरकारलाई सिफारिस पठाउदै आएको छ । यसक्रममा आयोगले बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका तथा ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका घटनाहरुको अनुसन्धान गरी सरकारलाई पठाएका केही महत्वपूर्ण निर्णयहरु तल उल्लेख गरिएको छ ।

(क) सुरक्षाकर्मीद्वारा बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका घटनाहरुमा आयोगबाट भएका महत्वपूर्ण निर्णयहरु

१. एकबहादुर ढकाललाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

आयोगको मिति २०६०/८/९ गतेको बैठकबाट श्रीनाथकोट गोर्खा बस्ने एकबहादुर ढकाललाई २०५८/१०/१० गते देखि सैनिकले पकाउ गरी हालसम्म पनि गैरकानूनी थुनामा राखेको भन्ने आयोगमा प्राप्त भएका प्रमाणहरुबाट देखिएकोले निजलाई अविलम्ब कानूनी प्रक्रियामा लैजानका लागि आवश्यक कारबाही हुन सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

२. अधिवक्ता जीतमान बस्नेतलाई सैनिक हिरासतमा यातना दिएको सम्बन्धमा

अधिवक्ता जीतमान बस्नेतले आफूलाई २०६०९०१०२१ गते सेनाले पकाउ गरी महाराजगञ्ज भैरवनाथ गणमा लगी कुटपीट गरी यातना दिई १५१ दिनसम्म यातना सहित थुनामा राखेको, १० महिना अगाडि दिएको निर्मम यातनाको निलडाम आफू रिहा भए पश्चात पनि प्रष्ट देखिएको भनी निलडाम देखिने तस्वीरहरु समेत साथै राखी क्षतिपूर्तिको लागि निवेदन दिएकोमा निजको पकाउका सम्बन्धमा गृह मन्त्रालय, प्रहरी प्रधान कार्यालयबाट थुनामा नरहेको भन्ने जानकारी प्राप्त भएको तर रक्षा मन्त्रालयबाट भने कुनै जानकारी नआएको स्थिति देखिन्छ ।

निज पीडितले आफ्नो निवेदनमा घटनाक्रम समेत उल्लेख गर्दा आफूलाई दिएको यातना र केरकार गरिएको अवस्था र छुट्ने बेलामा मात्रै पछिको मितिमा पकाउ गरेको देखाएको भन्ने कुरा समेत सिलसिलेवार उल्लेख गरेका छन् । निजले पेश गरेको फोटोबाट यातना दिएको भन्ने प्रमाणित हुनेगरी डाम समेत प्रष्ट देखिन्छ भने अर्कोतर्फ महाराजगञ्ज क्याम्पस फोरेन्सिक मेडिसिन विभागका मेडिको लिगल एक्स्पर्ट डा. हरिहर वस्तीको २०६१-०९-०४ को प्रतिवेदनबाट छाती, पिठ्यूँ काँध, पाखुरा समेतमा विभिन्न नापका डामहरू भएको र उक्त डामहरू पीडितले वताएकै अवधितिर पटक पटक Elongated Objects ले वलपूर्वक हान्दा लागेको भनि राय दिएको देखिन्छ ।

निजका पकाउका वारेमा रक्षा मन्त्रालय तथा शाही नेपाली जंगी अड्डामा समेत पटक पटक लेखापढी हुँदा जवाफ सम्म पनि नदिनु र निज निवेदकले स-प्रमाण आफू छुटेपछि निवेदन दिएबाट निजलाई पकाउ नै नगरेको भन्ने गृह मन्त्रालय समेतको भनाई पत्यारलायक भएन । कुनै कानूनी प्रकृया नपुऱ्याई लामो समय थुनामा राख्ने र शारिरीक तथा मानसिक यातना दिने कार्य समेत गरिएको प्रष्ट भएको छ । यस्तो कार्य नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा १२, १४, १५ समेत र क्षतिपूर्ति (यातना सम्बन्धी) ऐन, २०५३ को दफा ३, ६, ८ समेतको विपरीत हुँदा निजलाई गैरकानूनी थुनामा राखि यातना समेत दिने कार्यमा संलग्न अधिकारी पत्ता लगाई निजलाई आवश्यक कार्वाही गर्न लेखी पठाउने । साथै निजलाई यातना दिएकोमा पर्न गएको शारीरिक तथा मानसिक पीडाको गाम्भिर्यतालाई दृष्टिगत गर्दै आयोगको उजुरी कार्वाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण नियमावलीको नियम १८ अन्तर्गत रु. ५०,०००/- क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन र निजको बा. १५ ख २९३९ नं. को मोटरसाइकल तथा २०५१३१९ नं. टेलिफोन समेत फिर्ता गर्न समेत सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

३. कृष्ण के.सी.लाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

जिल्ला वागलुङ्ग स्थायी घर भै वागवजारमा वस्दै आएका कृष्ण के.सी.लाई २०६०-५-२६ गते देखि सुरक्षाफौजले पकाउ गरी बेपत्ता पारेको भनि मिति २०६०-५-२९ मा आयोगमा निवेदन दर्ता भएको र सो सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायहरूमा लेखापढी गर्ने क्रममा गृह मन्त्रालय तथा मातहतका निकायहरूबाट निजलाई पकाउ गरिएको छैन भनि जानकारी आएको तर रक्षा मन्त्रालय तथा मातहतका निकायबाट कुनै जानकारी प्रप्त हुन नसकेको । अनुसन्धानको क्रममा हिरासतमा निज कृष्ण के.सी.सँगै वसी थुना मुक्त भएका एक व्यक्तिले आयोगमा आई कागज गर्दा निज आफूसँगै कृष्ण के.सी.लाई पनि २०६०-५-२७ गते सादा पोशाकमा आएका आर्मीजस्ता देखिने व्यक्तिहरूले विना पुर्जी पकाउ गरेका

आँखामा पटिटी बाँधी एउटै गाडिमा हाली एउटै ठाउँमा छुट्टाछुट्टै कोठामा राखिएको भनि वयान गरेको, आयोगको टोली समक्ष कृष्ण के.सी. सँग दुइ महिना सम्म थुनामा रहेका भनिएका एक व्यक्तिले कागज गर्दा मिति २०६०-१०-१६ को उक्त वयानमा भैरवनाथ गण भित्र एउटै कोठमा कृष्ण के.सी. सँग निज पनि रहेको र आफू लगायत ४ जनालाई २०६०-८-२८ गते भैरवनाथ गणबाट इटहरी व्यारेकमा ल्याई २०६०-९-१० गतेबाट कारागार शाखा मोरङ्गमा नजरवन्दमा राखिएको व्यहोरा उल्लेख गरेको, अनुसन्धानको क्रममा निज कृष्ण के.सी.को आफन्तले आयोग समक्ष निवेदन साथ दाखिल गरेको प्रमाणका आधारमा २०६१-१-१७ सम्म सैनिक हिरासतमा नै रहेको भन्ने देखिएको, आयोगबाट भैरवनाथ गणको निरीक्षणमा गएको टोलीले उक्त गणमा रहेका बन्दीसंग सोधपुछ गर्दा एक बन्दीले उक्त गणमा ५०/६० जना महिला र २,३ सय जति पुरुष थुनामा रहेका, कृष्ण के.सी. पनि त्यही अस्वस्थ्य रूपमा रहेको भनि वताएको भनी प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको, कृष्ण के.सी.सँगै थुनामा रहेका भनिएका अर्का एक व्यक्ति आयोग समक्ष मिति २०६१-०९-०९ गते आई वयान गर्दा निज कृष्ण के.सी. समेत अन्य २३ जना व्यक्तिहरू भैरवनाथ गणमा हिरासतमा रहेको भन्दै केही व्यक्तिहरूको चेष्ट नं. समेत वताउदै कृष्ण के.सी.को चेष्ट नं. ४७ रहेको भन्ने समेत उल्लेख गरेका र निज कृष्ण के.सी. समेतलाई यो यस प्रकारले यस्तो घरमा राखिएको भनि विवरण समेत उल्लेख गरेको सन्दर्भमा उक्त ठाउँमा आयोगको टोलीले कृष्ण के.सी.लाई फेलापार्न नसकेकै आधारमा निज शाही नेपाली सेनाको हिरासतमा भैरवनाथ गणमा नै थुनामा नरहेको भनि निष्कर्षमा पुनर सकिएन ।

कुनै पनि व्यक्तिलाई कानूनी प्रकृया नपुऱ्याई कानूनले तोकेको अवधि भन्दा बढी कसैलाई भेट-घाट गर्न र जानकारी सम्म पनि नदिई थुनामा राख्न नपाइने संवैधानिक व्यवस्था विपरित शाही नेपाली सेना अन्तर्गतको व्यारेकमा थुनामा राखेको देखिएको हुँदा निजलाई लामो समयसम्म गैर कानूनी थुनामा राख्ने जिम्मेवार अधिकारीको पहिचान गरी निजलाई कानून वमोजिम कार्वाही गर्न साथै निज कृष्ण के.सी. लाई अविलम्ब कानूनी प्रकृयामा लैजान सरकार समक्ष सिफारिस गरी पठाउने ।

४. पुष्पराज बस्नेतलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

जिल्ला भापा दमक न.पा. वडा नं.१ घर भई रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस काठमाण्डौमा अध्ययनरत वर्ष २५ को पुष्पराज बस्नेतलाई मिति २०६०-०८-१९ गते काठमाण्डौको कालीमाटीबाट सादा पोशाकमा आएका सुरक्षाकर्मीले पकाऊ गरी बेपत्ता पारेको भनी मिति २०६०-०८-२२ मा तथा सोही विषयमा मिति २०६०।दा।२२ मा पीडित पक्षले आयोगमा निवेदन दिएको र सो सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायहरूमा

लेखापढी गर्ने क्रममा गृह मन्त्रालय तथा मातहतका निकायहरूबाट निजलाई पकाउ गरिएको छैन भनी जानकारी आएको तर रक्षा मन्त्रालय तथा मातहतका निकायबाट कुनै जानकारी प्राप्त हुन नसकेको, आयोगबाट अनुसन्धानको क्रममा विभिन्न स्थानहरूबाट पकाऊमा परि नीज पुष्पराज बस्नेतसंगै भैरवनाथ गणको हिरासतमासंगै राखिएका विभिन्न १५ जना व्यक्तीहरूले आयोगमा बयान गरी निज पुष्पराज बस्नेतलाई भैरवनाथ गण काठमाण्डौमा आफूहरूसंगै थुनामा राखेको अवस्थामा भेटेको भनी बयान गरेको देखिन्छ । यसबाट निज पुष्पराज बस्नेतलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा पकाऊ गरी भैरवनाथ गणमा हिरासतमा राखेको देखिएको छ ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२ ले कानून वमोजिम वाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण नहुने हक प्रत्याभूत गरेको छ भने धारा १४ (५) ले पकाऊ भएको व्यक्तिलाई पकाऊ भएको कारण सहितको सूचना दिनुपर्ने, त्यस्तो व्यक्तिलाई कानून व्यवसायीसंग सल्लाह लिने र निजद्वारा पूर्षक गर्ने हक प्रत्याभूत गरिएको छ भने, धारा १४ (६) ले २४ घण्टा भित्र पकाऊ परेको व्यक्तिलाई अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्ने आदि हकको प्रत्याभूत गरेको छ । कुनै पनि व्यक्तीलाई कानूनी प्रकृया नपुऱ्याई कानूनले तोकेको अवधि भन्दा बढी कसैलाई भेट-घाट गर्न र जानकारीसम्म पनि नदिई थुनामा राख्न नपाइने संवैधानिक व्यवस्था विपरित निज पुष्पराज बस्नेतलाई शाही नेपाली सेना अन्तर्गतको व्यारेकमा थुनामा राखेको देखिएको हुँदा निजलाई लामो समयसम्म गैरकानूनी थुनामा राख्ने जिम्मेवार अधिकारीको पहिचान गरी निजलाई कानून वमोजिम कार्वाही गर्न साथै निज पुष्पाज बस्नेतलाई अविलम्ब कानूनी प्रकृयामा लैजान सरकारलाई सिफारिस गरी पठाउने ।

५. राजेन्द्र चौरेल समेतलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

जिल्ला मकवानपुर हटिया गा.वि.स.वडा नं.४ घर भई का.म.न.पा.कपन बस्ने वर्ष २१ को रञ्जित दर्नाल र ऐ. धियाल गा.वि.स.वडा नं.९ घर भई ऐ.ऐ. बस्ने वर्ष २३ को राजेन्द्र चौरेललाई मिति २०६०।१।२५ गते विहान ८:०० बजे सादा पोशाकमा आएका सुरक्षाकर्मीले पकाउ गरी बेपत्ता पारेको भनि मिति २०६०।१।१२ मा पीडित पक्षको निवेदन आयोगमा पर्न आएको, मकवानपुर जिल्ला हटिया गा.वि.स. वडा नं.४ घर भई काठमाण्डौको ताहाचलमा डेरा गरी बस्ने वर्ष २० को अमृत दर्नाललाई मिति २०६०।०।२८ गते काठमाण्डौको जमलबाट सुरक्षाकर्मीले पकाउ गरी बेपत्ता पारेको भनि नेपाल मानव अधिकार संगठनको मिति २०६१।०।३।२५ को उजुरी समेत आयोगमा पर्न आएको र सो सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायहरूमा लेखापढी गर्ने क्रममा गृह मन्त्रालय तथा मातहतका निकायहरूबाट निजहरूलाई

पक्राउ गरिएको छैन भनी जानकारी प्राप्त भएको तर रक्षा मन्त्रालय तथा मातहतका निकायबाट कुनै जानकारी प्राप्त हुन नसकेको, आयोगबाट अनुसन्धानको क्रममा विभिन्न स्थानहरूबाट पक्राउमा परि निजहरु ३ जनासंग जगदल गण छाउनीमा थुनामा राखिएका भन्ने ४ जनाले निजहरूलाई आफूहरूसंगै जगदल छाउनीमा थुनामा राखेको अवस्थामा भेटेको भनी आयोगमा बयान गरेको तथा निजहरूलाई पक्राउ गरेको देख्ने प्रत्यक्षदर्शी निजहरूलाई पक्राउ गरेको आफूले देखेको भनी आयोगमा बयान गरेको तथा निजहरूलाई सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरेपछि विभिन्न स्थानमा घुमाउन लगेको अवस्थामा देख्ने भेट्ने प्रत्यक्षदर्शीले सुरक्षाकर्मीले लिई आएको अवस्थामा भेटेको भनी बयान गरेको देखिन्छ ।

प्रत्येक नागरिकको जीवन, स्वतन्त्रता एवं समानताको अधिकारहरु प्रत्याभूत गर्ने र त्यस्ता अधिकारहरुको कतैबाट उल्लङ्घन भएको अवस्थामा उपचारको उचित व्यवस्था गर्ने दायित्व राज्यको हुन्छ । तसर्थ आयोगमा प्राप्त तथ्य र सबुद प्रमाणहरुको विश्लेषण गर्दा रञ्जित दर्नाल, राजेन्द्र चौरेल र अमृत दर्नाललाई सुरक्षाकर्मीद्वारा पक्राउ गरी सेनाको हिरासतमा थुनामा राखेको देखिएको छ ।

गैरसैनिक व्यक्तिहरूलाई गिरफ्तार गरी लामो समयसम्म गैरकानूनी रूपमा सैनिक हिरासतमा राख्ने कार्यबाट नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२ मा उल्लेखित कानून वमोजिम बाहेक कुनैपनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण नहुने हक, धारा १४(५) वमोजिम पक्राउ भएको व्यक्तिलाई पक्राउ भएको कारण सहितको सूचना दिनुपर्ने, त्यस्तो व्यक्तिलाई कानून व्यवसायीसंग सल्लाह लिने र निजद्वारा पूर्पक्ष गर्ने हक, धारा १४(६) ले पक्राउ परेको व्यक्तिलाई २४ घण्टाभित्र अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्ने आदि मौलिक हकहरुको उल्लङ्घन भएको छ । नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध १९६६ को धारा ९ (१) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वतन्त्रता तथा जीवनको सुरक्षाको अधिकार छ, कसैलाई पनि स्वेच्छाचारी पक्राउ नगरिने तथा कानूनद्वारा स्थापित आधार तथा कार्यविधिबाट बाहेक कसैलाई पनि आफ्नो स्वतन्त्रताबाट बञ्चित गरिने छैन भन्ने व्यवस्था रहेको छ तथा धारा ९(२) मा पक्राउ गर्ने समयमा कुनैपनि व्यक्तिलाई पक्राउ परेको कारण अवगत गराइनेछ, तथा तुरुन्तै तीनका विरुद्धका आरोपको जानकारी दिलाइने छ, भनि उल्लेख गरिएको पाइन्छ । त्यसैगरी २०६० चैत्र १३ गते जारी "मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको कार्यान्वयनमा श्री ५ को सरकारको प्रतिवद्धताको नं. ३ मा कसैलाई पनि विनाकारण पक्राउ वा नजरबन्दमा राखिने छैन, गैरकानूनी वा विनाकारण पक्राउ र बलपूर्वक बेपत्तालाई रोक्न उपायहरु अवलम्बन गरिने छन् भन्ने समेतका माथि उल्लेखित संवैधानिक तथा कानूनी प्रावधानहरु र श्री ५ को सरकारले व्यक्त गरेको प्रतिवद्धताको उल्लङ्घन हुन गएको देखिन्छ ।

अतः सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरेको सम्बन्धमा गृह मन्त्रालय तथा मातहतका निकायहरूबाट निजहरूलाई पक्राउ गरिएको छैन भनि जानकारी आए पनि अनुसन्धानको क्रममा देख्ने भेटनेहरूको बयान समेतको आधारमा निजहरु रञ्जित दर्नाल, राजेन्द्र चौरेल र अमृत दर्नाललाई सुरक्षाकर्मीद्वारा पक्राउ गरि जगदल गण छाउनीमा हिरासतमा राखेको देखिएको छ । व्यक्ति पक्राउ भएपछि पक्राउ भएको व्यक्तिलाई पक्राउ हुनाको कारण सहितको सूचना दिनुपर्ने, त्यस्तो व्यक्तिलाई कानून व्यवसायीसंग सल्लाह लिने र निजद्वारा पूर्णक गर्ने हक प्रत्याभुति गरिनुपर्ने र कानूनी प्रकृया नपुऱ्याई कानूनले तोकेको अवधि भन्दा बढी कसैलाई भेटघाट गर्न र जानकारीसम्म पनि नदिई थुनामा राख्न नपाइने संवैधानिक व्यवस्था विपरित निज रञ्जित दर्नाल, राजेन्द्र चौरेल र अमृत दर्नाललाई शाही नेपाली सेना अन्तर्गतको व्यारेकमा थुनामा राखेको देखिएको हुँदा निजलाई लामो समयसम्म गैरकानूनी थुनामा राख्ने जिम्मेवार अधिकारीको पहिचान गरी कानून वमोजिम कार्बाही गर्न साथै निजहरूलाई अविलम्ब कानूनी प्रकृयामा लैजान सरकारलाई सिफारिस गरी पठाउने ।

६. ज्ञानेन्द्र त्रिपाठीलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

जिल्ला चितवन रत्ननगर न.पा.वडा नं.११३ बेस्न ज्ञानेन्द्र त्रिपाठीलाई मिति २०६०/०६/०९ गते काठमाण्डौको शान्तिनगरबाट सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरी बेपत्ता पारेको भनी मिति २०६०/०६/१२ मा पीडित पक्षको निवेदन आयोगमा पर्न आएको, सो सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायहरूमा लेखापढी गर्दा कुनै पनि निकायबाट कुनै जानकारी प्राप्त हुन नआएको, आयोगबाट अनुसन्धानको क्रममा विभिन्न स्थानहरूबाट पक्राउमा परी भैरवनाथ गण महाराजगञ्जमा राखिएका ७ जनाले नीज ज्ञानेन्द्र त्रिपाठीलाई आफूहरूसंगै भैरवनाथ गण महाराजगञ्जमा थुनामा राखेको अवस्थामा भेटेको भनी आयोगमा बयान गरेको देखिएको छ । यसबाट ज्ञानेन्द्र त्रिपाठीलाई सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरी भैरवनाथ गणमा थुनामा राखेको देखिन्छ ।

प्रत्येक नागरिकको जीवन, स्वतन्त्रता, समानता, र सम्मानको अधिकारहरु प्रत्याभूत गर्ने र त्यस्ता अधिकारहरुको कतैबाट उल्लङ्घन भएको अवस्थामा उपचारको उचित व्यवस्था गर्ने दायित्व राज्यको हुन्छ । देशमा जारी रहेको सशस्त्र द्वन्द्वको कारण सुरक्षाकर्मीहरूद्वारा व्यक्तीलाई पक्राउ गरी बेपत्ता पारेको भनी आयोगमा सयौको संख्यामा उजुरीहरु प्राप्त भइ त्यसउपर अनुसन्धान हुँदा सुरक्षाकर्मीहरूद्वारा मानिसलाई पक्राउ गरी बेपत्ता पार्ने गरेको तथ्यहरु फेला परेका छन् । राज्यको प्रत्यक्ष नियन्त्रणमा रहेका सुरक्षाकर्मीहरूद्वारा व्यक्तीलाई पक्राउ गरी बेपत्ता पारिएको विषयमा अनुसन्धान गरी वस्तुनिष्ठ र ठोस

प्रमाणहरु संकलन गर्ने कार्य आफैमा जटिल छ । यस्तो अवस्थामा सुरक्षाकर्मीद्वारा पकाउ गरी बेपत्ता पारिएका मानिसहरुको अवस्था सार्वजनिक गरी कानूनी दायरामा ल्याउनको लागि वर्तमान परिस्थितिजन्य अवस्थाको मूल्याङ्कन तथा अनुसन्धानको क्रममा प्राप्त साक्षी प्रमाणहरुको आधारमा निर्णयमा पुग्नु पर्ने हुन्छ । तसर्थ माथि उल्लेखित तथ्य, सबुद प्रमाण तथा परिस्थितिजन्य अवस्थाको विश्लेषण गर्दा जिल्ला चितवन रत्ननगर न.पा. वडा नं. १३ बस्ने ज्ञानेन्द्र त्रिपाठीलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा पकाउ गरी भैरवनाथ गण महाराजगञ्जमा हिरासतमा राखेको देखिन्छ ।

उक्त कार्यबाट पीडितको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२ मा उल्लेखित कानून वमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तीको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण नहुने हक, धारा १४ (५) वमोजिम पकाऊ भएको व्यक्तिलाई पकाऊ भएको कारण सहितको सूचना दिनुपर्ने हक, त्यस्तो व्यक्तिलाई कानून व्यवसायीसंग सल्लाह लिने र निजद्वारा पूर्पक्ष गर्ने हक, धारा १४ (६) वमोजिम पकाऊ परेको व्यक्तिलाई २४ घण्टा भित्र अधिकारप्राप्त अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्ने आदि मौलिक हकहरु र नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध १९६६ को धारा ९ (१) मा उल्लेखित प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वतन्त्रता तथा जीवनको सुरक्षाको अधिकार छ, कसैलाई पनि स्वेच्छाचारी पकाऊ अथवा थुनाइ भोग्न लगाइने छैन, कानूनद्वारा स्थापित आधार तथा कार्यविधिबाट बाहेक कसैलाई पनि आफ्नो स्वतन्त्रताबाट बच्चित गरिने छैन तथा धारा ९ (२) मा पकाऊ गर्ने समयमा समातेको कुनै पनि व्यक्तिलाई पकाऊमा परेको कारण अवगत गराइनेछ तथा तुरन्तै तिनका विरुद्धका आरोपको जानकारी दिलाइनेछ भनि उल्लेख गरिएका हकहरुको समेत उल्लङ्घन भएको पाईन्छ, त्यसैगरी यस कार्यबाट २०६० चैत्र १३ गते जारी "मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको कार्यान्वयनमा नेपाल सरकारको प्रतिवद्धताको नं.३ मा उल्लेखित कसैलाई पनि विनाकारण पकाऊ वा नजरबन्दमा राखिने छैन, गैरकानूनी वा विना कारण पकाऊ र बलपूर्वक बेपत्तालाई रोक्न उपयहरु अबलम्बन गरिनेछन् भन्ने समेतका माथि उल्लेखित संवैधानिक व्यवस्था, कानूनी प्रावधानहरु तथा प्रतिवद्धता र मानव अधिकरका सिद्धान्तहरुको उल्लङ्घन हुन गएको देखिन्छ ।

अतः कुनै पनि व्यक्तिलाई कानूनी प्रकृया नपुऱ्याई, कसैलाई भेट-घाट गर्न र जानकारीसम्म पनि नदिई थुनामा राख्न नपाइने उल्लेखित कानूनी प्रावधानहरु विपरित नीज ज्ञानेन्द्र त्रिपाठीलाई नेपाली सेना अन्तर्गतको भैरवनाथ गण महाराजगञ्ज काठमाण्डौमा थुनामा राखेको देखिएको हुँदा नीजलाई लामो समयसम्म गैरकानूनी थुनामा राख्ने जिम्मेवार अधिकारीको पहिचान गरी कानून वमोजिम कार्वाही गर्न साथै निज ज्ञानेन्द्र त्रिपाठीलाई अविलम्ब कानूनी प्रकृयामा लैजान सरकारलाई सिफारिस गरी पठाउने ।

७. रेनुका दुलाललाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

जिल्ला काठमाण्डौ तिनथाना गा.वि.स.वडा नं.५ बस्ने वर्ष १७ की रेनुका दुलाललाई मिति २०६०/०८/१५ देखि २० गेतभित्रमा काठमाण्डौबाट सादा पोशाकका सुरक्षाकर्मीले पकाऊ गरी बेपत्ता पारेको भनी मिति २०६०/१०/२३ मा पीडित पक्षको निवेदन आयोगमा पर्न आएको, सो सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायहरूमा लेखापढी गर्दा प्रहरी प्रधान कार्यालय मानव अधिकार शाखा तथा गृह मन्त्रालयले त्यस कार्यालय तथा मातहत कार्यालयहरूबाट नीजलाई पकाऊ गरिएको छैन भन्ने जवाफ पठाएको तर रक्षा मन्त्रालय तथा मातहतका निकायबाट कुनै जानकारी प्राप्त हुन नसकेको, आयोगबाट अनुसन्धानको क्रममा विभिन्न स्थानहरूबाट पकाउमा परी भैरवनाथ गण महाराजगञ्जमा राखिएका १४ जनाले नीज रेनुका दुलाललाई आफूहरूसंगै भैरवनाथ गण महाराजगञ्जमा थुनामा राखेको अवस्थामा भेटेको भनी आयोगमा बयान गरेको देखिन्छ । यसैगरी संयुक्त राष्ट्रसंघिय मानव अधिकार उच्चायोगले भैरवनाथ गणमा स्वेच्छाचारी थुना, यातना तथा बेपत्ता सम्बन्धि प्रतिवेदनमा समेत नीज रेनुका दुलाल समेतलाई भैरवनाथ गणमा थुनामा राखिएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । यसबाट नीज रेनुका दुलाललाई भैरवनाथ गणमा थुनामा राखेको देखिन आएको छ ।

प्रत्येक नागरिकको जीवन, स्वतन्त्रता, समानता, र सम्मानको अधिकारहरु प्रत्याभूत गर्ने र त्यस्ता अधिकारहरुको कतैबाट उल्लङ्घन भएको अवस्थामा उपचारको उचित व्यवस्था गर्ने दायित्व राज्यको हुन्छ । देशमा जारी रहेको सशस्त्र द्वन्द्वको कारण सुरक्षाकर्मीहरूद्वारा व्यक्तीलाई पकाऊ गरी बेपत्ता पारेको भनी आयोगमा सयौको संख्यामा उजुरीहरु प्राप्त भइ त्यसउपर अनुसन्धान हुँदा सुरक्षाकर्मीहरूद्वारा मानिसलाई पकाऊ गरी बेपत्ता पार्ने गरेको तथ्यहरु फेला परेका छन् । राज्यको प्रत्यक्ष नियन्त्रणमा रहेका सुरक्षाकर्मीहरूद्वारा व्यक्तीलाई पकाऊ गरी बेपत्ता पारिएको विषयमा अनुसन्धान गरी वस्तुनिष्ठ र ठोस प्रमाणहरु संकलन गर्ने कार्य आफैमा जटिल छ । यस्तो अवस्थामा सुरक्षाकर्मीद्वारा पकाऊ गरी बेपत्ता पारिएका मानिसहरुको अवस्था सार्वजनिक गरी कानूनी दायरामा ल्याउनको लागि वर्तमान परिस्थितिजन्य अवस्थाको मूल्याङ्कन तथा अनुसन्धानको क्रममा प्राप्त साक्षी प्रमाणहरुको आधारमा निर्णयमा पुग्नु पर्ने हुन्छ । तसर्थ माथि उल्लेखित तथ्य, सबुद प्रमाण तथा परिस्थितिजन्य अवस्थाको विश्लेषण गर्दा जिल्ला काठमाण्डौ तिनथाना गा.वि.स.वडा नं. ५ बस्ने रेनुका दुलाललाई सुरक्षाकर्मीद्वारा पकाऊ गरी भैरवनाथ गण महाराजगञ्जमा हिरासतमा राखेको देखिन्छ ।

उक्त कार्यबाट पीडितको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२ मा उल्लेखित कानून वमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तीको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण नहुने हक, धारा १४ (५) वमोजिम पकाऊ भएको व्यक्तिलाई पकाऊ भएको कारण सहितको सूचना दिनुपर्ने हक, त्यस्तो व्यक्तिलाई कानून व्यवसायीसंग सल्लाह लिने र निजद्वारा पूर्पक्ष गर्ने हक, धारा १४ (६) वमोजिम पकाऊ परेको व्यक्तिलाई २४ घण्टा भित्र अधिकारप्राप्त अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्ने आदि मौलिक हकहरु र नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध १९६६ को धारा ९ (१) मा उल्लेखित प्रत्येक व्यक्तीलाई स्वतन्त्रता तथा जीवनको सुरक्षाको अधिकार छ, कसैलाई पनि स्वेच्छाचारी पकाऊ अथवा थुनाइ भोग्न लगाइने छैन, कानूनद्वारा स्थापित आधार तथा कार्यविधिबाट बाहेक कसैलाई पनि आफ्नो स्वतन्त्रताबाट बञ्चित गरिने छैन तथा धारा ९ (२) मा पकाऊ गर्ने समयमा समातेको कुनै पनि व्यक्तीलाई पकाऊमा परेको कारण अवगत गराइनेछ, तथा तुरुन्तै तिनका विरुद्धका आरोपको जानकारी दिलाइनेछ भनि उल्लेख गरिएका हकहरुको समेत उल्लङ्घन भएको पाईन्छ, त्यसैगरी यस कार्यबाट २०६० चैत्र १३ गते जारी "मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको कार्यान्वयनमा नेपाल सरकारको प्रतिवद्धताको नं.३ मा उल्लेखित कसैलाई पनि विनाकारण पकाऊ वा नजरबन्दमा राखिने छैन, गैरकानूनी वा विना कारण पकाऊ र बलपूर्वक बेपत्तालाई रोक्न उपयहरु अवलम्बन गरिनेछन् भन्ने समेतका माथि उल्लेखित स्वैधानिक व्यवस्था, कानूनी प्रावधानहरु तथा प्रतिवद्धता र मानव अधिकरका शिद्धान्तहरुको उल्लङ्घन हुन गएको देखिन्छ ।

अतः कुनै पनि व्यक्तीलाई कानूनी प्रकृया नपुऱ्याई, कसैलाई भेटघाट गर्न र जानकारीसम्म पनि नदिई थुनामा राख्न नपाइने उल्लेखित कानूनी प्रावधानहरु विपरित नीज रेनुका दुलाललाई नेपाली सेना अन्तर्गतको भैरवनाथ गण महाराजगञ्ज काठमाण्डौमा थुनामा राखेको देखिएको हुँदा नीजलाई लामो समयसम्म गैरकानूनी थुनामा राख्ने जिम्मेवार अधिकारीको पहिचान गरी कानून वमोजिम कार्वाही गर्न साथै निज रेनुका दुलाललाई अविलम्ब कानूनी प्रकृयामा लैजान सरकारलाई सिफारिस गरी पठाउने ।

८. निश्चल नकर्मीलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

जिल्ला काठमाण्डौ माहादेवस्थान गा.वि.स.बडा नं.५ बस्ने बर्ष २३ को निश्चल नकर्मीलाई मिति २०६०/०८/१७ गते काठमाण्डौबाट सुरक्षाकर्मीले पकाऊ गरी बेपत्ता पारेको भनी मिति २०६०/०८/२३ मा पीडित पक्षको निवेदन आयोगमा पर्न आएको, सो सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायहरूमा लेखापढी गर्दा प्रहरी प्रधान कार्यालय मानव अधिकार शाखा तथा गृह मन्त्रालयले त्यस

कार्यालय तथा मातहत कार्यालयहरुबाट नीजलाई पक्राऊ गरिएको छैन भन्ने जवाफ पठाएको तर रक्षा मन्त्रालय तथा मातहतका निकायबाट कुनै जानकारी प्राप्त हुन नसकेको, आयोगबाट अनुसन्धानको क्रममा विभिन्न स्थानहरुबाट पक्राउमा परी भैरवनाथ गण महाराजगञ्जमा राखिएका १४ जनाले नीज निश्चल नकर्मीलाई आफूहरुसंगै भैरवनाथ गण महाराजगञ्जमा थुनामा राखेको अवस्थामा भेटेको भनी आयोगमा बयान गरेको देखिन्छ । यसैगरी संयुक्त राष्ट्रसंघिय मानव अधिकार उच्चायोगले भैरवनाथ गणमा स्वेच्छाचारी थुना, यातना तथा बेपत्ता सम्बन्धि प्रतिवेदनमा समेत नीज निश्चल नकर्मी समेतलाई भैरवनाथ गणमा थुनामा राखिएको उल्लेख भएको देखिन्छ । यसबाट नीज निश्चल नकर्मीलाई भैरवनाथ गणमा थुनामा नेपाली सेनाकै नियन्त्रणमा राखेको देखिन आएको छ ।

प्रत्येक नागरिकको जीवन, स्वतन्त्रता, समानता, र सम्मानको अधिकारहरु प्रत्याभूत गर्ने र त्यस्ता अधिकारहरुको कतैबाट उल्लङ्घन भएको अवस्थामा उपचारको उचित व्यवस्था गर्ने दायित्व राज्यको हुन्छ । देशमा जारी रहेको सशस्त्र द्वन्द्वको कारण सुरक्षाकर्मीहरुद्वारा व्यक्तीलाई पक्राउ गरी बेपत्ता पारेको भनी आयोगमा सयौको संख्यामा उजुरीहरु प्राप्त भइ त्यसउपर अनुसन्धान हुँदा सुरक्षाकर्मीहरुद्वारा मानिसलाई पक्राऊ गरी बेपत्ता पार्ने गरेको तथ्यहरु फेला परेका छन् । राज्यको प्रत्यक्ष नियन्त्रणमा रहेका सुरक्षाकर्मीहरुद्वारा व्यक्तीलाई पक्राऊ गरी बेपत्ता पारिएको विषयमा अनुसन्धान गरी वस्तुनिष्ठ र ठोस प्रमाणहरु संकलन गर्ने कार्य आफैमा जटिल छ । यस्तो अवस्थामा सुरक्षाकर्मीद्वारा पक्राउ गरी बेपत्ता पारिएका मानिसहरुको अवस्था सार्वजनिक गरी कानूनी दायरामा ल्याउनको लागि वर्तमान परिस्थितिजन्य अवस्थाको मूल्याङ्कन तथा अनुसन्धानको क्रममा प्राप्त साक्षी प्रमाणहरुको आधारमा निर्णयमा पुग्नु पर्ने हुन्छ । तसर्थ माथि उल्लेखित तथ्य, सबुद प्रमाण तथा परिस्थितिजन्य अवस्थाको विश्लेषण गर्दा जिल्ला काठमाण्डौ महादेवस्थान गा.वि.स.वडा नं.५ वस्ते निश्चल नकर्मीलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा पक्राऊ गरी भैरवनाथ गण महाराजगञ्जमा हिरासतमा राखेको देखिन्छ ।

उक्त कार्यबाट पीडितको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२ मा उल्लेखित कानून वमोजिम वाहेक कुनै पनि व्यक्तीको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण नहुने हक, धारा १४ (५) वमोजिम पक्राऊ भएको व्यक्तीलाई पक्राऊ भएको कारण सहितको सूचना दिनुपर्ने हक, त्यस्तो व्यक्तीलाई कानून व्यवसायीसंग सल्लाह लिने र निजद्वारा पूर्पक्ष गर्ने हक, धारा १४ (६) वमोजिम पक्राऊ परेको व्यक्तीलाई २४ घण्टा भित्र अधिकारप्राप्त अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्ने आदि मौलिक हकहरु र नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध १९६६ को धारा ९ (१) मा उल्लेखित प्रत्येक व्यक्तीलाई स्वतन्त्रता

तथा जीवनको सुरक्षाको अधिकार छ, कसैलाई पनि स्वेच्छाचारी पकाऊ अथवा थुनाइ भोग्न लगाइने छैन, कानूनद्वारा स्थापित आधार तथा कार्यविधिबाट बाहेक कसैलाई पनि आफ्नो स्वतन्त्रताबाट बच्चित गरिने छैन तथा धारा ९ (२) मा पकाऊ गर्ने समयमा समातेको कुनै पनि व्यक्तीलाई पकाऊमा परेको कारण अवगत गराइनेछ, तथा तुरुन्तै तिनका विरुद्धका आरोपको जानकारी दिलाइनेछ भनि उल्लेख गरिएका हकहरुको समेत उल्लङ्घन भएको पाईन्छ, त्यसैगरी यस कार्यबाट २०६० चैत्र १३ गते जारी "मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको कार्यान्वयनमा नेपाल सरकारको प्रतिवद्धताको नं.३ मा उल्लेखित कसैलाई पनि विनाकारण पकाऊ वा नजरबन्दमा राखिने छैन, गैरकानूनी वा विना कारण पकाऊ र बलपूर्वक बेपत्तालाई रोक्न उपयहरु अवलम्बन गरिनेछन् भन्ने समेतका माथि उल्लेखित संवैधानिक व्यवस्था, कानूनी प्रावधानहरु तथा प्रतिवद्धता र मानव अधिकरका सिद्धान्तहरुको उल्लङ्घन हुन गएको देखिन्छ ।

अतः कुनै पनि व्यक्तीलाई कानूनी प्रकृया नपुऱ्याई, कसैलाई भेटघाट गर्न र जानकारीसम्म पनि नदिई थुनामा राख्न नपाइने उल्लेखित कानूनी प्रावधानहरु विपरित नीज निश्चल नकर्मीलाई नेपाली सेना अन्तर्गतको भैरवनाथ गण महाराजगञ्ज काठमाण्डौमा थुनामा राखेको देखिएको हुँदा नीजलाई लामो समयसम्म गैरकानूनी थुनामा राख्ने जिम्मेवार अधिकारीको पहिचान गरी कानून वमोजिम कार्वाही गर्न साथै निज निश्चल नकर्मीलाई अविलम्ब कानूनी प्रकृयामा लैजान नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरी पठाउने ठहर्छ ।

९. अमृत कँडेललाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

जिल्ला धाङ्ग वेनीघाट गा.वि.स.वडा नं.१ घर भई का.म.न.पा. नयाँबजार बस्ने वर्ष २१ को अमृत कँडेललाई मिति २०६०/०६/२४ गते काठमाण्डौको चावहिलबाट सुरक्षाकर्मीले पकाऊ गरी बेपत्ता पारेको भनी मिति २०६०/०६/२८ मा पीडित पक्षको निवेदन आयोगमा पर्न आएको, सो सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायहरूमा लेखापढी गर्दा प्रहरी प्रधान कार्यालय मानव अधिकार शाखा तथा जिल्ला प्रशासन कार्यालय धादिङ्गले त्यस कार्यालय तथा मातहत कार्यालयहरूबाट नीजलाई पकाऊ गरिएको छैन भन्ने जवाफ पठाएको तर रक्षा मन्त्रालय तथा मातहतका निकायबाट कुनै जानकारी प्राप्त हुन नसकेको, आयोगबाट अनुसन्धानको क्रममा विभिन्न स्थानहरूबाट पकाऊमा परी भैरवनाथ गण महाराजगञ्जमा राखिएका ६ जनाले नीजहरूलाई आफूहरूसंगै भैरवनाथ गण महाराजगञ्जमा थुनामा राखेको अवस्थामा भेटेको भनी आयोगमा बयान गरेको तथा नीजलाई पकाऊ गरिसेकपछी घुमाउन लगेको अवस्थामा

भेट्ने १ जनाले सुरक्षाकर्मीले लिई आएको अवस्थामा भेटेको भनी आयोगमा बयान गरेको देखिन्छ । यसैगरी नीजलाई नेपाली सेनाको ६ नं वाहिनी वैरेनी धादिङमा राखेको देखेको भन्ने सोही वाहिनीमा कार्यरत एक सुरक्षाकर्मीले आयोगको अनुगमन टोलीलाई दिएको जानकारीको आधारमा अनुगमन गर्न गएको आयोगको अनुगमन टोलीलाई नीजलाई रखिएको भनिएको ठाउँको अवलोकन गर्नबाट बच्चत गराएबाट पनि नीजलाई नेपाली सेनाको नै नियन्त्रणमा राखिएको भन्न सकिने आधार प्राप्त भएको छ ।

प्रत्येक नागरिकको जीवन, स्वतन्त्रता, समानता, र सम्मानको अधिकारहरु प्रत्याभूत गर्ने र त्यस्ता अधिकारहरुको कतैबाट उल्लङ्घन भएको अवस्थामा उपचारको उचित व्यवस्था गर्ने दायित्व राज्यको हुन्छ । देशमा जारी रहेको सशस्त्र द्वन्द्वको कारण सुरक्षाकर्मीहरुद्वारा व्यक्तीलाई पकाऊ गरी बेपत्ता पारेको भनी आयोगमा सयौको संख्यामा उजुरीहरु प्राप्त भइ त्यसउपर अनुसन्धान हुँदा सुरक्षाकर्मीहरुद्वारा मानिसलाई पकाऊ गरी बेपत्ता पार्ने गरेको तथ्यहरु फेला परेका छन् । राज्यको प्रत्यक्ष नियन्त्रणमा रहेका सुरक्षाकर्मीहरुद्वारा व्यक्तीलाई पकाऊ गरी बेपत्ता पारिएको विषयमा अनुसन्धान गरी वस्तुनिष्ठ र ठोस प्रमाणहरु संकलन गर्ने कार्य आफैमा जटिल छ । यस्तो अवस्थामा सुरक्षाकर्मीद्वारा पकाऊ गरी बेपत्ता पारिएका मानिसहरुको अवस्था सार्वजनिक गरी कानूनी दायरामा ल्याउनको लागि वर्तमान परिस्थितिजन्य अवस्थाको मूल्याङ्कन तथा अनुसन्धानको क्रममा प्राप्त साक्षी प्रमाणहरुको आधारमा निर्णयमा पुग्नु पर्ने हुन्छ । तसर्थ माथि उल्लेखित तथ्य, सबुद प्रमाण तथा परिस्थितिजन्य अवस्थाको विश्लेषण गर्दा जिल्ला धादिङ वेनीधाट गा.वि.स.वडा नं.३ घर भई काठमाण्डौमा बस्ने अमृत कँडेलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा पकाऊ गरी भैरवनाथ गण महाराजगञ्ज तथा काठमाण्डौमा नेपाली सेना ६ नं वाहिनी वैरेनीमा हिरासतमा राखेको देखिन्छ ।

उक्त कार्यबाट पीडितको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२ मा उल्लेखित कानून वमोजिम वाहेक कुनै पनि व्यक्तीको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण नहुने हक, धारा १४ (५) वमोजिम पकाऊ भएको व्यक्तिलाई पकाऊ भएको कारण सहितको सूचना दिनुपर्ने हक, त्यस्तो व्यक्तिलाई कानून व्यवसायीसंग सल्लाह लिने र निजद्वारा पूर्पक्ष गर्ने हक, धारा १४ (६) वमोजिम पकाऊ परेको व्यक्तिलाई २४ घण्टा भित्र अधिकारप्राप्त अधिकारी समक्ष पेश गर्नुपर्ने आदि मौलिक हकहरु र नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध १९६६ को धारा ९ (१) मा उल्लेखित प्रत्येक व्यक्तीलाई स्वतन्त्रता तथा जीवनको सुरक्षाको अधिकार छ, कसैलाई पनि स्वेच्छाचारी पकाऊ अथवा थुनाइ भोग्न लगाइने छैन, कानूनद्वारा स्थापित आधार तथा कार्यविधिबाट वाहेक कसैलाई पनि आफ्नो स्वतन्त्रताबाट बच्चत गरिने

छैन तथा धारा ९ (२) मा पकाउ गर्ने समयमा समातेको कुनै पनि व्यक्तीलाई पकाऊमा परेको कारण अवगत गराइनेछ, तथा तुरुन्तै तिनका विरुद्धका आरोपको जानकारी दिलाइनेछ, भनि उल्लेख गरिएका हकहरुको समेत उल्लङ्घन भएको पाईन्छ, त्यसैगरी यस कार्यबाट २०६० चैत्र १३ गते जारी "मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको कार्यान्वयनमा नेपाल सरकारको प्रतिवद्धताको नं.३ मा उल्लेखित कसैलाई पनि विनाकारण पकाउ वा नजरबन्दमा राखिने छैन, गैरकानूनी वा विना कारण पकाउ र बलपूर्वक बेपत्तालाई रोक्न उपयहरु अवलम्बन गरिनेछन् भन्ने समेतका माथि उल्लेखित सवैधानिक व्यवस्था, कानूनी प्रावधानहरु तथा प्रतिवद्धता र मानव अधिकरका सिद्धान्तहरुको उल्लङ्घन हुन गएको देखिन्छ ।

अतः कुनै पनि व्यक्तीलाई कानूनी प्रकृया नपुऱ्याई, कसैलाई भेट-घाट गर्न र जानकारीसम्म पनि नदिई थुनामा राख्न नपाइने उल्लेखित कानूनी प्रावधानहरु विपरित नीज अमृत कँडेललाई नेपाली सेना अन्तर्गतको भैरवनाथ गण महाराजगञ्ज काठमाण्डौ तथा ६ नं. बाहिनी वैरेनी धादिङमा थुनामा राखेको देखिएको हुँदा नीजलाई लामो समयसम्म गैरकानूनी थुनामा राख्ने जिम्मेवार अधिकारीको पहिचान गरी कानून वमोजिम कार्वाही गर्न साथै निज अमृत कँडेललाई अविलम्ब कानूनी प्रकृयामा लैजान नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरी पठाउने ।

१०. हरि प्रसाद बोलखेलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

आयोगबाट शावोत्खनन् गर्नु भन्दा पहिला लिईएको एण्टमोर्टम डाटा तथा शावोत्खनन् प्रतिवेदन र पोष्टमोर्टम प्रतिवेदन समेतको आधारमा काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला चलाल गणेशस्थान गा.वि.स.वडा नं.१ बाट मिति २०६२ पौष २१ गते उत्खनन् गरिएको शव काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला फूलवारी गा.वि.स.वडा नं.८ बस्ने हरी प्रसाद बोलखेको नै भएको पुष्टी हुन आएको छ । पीडितका आफन्तहरु समेतले दिएको किटानी उजुरी, अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका घटनाका प्रत्यक्षदर्शी एवं जानकार व्यक्तिहरुको भनाई तथा आरोपित व्यक्तिहरुको भनाई समेतको आधारमा नीज हरी प्रसाद बोलखेलाई २०६० पौष १२ गते सादा पोशकका सुरक्षाकर्मीद्वारा पक्रउ गरी नेपाली सेनाको शत्रुमर्दन गुल्म धुलीखेलमा कसैसंग पनि भेटघाट एवं सम्पर्क गर्न नदिई गैरकानूनी रूपमा बेपत्ताको अवस्थामा थुनामा राखी २०६० साल माघ महिनाको अन्तिम साता काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको पनौतीमा रहेको सैनिक व्यारेकमा लगेको र त्यहाँबाट २०६१ साल माघ महिनाको अन्तिम सातादेखि फाल्गुण पहलो सातासम्म खटिएको नेपाली सेना र नेपाल प्रहरी सम्मिलित सुरक्षाकर्मीको टोलीमा नीज हरी प्रसाद बोलखे, काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला पनौती

नगरपालिका वडा नं. ४ बस्ने राजन परियार तथा भक्तपुर जिल्ला भक्तपुर नगरपालिका वडा नं. ९ बस्ने रामप्रसाद सुवाल समेत ३ जना गैरसैनिक व्यक्तिहरुलाई समेत लिई काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको कामीडाँडा, डाँडापानी, फलामेटार, तालुदुङ्गा, मिल्चे, खजुरी, च्याम्पाङ्गबेसी, नारायणस्थान, दुर्खक लगायतका दुर्गम गाउँहरुमा ६ दिनसम्म धुमाउन लगेको र २०६० फागुन ४ गते काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको चलाल गणेशस्थान गा.वि.स. वडा नं. १ को सल्लाको फेद भन्ने स्थानको जंगलको बीचमा नीज हरी प्रसाद बोलखेलाई मारेर खाल्डो खनी पुरेर व्यक्तिको मृत्यु भएको अवस्थामा गर्नु पर्ने कानूनी प्रकृयाको समेत पूरा नगरेको तथा सुरक्षा निकायको कुनै पनि रेक्डमा घटना उल्लेख नगरी ढाकछोप गरेको तथा व्यक्तिको अवस्था बेपत्ता बनाएको देखिन आयो । उक्त घटनामा व्यक्तिलाई गैरकानूनी रूपमा पकाउ गर्ने कार्यमा प्रहरी हवल्दार खड्गराज लामा, व्यक्तिलाई गैरकानूनी रूपमा बेपत्ताको अवस्थामा थुनामा राख्ने नेपाली सेनाको शत्रुमर्दन गुल्म धुलिखेलका प्रमूखको रूपमा कार्यरत मेजर कृष्णध्वज थापा र गैरसैनिक व्यक्तिलाई सैनिक मिशनमा लिई धुमाउन लिए मार्ने सम्मको कार्य गर्ने सुरक्षाकर्मीको टोलीको नेतृत्व तत्कालीन समयमा नेपाली सेनाको पनौतीस्थित गोरखनाथ गुलममा कर्यरत क्याप्टेन बाबुराम थापा समेत जिम्मेवार रहेको देखिन आयो । निजहरुले पदीय दायित्व अनुसार कानुन बमोजिम आफुलाई तोकिएको जिम्मेवारी पुरा गरी नागरिकको ज्यू ज्यान सुरक्षित गर्नु पर्नेमा सो नगरी मानव अधिकार उल्लंघन कार्यमा सम्लग्न रहेको देखिन्छ । उल्लेखित समेत आफ्नो नियन्त्रणमा लिएका व्यक्तिलाई मार्न निर्देशन दिने तथा त्यसको कार्यान्वयन गर्ने र घटनालाई ढाकछोप गरी व्यक्तिको अवस्था बेपत्ता बनाउने कार्यमा संलग्न थप सुरक्षकर्मीको पहिचान गरी व्यक्तिगत जवाफदेहिताको आधारमा कानून बमोजिम कारबाही गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२(१) को कानून बमोजिम बाहेक कुनैपनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण नगरिने व्यवस्था रहेको तथा अन्तरीम संविधान २०६३ को धारा १२ मा पनि सो अनुरूपको व्यवस्था भई रहेको देखिन्छ । यस घटनामा सुरक्षाकर्मीद्वारा नागरिक अधिकार ऐन २०१२ को दफा १२ मा उल्लेखित कानून बमोजिम बाहेक कुनैपनि व्यक्तिको ज्यान वा वैयक्तिक स्वतन्त्रता नहरिने व्यवस्थाको पनि उल्लंघन भएको देखिन्छ । व्यक्तिलाई गैरकानूनी रूपमा नियन्त्रणमा लिई हत्या गरी घटनालाई लुकाउन खोज्ने सुरक्षाकर्मीको नियतले मानव अधिकार उल्लङ्घनको गम्भीर अवस्था देखाएको छ । यस कार्यबाट माथि उल्लेखित राष्ट्रिय कानून बाहेक नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार सम्बन्ध अनुबन्ध १९६६ को धारा ६ ले प्रत्येक व्यक्तिको जीवनको अन्तर्निहित अधिकार हुने र कानुनद्वारा यस्तो अधिकारको रक्षा गरिने तथा स्वेच्छाचारी किसिमले कसैको पनि जीवन हरण नगरिने भन्ने व्यवस्थाको साथै जेनेभा महासन्धिको साभा धारा ३ को समेत उल्लङ्घन भएको छ ।

अतः काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला फुलवारी गा.वि.स.वडा नं.८ बस्ने वर्ष ३६ को हरी प्रसाद बोलखेलाई मिति २०६०।।।।। मा सुरक्षाकर्मीबाट पकाउ गरी सुरक्षाकर्मीको मिशनमा सँगै घुमाई हिडाएको भन्ने प्रत्यक्षदर्शीहरु समेतको भनाईबाट समेत पुष्टी भई सुरक्षाकर्मीको कब्जामा रहेकै अवस्थामा निजको मृत्यु भएको देखिदा उक्त घटनामा संलग्न सुरक्षा निकायका प्रहरी हवल्दार खड्गराज लामा, नेपाली सेनाका तत्कालीन मेजर कृष्णध्वज थापा र तत्कालीन क्याप्टेन बाबुराम थापा समेतका व्यक्तिहरुलाई फौजदारी अभियोगमा कानून बमोजिम कारवाही गर्न नेपाल सरकारलाई लेखि पठाउने निर्णय गरियो । साथै राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी, कारवाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण) नियमावली २०५७ को नियम १७ बमोजिम मृतकका आश्रित परिवारलाई रु ३,००,००० (अक्षेरुपी तीन लाख रुपैयां) क्षतिपूर्ति सिफारिस गर्न सकिने उल्लेख भएता पनि अन्य घटनामा परि मानव अधिकार उल्लङ्घन भई मृत्यु भएका व्यक्तिको आश्रित परिवारलाई नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउदै आइरहे सरहको रकम नै प्रस्तुत घटनाको पीडित परिवारले पाउनुपर्ने न्यायोचित र मानवोचित हुने हुनाले पीडितका आश्रित परिवारलाई सोही अनुसार क्षतिपूर्तिको रकम उपलब्ध गराउन नेपाल सरकार समक्ष लेखि पठाउने ।

११. सरला सापकोटालाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

आयोगबाट शबोत्खनन् पूर्व लिईएको एण्टीमोर्टम डाटामा उल्लेखित तथ्यहरु मिल्न गएको तथा पीडितका पिताले उक्त शब सरला सापकोटाको नै भएको किटानी निवेदन दिएको र विशेषज्ञबाट जाँच गरि प्राप्त प्रतिवेदनमा समेत उक्त शब सरला सापाकोटाको नै भएको निकर्ष भएको पाइएकोले आयोगको अनुसन्धान टोलीद्वारा २०६२ पौष २७ गते धादिङ्ग जिल्लाको केवलपुर गा.वि.स.वडा नं.८ बाट उत्खनन् गरिएको शब धादिङ्ग जिल्ला जीवनपुर गा.वि.स वडा नं.१ बस्ने वर्ष १५ की सरला सापकोटाको भएको प्रमाणित हुन आएको छ । पीडितका आफन्तहरु समेतले दिएको किटानी उजुरी, अनुसन्धानको क्रममा वुभिएका घटनाका प्रत्यक्षदर्शी एवं जानकार व्यक्तिहरुको भनाई तथा नेपाल प्रहरीद्वारा प्राप्त पत्रमा सरला सापकोटालाई सेनाको जस्तो कपडा लगाएका हातहतियार सहितका व्यक्तिहरुले साथमा लिई गएको भन्ने व्यहोरा समेतको आधारमा सरला सापकोटालाई २०६० असार मसान्तको दिन राती सुरक्षाकर्मीद्वारा पकाउ गरी सोही स्थानको आचार्यपोखरीको बाटो हुँदै केवलपुर गा.वि.स. वडा नं.८ मा पर्ने मैदान चौतारी भन्ने स्थानमा लगि सोही दिन मारेर खाडल खनी पुरेर व्यक्तिको मृत्यु भएको अवस्थामा गर्नु पर्ने कानूनी प्रकृयाको समेत पूरा नगरेको तथा सुरक्षा निकायको कुनै पनि रेकडमा घटना उल्लेख नगरी ढाकछोप गरेको तथा व्यक्तिको अवस्था बेपत्ता बनाएको देखिन आएको छ । उक्त घटनाका सम्बन्धमा नेपाली सेनाको उच्चस्तरीय छानवीन टोलीको नीज सरला सापकोटाको अज्ञात व्यक्तिहरुले हत्या गरेको

देखिन आएको भन्ने निस्कर्षलाई विश्वास गर्न सकिएन । उक्त घटनामा नेपाली सेनाका प्रत्यक्ष संलग्नता देखिन आयो । सो क्षेत्रमा कार्यरत नेपाली सेनाको ६ नं. बाहिनीलाई सो घटनाको बारेमा जानकारी हुनु पर्ने नै हुँदा उक्त बाहिनीका बाहिनीपतीलाई आयोगमा उपस्थित गराउन गरिएको पत्राचार बमोजिम नेपाली सेनाले नीजलाई उपस्थित नगराई आयोगको अनुसन्धानमा असहयोग गरेको समेत देखिन आयो । उक्त घटनामा नेपाली सेनाको ६ नं. बाहिनी वैरेनी धादिङ्गका बाहिनीपतिले पदीय दायित्व अनुसार कानून बमोजिम आफुलाई तोकिएको जिम्मेवारी पुरा गरी नागरिकको ज्यू ज्यान सुरक्षित गर्नु पर्नेमा सो नगरी मानव अधिकार उल्लंघन कार्यमा सम्लग्न रहेको देखिन आयो । घटना भएको समयमा कार्यरत नेपाली सेनाको ६ नं. बाहिनी वैरेनी धादिङ्गका बाहिनीपति समेत मिति २०६१ असार मसान्तको दिन धादिङ्ग जिल्लाको जीवनपुर तथा केवलपुर क्षेत्रमा खटिने सुरक्षाकर्मीको टोलीका प्रमूख तथा आफ्नो नियन्त्रणमा लिएका व्यक्तिलाई मार्न निर्देशन दिने तथा त्यसको कार्यान्वयन गर्ने र घटनालाई ढाकछोप गरी व्यक्तिको अवस्था बेपत्ता बनाउने कार्यमा संलग्न थप सुरक्षाकर्मीको पहिचान गरी व्यक्तिगत जवाफदेहिताको आधारमा कानून बमोजिम कारबाही गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

घटना भएको बेला कियाशिल रहेको तत्कालीन नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२(१) मा कानून बमोजिम बाहेक कुनैपनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण नहुने व्यवस्था रहेको तथा अन्तरीम संविधान २०६३ को धारा १२ मा पनि सो अनुरूपको व्यवस्था भई रहेको देखिन्छ । यस घटनामा सुरक्षाकर्मीद्वारा नागरिक अधिकार ऐन २०१२ को दफा १२ मा उल्लेखित कानून बमोजिम बाहेक कुनैपनि व्यक्तिको ज्यान वा वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण नहुने व्यवस्थाको पनि उल्लंघन गरेको देखिन्छ । घरमा सुतीरहेकी एक बालिकालाई गैरकानूनी रूपमा नियन्त्रणमा लिई हत्या गरी घटनालाई लुकाउन खोज्ने सुरक्षाकर्मीको नियतले मानव अधिकार उल्लंघनको गम्भीर अवस्था देखिएको छ । यस कार्यबाट माथि उल्लेखित राष्ट्रिय कानून बाहेक नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार सम्बन्ध अनुबन्ध १९६६ को धारा ६ ले प्रत्येक व्यक्तिको जीवनको अन्तर्निहित अधिकार हुने र कानुनद्वारा यस्तो अधिकारको रक्षा गरिने तथा स्वेच्छाचारी किसिमले कसैको पनि जीवन हरण नगरिने भन्ने व्यवस्थाको साथै जेनेभा महासन्धिको साभा धारा ३ को समेत उल्लंघन भएको छ ।

अतः धादिङ्ग जिल्ला जीवनपुर वस्ने सरला सापकोटालाई २०६१।४।१ गते सुरक्षाकर्मीले कब्जामा लिई मारेको भनिएको घटनामा आयोगबाट विशेषज्ञ सम्मिलित टोली खटाई शबोत्खनन् समेत भएको प्रतिवेदन आयोग समक्ष पेश हुँदा प्रत्यक्षदर्शीको भनाई, घटनाको परिस्थितिजन्य प्रमाण, विशेषज्ञ डाक्टरको

प्रतिवेदन समेतको आधारमा शबोत्खनन् भएको लाश निज सरला सापकोटाको भएको देखिन्छ । निज सरला सापकोटा २०६१।४।१ देखि बेपत्ता भएको र हालसम्म निजको अवस्था सार्वजनिक नभएकोबाट समेत मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघन हुन गएको देखिन्छ । घटनाबारे बुझन ६ नं. बाहिनी बैरेनी धादिङ्गमा कार्यरत बाहिनीपतिलाई बुझन नेपाली सेना मानव अधिकार निर्देशनालयलाई पत्राचार भएकोमा कुनै जवाफ प्राप्त भएको देखिएन । यसमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय धादिङ्गमा दर्ता नम्बर १११ मा जाहेरी दर्खास्त दर्ता भएको मिसिल संलग्न रहेको रेकर्डबाट देखिन्छ । सुरक्षा निकायबाट निज सरला सापकोटालाई गिरफ्तार गरी कब्जामा लिई गैर न्यायिक हत्या गरि तथ्य संकलित सबुत, परिस्थितिजन्य प्रमाण समेतबाट पुष्टि हुन्छ । अतः गैरन्यायिक हत्यामा संलग्न व्यक्तिहरु माथि ज्यान सम्बन्धि कसुरमा कारवाही गर्न जिल्ला प्रहरी कार्यालय धादिङ्गमा दर्ता रहेको जाहेरी दर्खास्तमा कारवाही अगाडी बढाउन जिल्ला प्रहरी कार्यालय धादिङ्गलाई आदेश दिन नेपाल सरकारलाई लेखि पठाउने र त्रि.वि. फरेन्सिक मेडिसिन विभाग महाराजगन्जमा रहेको सरला सापकोटाको शव प्रहरीद्वारा थप अनुसन्धान कार्यको लागि पत्र प्राप्त भएको मितिले १५ दिनभित्र दिन माग भई आएमा प्रहरीलाई दिने र सो समयभित्र नेपाल प्रहरीद्वारा माग नभएमा निजको आफन्तलाई शव बुझाई दिन त्रि.वि. फरेन्सिक मेडिसिन विभाग र जिल्ला प्रहरी कार्यालय धादिङ्गलाई सोही व्यहोराको पत्र लेखि जानकारी गराईदिने । साथै मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघनबाट पीडित परिवारलाई भरणपोषणको लागि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी कारवाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण) नियमावली २०५७ को नियम १७ बमोजिम रु ३,००,००० (तीनलाख रुपैया) क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

१२. मैना सुनुवारलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, खरेलथोक गा.वि.स.वडा नं ६ कटुञ्जे बस्ने तथा श्री भगवती मा.वि. खरेलथोकमा कक्षा ९ मा अध्ययनरत मैना सुनुवारलाई मिति २०६०।१।५ गते विहान ६.३० बजे आफै घरबाट सुरक्षाफौजले पकाउ गरी अज्ञातस्थलतर्फ लगेको र निजको स्थिती अज्ञात रहेकाले निजको अवस्था सार्वजनिक गरी जीवन रक्षा गरिदिन आयोगमा उजुरी दर्ता हुन आएकोमा पाँचखाल स्थित एक बन्दीले मैना सुनुवारको बारेमा दिएको बयान अनुसार मिति २०६०।१।५ गते निजलाई खरेलथोक स्थित निजको घरबाट सुरक्षाफौजले पकाउ गरी पाँचखाल व्यारेकमा ल्याएको पाइयो । गलत तरीकाबाट बयान लिने क्रममा निज शिथिल भएको कारणबाट खाना नखाई बेहोश भएकोमा सोही दिन निजको मृत्यु भएको पाइयो ।

निजको मृत्यु पश्चात् परिवारलाई खबर नगरी गलत तरीकाबाट लाश गाडिएको तत् पश्चात कोर्ट अफ इन्क्वायरी गठन भएको र उक्त को.ई.बाट निज मैना सुनुवारलाई मार्ने उदेश्य नभएता पनि अन्य कुनै कारणबाट मरेको हुनसक्ने उल्लेख गरी लाशलाई गलत तरीकाले प्रकृया नपुऱ्याई गाडेको पाईएकोले कोर्ट मार्शलबाट तीनजना अधिकृतहरूलाई सोधपुछ गर्दा सही प्रकृया नअपनाएको र नियमानुसार लाश सम्बन्धितलाई जिम्मा नलगाइएकोकसुरमा दोषी ठहर्याई महासेनानीलाई दुई वर्ष बद्रुवा रोक्का, ६ महिना कैद र रु ५०,०००/- जरिवाना, २ जना सह सेनानीहरूलाई ११ वर्ष बद्रुवा रोक्का, ६ महिना कैद र रु २५,०००/- का दरले जरिवाना गरी निजको हकवालालाई क्षतिपूर्ति स्वरूप दिने फैसला गरेको भनि मानव अधिकार उल्लंघन भएको तथ्य स्वयं नेपाली सेना, जड्ही अड्हाबाट स्वीकार गरी दोषीलाई आन्तरिक रूपमा कारबाही समेत भइसकेको देखियो । सो सम्बन्धमा मिति २०६४/१०/२० मा मैना सुनुवारको हत्यामा संलग्न चार सैनिक बिरुद्ध जिल्ला अदालत काभ्रेपलाञ्चोकमा जिल्ला सरकारी वकीलको कार्यालयले ज्यान सम्बन्ध महलको १३ (३) नं. अनुसार कसुर गरेकोमा सजायको माग गरी मुद्रा दर्ता भईसकेकोले अदालती प्रकृयाबाट कसुरदारले सजाय पाउने नै हुँदा केही गरिरहनु परेन । अतः मानव अधिकार उल्लंघनबाट पिडित परिवारलाई राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी, कारबाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण) नियमावली २०५७ को नियम १७ बमोजिम रु ३,००,०००/- (अक्षेरुपी तीनलाख रुपैयाँ) क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

१३. खड्ग बहादुर घर्ती मगरलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं १३ कुसन्तीस्थित आफै घरबाट खड्गबहादुर घर्ती मगरलाई गिरफ्तार गरी परिवारलाई कुनै जानकारी नदिएकोले खोजतलाश गरी निजको मानव अधिकारको संरक्षण गरी पाउँ भनि आयोगमा उजुरी दर्ता हुन आएकोमा सुरक्षाफौजले कुसन्ती ईलाकामा कर्डन एण्ड सर्च गरी निज खड्गबहादुर घर्ती मगरलाई मिति २०६०।०६.६ गते राती निजकै निवास कुसन्तिबाट गिरफ्तार गरी नियण्ट्रणमा लिएको भन्ने कार्यरथी विभाग (मानव अधिकार शाखा) नेपाली जड्ङी अड्डाबाट प्राप्त जवाफलाई मध्यनजर गर्दा निजलाई हिरासतमा लिएकोमा विवाद रहेन। सैनिक हिरासतमा राख्दा निजको परिवारलाई भेटनबाट बच्चित गराएको, निजलाई मुटुको विरामी छ भन्ने बारेमा निजको परिवारलाई कुनै जानकारी नगराएको, भैरवनाथ गण महाराजगञ्जमा यातनाका साथ राखिएको भन्ने साक्षीको बयानबाट समेत देखिन्छ। मिसिल संलग्न कागजातलाई अध्ययन गर्दा निजको मृत्यु सैनिक हिरासतमा नै भएको देखिन्छ। उपरोक्त स्थितिमा सैनिक हिराशतमा मृत्यु भएको देखिदा र नेपाली सेनाबाट प्राप्त जवाफ अनुसार उपचार गराउँदा गराउँदै मृत्यु भएको भन्ने भरपर्दो र विश्वासिलो भनाई नदेखिएको हुँदा

आवश्यक अनुसन्धान गरी दोषी सुरक्षाकर्मी उपर कारबाही गर्न नेपाल सरकारलाई लेखि पठाउने ठह्रछ । साथै सैनिक हिरासतमा सुरक्षा निकायको असावधानीका कारण निजको मृत्यु हुन पुगेको देखिँदा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (उजुरी, कारबाही तथा क्षतिपूर्ति) निर्धारण नियमावली, २०५७ को नियम १७ बमोजिम पीडित परिवारको भरणपोषणको लागि रु. १,००,०००/- (अक्षेरुपी एकलाख रुपैया) क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउनको लागि नेपाल सरकार समक्ष लेखी पठाउने ठह्रछ । सैनिक हिरासत थुनुवा राख्ने मानवोचित स्थल नभएकाले अब उप्रान्त नेपाल सरकार अन्तर्गतका थुनुवा केन्द्र, कारागार, हिरासत आदिमा कसैको मृत्यु भएमा ४८ घण्टाभित्र आयोगमा जानकारी उपलब्ध गराई निष्पक्ष अनुसन्धानमा सहयोग पुऱ्याउन मातहतका निकायमा परिपत्र गरी त्यसको जानकारी आयोगमा उपलब्ध गराउन लेखी पठाउने ।

१४. देशी भुलोनलाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

मकवानपुर गढी गा.वि.स.वडा नं.२ डाँडा गाउँ बस्ने देशी भुलोनलाई सुरक्षाकर्मीले २०६० साल कार्तिक १३ गते पक्राउ गरी बेपत्ता पारेको भनी आयोगमा उजुरी दर्ता हुन आएको, आयोगबाट अनुसन्धान टोली गठन भई बुझ्दा देशी भुलोनलाई घरबाट पक्राउ गरी सुरक्षाकर्मीले लगेको र नीजको गौर अस्पतालमा उपचारको क्रममा मृत्यु भएको भनी कार्यरथी विभाग (मानव अधिकार शाखा) नेपाली सेनाबाट २०६२/५/७ मा लेखिई आएको पाइयो । नीजको लाशको पोष्टमोर्टम प्रतिवेदन भए नभएको लाश कसलाई जिम्मा लगाईको हो सो सम्बन्धमा सुरक्षा निकायलाई पत्र लेखि आयोगबाट सोधनी गर्दा नेपाली सेनाबाट पत्रको जवाफ दिई यस आयोगलाई सहयोग पुऱ्याउनु पर्नेमा सो नगरी आयोगलाई अनुसन्धान कार्यमा असहयोग पुऱ्याएको पाइयो । माथि उल्लेखित आधार र कारणबाट देशी भुलोनलाई पक्राउ गरी बेपत्ता बनाई हत्या गर्नमा संलग्न रहेका सुरक्षा निकायका व्यक्तिलाई आवश्यक अनुसन्धान गरी पत्ता लगाई फौदारी अपराधमा कारबाही गर्न र पीडितका परिवारको भरणपोषणको लागि आश्रित व्यक्तिलाई आयोगको उजुरी कारबाही र क्षतिपूर्ति निर्धारण २०५७ को नियम १७ बमोजिम रु.३,००,००० (रु.तीन लाख) क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

१५. नवराज के.सी.लाई सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भन्ने सम्बन्धमा

नुवाकोट जिल्ला राउतेबेसी गा.वि.स.वडा नं.४ पुरानोगाउँ घर भई सोही जिल्लाको बेतिनी गा.वि.स. वडा नं.३ महन्द्र प्रा.वि.का प्रधानाध्यापक नवराज के.सी. लाई मिति २०५९/७/२९ गते करीब २ बजे सुरक्षाकर्मीले पक्राउ गरी बेपत्ता पारी मारिएको घटनाको सम्बन्धमा नीजको मृत्यु सुक्षाकर्मीको कब्जामा भएको देखिदा नुवाकोटस्थित दुर्गाबक्स गणका तत्कालीन प्रमूख र नीजबाट नाम खुल्न आएका अन्य

सुरक्षाकर्मी समेतमधि फौजदारी कानून बमोजिम ज्यान सम्बन्धि मुद्दा दायर गर्न र पीडितका आश्रित परिवारको भरणपोषणको लागि आयोगको उजुरी कारवाही तथा क्षतिपूर्ति निर्धारण नियमावली २०५७ को नियम १७ बमोजिम रु.३,००,०००/- (रु.तीन लाख) क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

१६. सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारेको ठहर गरी पीडितलाई अन्तरीम राहत दिन गरिएका सिफारिसहरु
 यसैगरी विभिन्न मितिमा बसेको आयोगको बैठकले आयोगबाट भएको अनुसन्धानबाट तल उल्लेखित व्यक्तिहरुलाई सुरक्षाकर्मीले बेपत्ता पारेको देखिएकोले उक्त घटनाहरुका सम्बन्धमा थप अनुसन्धान गर्न तथा पीडितका परिवारलाई अन्तरीम राहत स्वरूप प्रति परिवार रु.१,००,०००/- (एक लाखका) दरले रकम उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने निर्णय गरेको छ ।

- १) मोहम्मद जाकिर शेख, नेउलापुर भूरीगाउँ बर्दिया
- २) यज्ञ बहादुर रावल, नेउलापुर भूरीगाउँ बर्दिया
- ३) राजकुमार थारु, मानपुर टपरा १ बर्दिया
- ४) फूलाराम चौधरी, मानपुर टपरा १ बर्दिया
- ५) रुच्या थारु, मानपुर टपरा १ बर्दिया
- ६) रामकरण चौधरी, मानपुर टपरा १ बर्दिया
- ७) राधेश्याम थारु, मानपुर टपरा १ बर्दिया
- ८) अनन्तराम थारु, मानपुर टपरा १ बर्दिया
- ९) गंगाराम पुन, नुवाकोट गा.वि.स रुकुम
- १०) प्रतापलाल दर्जी, हाँचुर गा.वि.स. ५ खोटाङ्ग
- ११) कुमारी दमाई, वर्ष १३, मुसरिया गा.वि.स. १ कैलाली
- १२) जानकी चौधरी, नारायणपूर ८ कैलाली
- १३) छोटेलाल चौधरी, श्रीपुर २ कञ्चनपूर
- १४) जंड बहादुर चौधरी, श्रीपुर २ कञ्चनपूर
- १५) नाथुराम चौधरी, श्रीपुर २ कञ्चनपूर
- १६) सन्त बहादुर वाईवा, मकवानपुर गढी ३ मकवानपुर
- १७) हरि प्रसाद आचार्य, नौविसे धादिङ
- १८) राजेन्द्र लामिछाने, भद्रुटार ३, नुवाकोट
- १९) नन्दगोपाल माली, ठेचो ६ ललितपुर

(ख) ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका घटनाहरुमा आयोगबाट भएका महत्वपूर्ण निर्णयहरु

१. अर्जुन लामालाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिइएको भन्ने सम्बन्धमा

प्रस्तुत घटनामा ठहर गर्नु पर्ने विषय निज अर्जुन लामालाई नेकपा(माओवादी) ले अपहरण गरेको हो होइन ? र निजको मृत्यु ने.क.पा.(माओवादी) को कब्जामा भएको हो होइन ? भन्ने रहेको हुदा त्यस तर्फ मिसिल संलग्न रहेको सम्पूर्ण कागज प्रमाण र अनुसन्धान प्रतिवेदनका आधारमा काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला छत्रेबाँस गा.वि.स.वडा नं.५ घर भई काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.१३ सोल्टीमोड बस्ने राष्ट्रिय एकता परिषद्का केन्द्रिय सदस्य तथा श्री कृष्ण मा.वि. दाख्चाका व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष अर्जुन बहादुर लामालाई मिति २०६२।।।।। गते काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको छत्रेबाँस गा.वि.स. दाख्चास्थित श्री कृष्ण माध्यमिक विद्यालयको व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने प्रकृया भइरहेको अवस्थामा ने.क.पा.(माओवादी) का कार्यकर्ताहरुले उक्त विद्यालय प्राङ्गणबाट कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात बनाएको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा आयोगको अनुसन्धान टोलीले काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लामा कार्यरत ने.क.पा.(माओवादी) का कार्यकर्ताहरुसँग जानकारी माग गर्दा निज अर्जुन बहादुर लामालाई ने.क.पा.(माओवादी) ले कब्जामा लिएको तर काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको घर्तिछापमा मिति २०६२ जेष्ठ २९ गते ने.क.पा.(माओवादी) र सुरक्षाकर्मीबीच भएको दोहोरो भिडन्तको क्रममा सुरक्षाकर्मीले गरेको आकमणमा निज अर्जुन बहादुरको मृत्यु भएको जानकारी दिएको र सो कुरा उल्लेखित भिडियो समेत आयोगको टोलीलाई उपलब्ध गराएको रहेछ । तर पीडित परिवारले ने.क.पा.(माओवादी) र सुरक्षाकर्मीबीच भएको काभ्रेको घर्तिछाप भिडन्त पश्चात पनि निज अर्जुन बहादुर लामालाई भेट्ने देख्ने प्रत्यक्षदर्शी भएको हुँदा निज अर्जुन बहादुरको घर्तिछाप भिडन्तमा मृत्यु भएको भन्ने ने.क.पा.(माओवादी) को कुरा विश्वसनीय नभएकोले निज अर्जुन बहादुर लामा कहाँ कहिले मारिएको हो अनुसन्धान गरी शव पाउनको लागि आयोगसँग खोजी कार्य गरिरहेको अवस्थामा आयोगको अनुसन्धान टोलीले मिति २०६४।।।।। देखि २०६४।।।।। सम्म उक्त घटनाको स्थलगत अनुसन्धान गर्दा ने.क.पा.(माओवादी) ले भनेको काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको घर्तिछापमा मिति २०६२।।।।। र ३० गते दोहोरो भिडन्त भएको र उक्त भिडन्तको क्रममा आठजना सुरक्षाकर्मी र सातजना ने.क.पा.(माओवादी) का छापामार मारिएका र उक्त घटनामा सर्वसाधारण कोही नमारिएको भन्ने व्यहोराको घटनाका प्रत्यक्षदर्शी, स्थानीय सर्वसाधारणको भनाई समेत रहेकोले निज अर्जुन बहादुर लामाको मृत्यु ने.क.पा.(माओवादी) ले भने भै घर्तिछापमा भएको नदेखिएको रहेछ ।

उक्त घटनाको स्थलगत अनुसन्धान प्रतिवेदन अनुसार काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाका गोकुले, घर्तिछाप एवं बुढाखानी गा.वि.स.का घटनाका प्रत्यक्षदर्शीहरूको भनाई, घटनाका जानकार व्यक्तिहरूले अनुसन्धान टोलीलाई उपलब्ध गराएको व्यहोरा, ने.क.पा. (माओवादी) का स्थानीय कार्यकर्ताको भनाई एवं घटनास्थलको अवलोकनबाट प्राप्त तथ्यको आधारमा मिति २०६२।१।।६ गते ने.क.पा. (माओवादी) द्वारा कब्जामा लिइएका अर्जुन वहादुर लामालाई ने.क.पा. (माओवादी) ले मिति २०६२ साल असार महिनाको १ गते काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला गोकुले गा.वि.स.वडा नं.४ बाट हिंडाएर सोही जिल्लाको बुढाखानी गा.वि.स.वडा नं. ६ कोल्टारमा केही दिन राखी बुढाखानी गा.वि.स. वडा नं.६ स्थित रातमाटे भन्ने स्थानमा मारेर पुरेको भन्ने रहेछ । जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकमा निज अर्जुन वहादुर लामालाई मार्ने कार्यमा संलग्न दोषीलाई कारवाही गरीयोस भनि गरेको जाहेरी दरखास्त दर्ता नगरी दरपिठ गरेको र सो को विरुद्ध सर्वोच्च अदालतमा रिट निवेदन दर्ता भई हत्याको अभियोगको कारवाही चलाउन जिल्ला प्रशासन कार्यालय काभ्रेलाई मिति २०६४।।।१।।२७ गते आदेश दिएको कागजात मिसिल संलग्न देखिएको हुँदा निज अर्जुन वहादुर लामाको ने.क.पा. (माओवादी) को नियन्त्रणमा रहेकै समयमा मृत्यु भएको देखिन्छ ।

यसरी युद्धमा संलग्न नभएको व्यक्तिलाई कब्जामा लिई हत्या गरिएको सो कार्य जेनेभा महासन्धि १९४९ को साभा धारा ३ विरुद्ध तथा माओवादी पक्षले पटक पटक मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको पालनामा गरेको प्रतिबद्धता समेतको उल्लङ्घन भएको र ने.क.पा.(माओवादी) ले कब्जामा लिएको व्यक्तिलाई हत्या गरिएको कार्य मुलुकी ऐन २०२०, ज्यानसम्बन्धे महलको दफा १ मा कानून बमोजिम बाहेक कसैले कुनै मानिसको ज्यान मार्न, मार्न लगाउन वा मार्नको लागि उद्योग गर्न नहुने तथा विद्यमान नेपाल कानून तथा मुलुकी ऐनको ज्यान सम्बन्धी महलको विपरित हुन गएको देखिन्छ । साथै ने.क.पा. (माओवादी) हरुको उक्त कार्य नागरिक अधिकार ऐन २०१२ को दफा १२ को कानून बमोजिम बाहेक कुनैपनि व्यक्तिको ज्यान वा वैयक्तिक स्वतन्त्रता नहरिने भन्ने व्यवस्थाको समेत विरुद्धमा भएको देखिन्छ ।

अतः जिल्ला काभ्रेपलाञ्चोक छत्रेवास गाउँ विकास समिति वडा नं. ५ घर भई काठमाडौं वस्ते अर्जुन वहादुर लामालाई ने.क.पा.(माओवादी) का कार्यकर्ताहरूले मिति २०६२।।।६ मा अपहरण गरी कब्जामा लिई हत्या गरेको भन्ने आयोगको अनुसन्धान प्रतिवेदनबाट देखिएको र सम्मानित सर्वोच्च अदालतको सम्बत् २०६३ सालको रिट नम्बर १२३१ मिति २०६४।।।१।।२७ को आदेशानुसार जाहेरी दर्खास्त दर्ता गरी कानून बमोजिम कारवाही गर्नु भनि जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोक समेतका नाउँमा परमादेशको आदेश समेत जारी भएको देखिन्छ । ने.क.पा.(माओवादी) का कार्यकर्ताबाट देशमा चलेको सशस्त्र द्वन्द्वको

समयमा जेनेभा महासन्धि १९४९ को साभा धारा ३ विपरित सर्वसाधारण निशस्त्र व्यक्तिलाई कब्जामा लिई मारेको देखिदा मानव अधिकार तथा मानविय कानूनको उल्लंघन गरेको देखिएकोले दोषीको पहिचान गरी फौजदारी अभियोगमा कारवाही चलाई सो को जानकारी आयोगलाई उपलब्ध गराउन साथै पीडित परिवारको भरणपोषणको लागि मानव अधिकारको उल्लंघन भई मृत्यु भएका आश्रित परिवारलाई नेपाल सरकारले उपलब्ध गराए सरहको रकम नै प्रस्तुत घटनाका पीडित परिवारले पाउनुपर्ने न्यायोचित देखिदा सोही अनुसारको क्षतिपूर्ति रकम उपलब्ध गराईदिन समेत नेपाल सरकारलाई लेखि पठाउने ठहर्छ । दोषी माथी भएको कारवाही र पीडित परिवारलाई क्षतिपूर्ति दिएको जानकारी समेत यस आयोगलाई दिनुहुन भनि नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

२. डेकेन्द्रराज थापालाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिईएको भन्ने सम्बन्धमा

दैलेख जिल्ला नारायण नगरपालिका वडा नं.१ बस्ने डेकेन्द्रराज थापालाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा मारिएको भनी पर्न आएको उजुरीको सम्बन्धमा आयोगका अनुसन्धान टोलीबाट भएका अनुसन्धान, सरकारी निकायको जवाफ, ने.क.पा.(माओवादी) को भनाई एवं विशेषज्ञको प्रतिवेदन समेतको आधारमा नीज डेकेन्द्रराज थापालाई ने.क.पा.(माओवादी) का कार्यकर्ताहरुद्वारा कब्जामा लिई मारेको देखिन आएको छ । यस कार्यबाट घटना भएको बेला क्रियाशिल रहेको तत्कालीन नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १२(१) मा रहेको कानून बमोजिम बाहेक कुनैपनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण नगरिने व्यवस्था तथा नेपालको अन्तरीम संविधान २०६३ को धारा १२ समेतमा सोही अनुरूपको व्यवस्था भईरहेकोले संविधानले प्रदान गरेको मौलिक हकको हनन् भएको देखिन्छ । यस घटनामा नागरिक अधिकार ऐन २०१२ को दफा १२ मा उल्लेखित कानून बमोजिम बाहेक कुनैपनि व्यक्तिको ज्यान वा वैयक्तिक स्वतन्त्रता नहरिने व्यवस्थाको समेत उल्लंघन भएको देखिन्छ । यस कार्यबाट माथि उल्लेखित राष्ट्रिय कानून बाहेक नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार सम्बन्ध अनुबन्ध १९६६ को धारा ६ ले प्रत्येक व्यक्तिको जीवनको अन्तर्निहित अधिकार हुने र कानुनद्वारा यस्तो अधिकारको रक्षा गरिने तथा स्वेच्छाचारी किसिमले कसैको पनि जीवन हरण नगरिने भन्ने व्यवस्थाको साथै जेनेभा महासन्धिले उल्लेख गरेका कब्जामा लिईएका व्यक्तिहरुको अधिकार सम्बन्ध साभा धारा ३ मा रहेका प्रावधानहरुको समेत उल्लंघन भएको देखिन्छ ।

अतः उजुरी नं.१९९४ मिति २०६१/४/२१, रेडियो नेपालका पत्रकार दैलेख जिल्ला नारायण नगरपालिका वडा नं.१ बस्ने डेकेन्द्रराज थापालाई मिति २०६१/३/१२ गते ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई मिति २०६१/४/२७ गते मारिएको भन्ने जानकारीको आधारमा नीजका परिवारले आफ्नो परम्परा अनुसार काजकृया गरिसकेको तथा पीडितका परिवारले नेपाल सरकारबाट रु.२,२५,००० राहत

पाईसकेको भन्ने मिसिल संलग्न प्रमाणहरुबाट देखिन आएको र नीजको शब प्राप्त नभएकोले सो पाउनको लागि आयोगमा निवेदन परेकोले आयोगको विशेषज्ञ सहितको अनुसन्धान टोलीले मिति २०८५/३/११ गते दैलेख जिल्लाको द्वारी गा.वि.स.वडा नं.१ मा शवोत्खनन् गरी अनुसन्धान गर्दा अस्थिपञ्चरको रूपमा रहेको एक मानव शब फेला परेकोमा आयोगबाट शवोत्खनन् पूर्व लिईएको एण्टीमोर्टम डाटामा उल्लेखित तथ्यहरु मिल्न गएको तथा नेपाल पत्रकार महासंघको टोलीले उक्त शब डेकेन्द्रराज थापाको नै भएको किटानी निवेदन दिएको, ने.क.पा.(माओवादी) का जिल्ला सचिव समेतले उक्त शब डेकेन्द्रराज थापाको नै भएको जानकारी गराएको र विशेषज्ञबाट जाँच गरि प्राप्त प्रतिवेदनमा समेत उक्त शब डेकेन्द्रराज थापाको नै भएको निश्कर्ष भएको देखिएकोले उत्खनन् गरिएको शब डेकेन्द्रराज थापाको भएको प्रमाणित भएको र नीजलाई ने.क.पा.(माओवादी) का कार्यकर्ताहरुले कब्जामा लिई कुटपीट गरी मारेको देखिएको, उक्त घटनामा ने.क.पा.(माओवादी) का तत्कालीन सचिव रणजीत समेत जिम्मेवार रहेको भन्ने अनुसन्धान टोलीको निकर्ष भएको देखिएको र उत्खनन् गरिएको शब जिल्ला अस्पताल दैलेखमा राखिएको भन्ने अनुसन्धान टोलीको प्रतिवेदनबाट देखिन आएकोले शबको पहिचान भईसकेको अवस्थामा उत्खनन् गरिएको मानव अवशेषको रूपमा रहेको उक्त शब पीडितका परिवारलाई बुझाउने र सो घटनामा संलग्न ने.क.पा.(माओवादी) दैलेखका तत्कालीन सचिव रणजीत र नीजबाट खुल्न आएका हत्यामा संलग्न रहेका ने.क.पा.(माओवादी) का अन्य कार्यकर्ताहरु समेत माथि फौजदारी अभियोगमा कानून बमोजिम कारवाही गर्न नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

३. नोखराज गौतमलाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिईएको भन्ने सम्बन्धमा

उजुरी नम्बर ४२४, जिल्ला रामेछाप गुन्सी भदौरे गा.वि.स. वडा नं. १ घर भई काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला चौरी खोला प्रा.वि.मा शिक्षक नोखराज गौतमलाई २०५९।४।२८ गते अपहरण गरी ने.क.पा. (माओवादी) कार्यकर्ताले हत्या गरेको र मृतकको सद्गत निजको छोराले गरेको पाइएकोले ने.क.पा. (माओवादी) का कार्यकर्ताले नै अपहरण गरी आफ्नो कब्जामा रहेको अवस्थामा गोली हानि हत्या गरेको आयोगको अनुसन्धान प्रतिवेदनबाट देखिदा घटनामा संलग्न रहेका व्यक्तिहरुलाई फौजदारी अपराध गरेकोमा अपराधीहरुको पहिचान गरी फौजदारी अपराधमा कारवाही गर्न र पीडितको आश्रित परिवारको भरणपोषणको लागि रु ३,००,००० (तीनलाख रुपैया) उपलब्ध गराउन पर्नेमा नेपाल सरकारबाट रु १,५०,००० हजार उपलब्ध गराईसकेको देखिदा थप रु १,५०,००० (एकलाख पचास हजार रुपैया) उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

४. विनोद कुमार खड्कालाई ने.क.पा.(मओवादी) द्वारा कब्जामा लिईएको भन्ने सम्बन्धमा
उजुरी नं. ८२२ मिति २०६०।३।९ जिल्ला रामेछाप गेलु गा.वि.स. वडा नं. २ रजाइ घर भई श्री शेर गण
(क) गुल्म चारकोटमा कार्यरत विनोद कुमार खड्का मिति २०६०।१।२३ गते घर विदा लिई घर आएकोमा
मिति २०६०।१।२४ गते विहान नातेदार वद्री खड्कासँग घरायसी कामको सिलसिलामा रामेछापको
दोरम्बा गा.वि.स.मा गएको, सोही दिन दोरम्बामा ने.क.पा. (माओवादी) को आमसभा कार्यक्रम रहेको र
निज विनोद खड्का र वद्री खड्का समेतलाई ने.क.पा. (माओवादी) को कार्यकर्ताले अपहरण गरेको भन्ने
सम्बन्धमा निज विनोद खड्कालाई ने.क.पा. (माओवादी) का कार्यकर्ताले मिति २०६०।१।२४ गते रामेछाप
जिल्लाको दोरम्बा गा.वि.स.बाट अपहरण गरी मिति २०६०।६।२ गते दोलखा जिल्लाको काटाकुटी
गा.वि.स. वडा नं. १ विरौटे भन्ने स्थानमा लगि हत्या गरेको र मृतकको सद्गत परिवारबाट गरेको
मृतकका परिवारले नेपाली सेनाबाट क्षतिपूर्ति पाईसकेको भन्ने आयोगको अनुसन्धान प्रतिवेदनबाट देखिदा
साथै रामेछाप जिल्ला प्रशासनको पत्र संख्या ०६।३।६४ च.नं. ४८१ मिति २०६३।५।२८ को आयोगमा प्राप्त
पत्रबाट जिल्ला प्रहरी कार्यालय चरिकोटबाट गएको टोलीले प्र.स. कतर्व्य ज्यान शिर्षक मु.द.नं. १५ (आ.व. २०५९।६०) मा दर्ता गरी भेन्टे भन्ने शंकर लामा समेतका २६ जना ने.क.पा. (माओवादी) का
कार्यकर्ताहरु घटनामा संलग्न रहेकाले निजहरुको खोजी कार्य भईरहेको भन्ने समेत देखिएकोले घटनामा
संलग्न रहेका व्यक्तिलाई फौजदारी अपराध गरेको अपराधमा अपराधीहरुको पहिचान गरी कारवाही गर्न
नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

५. केशव महतोलाई ने.क.पा.(मओवादी) द्वारा कब्जामा लिईएको भन्ने सम्बन्धमा
उजुरी नं. २७३३ मिति २०६१।१।१२४, जिल्ला नवलपरासी दिव्यपुरी गा.वि.स. घर भई राष्ट्रिय अनुसन्धान
विभाग, जिल्ला प्रशासन कार्यालय चितवनमा कार्यरत केशव महतोलाई भरतपुर न.पा. वडा नं. १०
चाली वजारबाट ने.क.पा. (माओवादी) का कार्यकर्ताले मिति २०६१।१।१२१ गते अपहरण गरी हत्या
गरेको, निजको लाश उपलब्ध नगराइएको, मृतकका परिवारले क्षतिपूर्ति पाईसकेको भन्ने आयोगको
अनुसन्धानबाट देखिदा घटनामा संलग्न रहेको व्यक्तिहरुलाई फौजदारी अपराध गरेकोमा अपराधीहरुको
पहिचान गरी फौजदारी अपराधमा कारवाही गर्न नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

६. गोकर्ण (गोपी) सुवेदीलाई ने.क.पा.(मओवादी) द्वारा कब्जामा लिईएको भन्ने सम्बन्धमा
उजुरी नं. १२६४ मिति २०६०।७।८, चितवन जिल्ला कठार गा.वि.स. वडा नं. ४ शान्ति वजार वस्ते
गोकर्ण (गोपी) सुवेदी आफ्नै काम विशेषले मिति २०६०।७।७ गते वा. १५८ ४९।८ नम्बरको कालो रंगको

क्यालिवर मोटरसाइकल चढी विरगन्ज गएको र विगन्जबाट घरतर्फ फर्कदै गर्दा मकवानपुर जिल्लाको महेन्द्र राजमार्गमा पर्ने मनहरी गा.वि.स. द रजैयाबाट अपहरण गरिएको, मोटरसाइकल प्रहरी चौकीमा लिगाएको, अपहरण गरेको १ वर्षपछि घर नजिकैको शान्ति वजारमा ने.क.पा. (माओवादी) ले कोण सभा आयोजना गरी निज गोकर्णलाई सफाया गरेको तर निज निर्दोष रहेका र पूर्वी कमाण्डका साथीबाट हत्या भएछ माफी माग्छौं भनेको, मारिएको मिति र निजको लाश परिवारलाई उपलब्ध नगराएको निजले सेनाको जागिर छोडेको १० वर्ष भएको, निजको हत्या पश्चात आम्दानी स्थायी स्रोत नभएको, जग्गाको नाउँमा जम्मा २ कट्टा जग्गा भएको, निजका छोराछोरी पढाउन र बृद्ध आमाबुबा पाल्ल निजकी श्रीमतीलाई कठिन भएको भन्ने आयोगको अनुसन्धान टोलीको प्रतिवेदन रहेकाले घटनामा संलग्न रहेका व्यक्तिलाई फौजदारी अपराध गरेकोमा अपराधीहरुको पहिचान गरी फौजदारी अपराधमा कारबाही गर्न र पीडितका आश्रित परिवारको भरणपोषणका लागि रु ३,००,००० क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन साथै निजका छोराछोरीलाई शिक्षाको व्यवस्था गर्न नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने ।

७. बीरेन्द्र शाहलाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिईएको भन्ने सम्बन्धमा

अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्यहरुको आधारमा पत्रकार बीरेन्द्रकुमार साहलाई समाचार संकलन गर्न भनि भुक्याई सुनियोजित रूपमा अपहरण गर्नमा नेकपा (माओवादी) का जिम्मेवार जिल्लास्तरका नेता कार्यकर्ता कुन्दन फौजदार, राम एकवाल सहनीबाट मोटर साइकलमा राखी अपहरण गरि जंगलमा पुऱ्याईएको र लाल बहादुर चौधरी, हरेराम पटेलको समेतको प्रत्यक्ष संलग्नता रहेको भन्ने देखिंदा दोषीलाई कानुन बमोजिम कारबाही गर्न र अपहरित पत्रकारको शकुसल मुक्तिका लागी प्रभावकारी कदम चाल्न सरकारी निकायबाट पर्याप्त पहल भएको नपाईएकोले अविलम्ब आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ, त्यस्तै माओवादीको जिम्मेवार कार्यकर्ताहरुको अपहरणमा संलग्नता भएको पाईएकोले सो कार्य नेपाल सरकार र नेकपा (माओवादी) विच मिति २०६३।५ मा भएको विस्तृत शान्ति सम्झौता विपरित भएको देखिदा उहाँको सकुशल मुक्तिका लागि नेकपा (माओवादी) बाट अविलम्ब पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै उक्त घटनाको सम्बन्धमा निम्न लिखित सिफारिस गरिएको छ :

नेपाल सरकारलाई

अपहरित पत्रकार बीरेन्द्रकुमार साहको अपहरण भएको घटनाको सुक्ष्म रूपले अनुसन्धान छानबीन गरी निजको अवस्था अविलम्ब सार्वजनिक गरी अपहरणमा संलग्न नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ता कुन्दन फौजदार, राम एकवाल सहनी, लाल बहादुर चौधरी र हरेराम पटेल लगायत संलग्न दोषीलाई कानुन बमोजिम कारबाही गर्न ।

- १) मानव अधिकार रक्षकहरुको सुरक्षाको निमित्त विशेष प्रवन्ध मिलाउन तथा उनीहरुले स्वतन्त्रतापुर्वक व्यवसाय गर्न पाउने अधिकारको सुनिश्चितता गर्न ।
- २) प्रेस स्वतन्त्रताको रक्षाको निमित्त शान्ति सुरक्षा लगायत आवश्यक व्यवस्था मिलाउन ।
- ३) पत्रकार वीरेन्द्रकुमार साहसँगै अपहरित भई मुक्त भएका र अपहरणको घटनाका प्रत्यक्षदर्शी पत्रकार रामदेव दासलाई अभै पनि नेकपा (माओवादी) का कार्यकर्ताहरुबाट बारम्बार धम्की दिईएको, निजको परिवार विस्थापित भएको पाईएकोले निजको सुरक्षा र परिवारका सदस्य समेतको मानव अधिकारको रक्षाको सुनिश्चितता गरी अविलम्ब आवश्यक व्यवस्था मिलाउन ।

नेकपा माओवादीलाई

कानुनी राज र मानव अधिकारप्रति सम्मान गर्न, र मानव अधिकार रक्षकलाई स्वतन्त्ररूपमा काम गर्ने वातावरण सृजना गर्न तथा अपहरित पत्रकार साहको अवस्था अविलम्ब सार्वजनिक गर्न र दोषीलाई कानुनी कारवाही गर्न सहयोग पुऱ्याउन ।

८. ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारेको ठहर गरी पीडितलाई अन्तरीम राहत दिन गरिएका सिफारिसहरु

यसैगरी विभिन्न मितिमा बसेको आयोगको बैठकले आयोगबाट भएको अनुसन्धानबाट तल उल्लेखित व्यक्तिहरुलाई ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारेको देखिएकोले उक्त घटनाहरुका सम्बन्धमा थप अनुसन्धान गर्न तथा पीडितका परिवारलाई अन्तरीम राहत स्वरूप प्रति परिवार रु.१,००,०००/- (एक लाखका) दरले रकम उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने निर्णय गरेको छ ।

- १) रवीन्द्र खड्का, देवीचौर गा.वि.स.वडा नं.५ ललितपुर
- २) अशोक लामा तमाङ्ग, देवीचौर गा.वि.स.वडा नं.२ ललितपुर
- ३) ठम्मान सिं बम, रामशिखरभाला गा.वि.स. वडा नं. ८ कैलाली

सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएका तथा ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात बनाइएका माथि उल्लेख गरिएका समेत विभिन्न व्यक्तिहरुको बारेमा आयोगबाट अनुसन्धान गरी सरकारलाई सिफारिस गरिएको छ । आयोगबाट सिफारिस भएपछि कृष्ण के.सी.को अवस्था सार्वजनिक भएको छ तर दोषीलाई कारवाही भएको छैन । आयोगबाट भएका माथि उल्लेख गरिएका सिफारिसहरु कार्यान्वयन गरिएको सम्बन्धमा हालसम्म कुनै जानकारी प्राप्त भएको छैन । मानव अधिकार आयोग ऐन २०५३ को

दफा १३ (४) अनुसार आयोगले गरेका सिफारिस सम्बन्धित निकाय वा अधिकारीले आयोगबाट लेखिए बमोजिमको कारवाही गरी वा गर्न नमिल्ने भएमा सो को कारण सहित खुलाई आयोगबाट प्राप्त भएको मितिले तीन महिना भित्र सो बमोजिम कारवाही गरिएको जानकारीको प्रतिवेदन आयोग समक्ष पठउनु पर्ने व्यवस्था छ। आयोगले प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा पठाएका सिफारिसहरु उक्त कार्यालयले सम्बन्धित मन्त्रालयमा कार्यान्वयनका लागि पठाई आयोगलाई बोद्धार्थसम्म दिने गरेको भए पनि माथि उल्लेखित घटनाहरुमा आयोगका सिफारिसहरु कार्यान्वयन भएको सम्बन्धमा अन्य कुनै जानकारी प्राप्त भएको छैन।

परिच्छेद द निष्कर्ष तथा सुभावहरू

१. निष्कर्ष

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट भएको अनुसन्धान एवं अनुगमनबाट प्राप्त तथ्यहरूको आधारमा सरकार र ने.क.पा.(माओवादी) बीच भएको सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा सुरक्षाकर्मीद्वारा व्यक्तिहरूलाई पकाउ गरी बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको देखिन्छ। तर यस अवधिमा कति व्यक्तिहरूलाई बेपत्ता पारियो भन्ने एकिन तथ्याङ्क प्राप्त हुन सकेको छैन। राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा विभिन्न मितिमा २२४० जना व्यक्तिहरूलाई बेपत्ता पारिएको भनी दर्ता भएका उजुरीहरूमाथि छानवीन गर्दा १५६९ जनाको अवस्था सार्वजनिक भएको छ भने ६७१ जनाको अवस्था हालसम्म पनि अज्ञात छ। आयोगबाट भएको अनुसन्धानबाट नेपाली सेनाको भैरवनाथ गणबाट मात्र ४३ जना व्यक्तिहरूलाई बेपत्ता पारिएको देखिन आएको छ।

यसैगरी सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा ने.क.पा.(माओवादी) पक्षबाट समेत व्यक्तिहरूलाई बलपूर्वक कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात बनाइएको पाइएको छ। आयोगमा ने.क.पा.(माओवादी) पक्षले विभिन्न मितिमा कब्जामा लिई १०५९ जना व्यक्तिहरूको अवस्था अज्ञात बनाएको भनी पर्न आएका उजुरीहरूमाथि छानवीन गर्दा ७६० जना व्यक्तिहरूको अवस्था सार्वजनिक भएको छ भने २९९ जनाको अवस्था हालसम्म पनि सार्वजनिक भएको छैन।

द्वन्द्वरत पक्षहरूले व्यक्तिहरूलाई कब्जामा लिई विभिन्न किसिमका शारिरीक तथा मानसिक यातना दिई प्रचलित कानून तथा मानव अधिकारका आधारभूत मन्यताहरूको गम्भीर उल्लङ्घन गरेको देखिन आएको छ। द्वन्द्वरत पक्षहरूबाट बेपत्ता पारि पछि अवस्था सार्वजनिक भएका व्यक्तिहरूलाई कब्जामा लिइएको अवस्थामा दिइएको यानता तथा कुर अमानवीय एवं अपमानजनक व्यवहारबाट पीडितहरूले विभिन्न किसिमका शारिरीक एवं मानसिक समस्याहरु भोग्नु परेको अवस्था रहेको छ। नियन्त्रणमा लिएको अवस्थामा व्यक्तिहरूलाई मानवोचित व्यवहार नभएको, विरामीहरूलाई स्वास्थोपचारको उचित प्रबन्ध नगरिएको तथा यातनका कारण केही बन्दीहरूको मृत्यु भएको समेत बुझिएको छ। आयोगमा सुरक्षाकर्मीद्वारा बलपूर्वक बेपत्ता पारिएको भनी परेका उजुरीहरूको छनवीन गर्दा १४२ जना व्यक्तिहरू मारिएको पाइएको छ। यसैगरी ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएको भनी परेका उजुरीहरूको छानवीन गर्दा २१ जना व्यक्तिहरू मारिएको पाइएको छ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले हिरासतको अनुगमन तथा बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका भन्ने घटनाहरुको अनुसन्धानको आधारमा बेपत्ता नागरिकहरुको अवस्था सार्वजनिक गर्न तथा दोषीलाई कारबाही र पीडित पक्षलाई क्षतिपूर्ति दिन गरिएका सिफारिसहरुको सरकारले कार्यान्वयन गरेको छैन । मानव अधिकार आयोग ऐन २०५३ बमोजिम आयोगका सिफारिस कार्यान्वयन गर्नु सरकारको कर्तव्य हो तर सरकारले कानूनले सिर्जना गरेको कर्तव्यको समेत पालना नगरेको देखिन आएको छ । सरकारले सर्वोच्च अदालतले दिएको निर्देशन समेतको पालना नगरी न्यायिक निर्णयलाई समेत उपेक्षा गरेको देखिन आएको छ । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग एवं अदालतले गरेका निर्णयहरु समेत कार्यान्वयन नहुँदा पीडितहरुको मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघन त भएकै छ, यसबाट देशमा दण्डहीनताको संस्कृतिले समेत प्रश्न्य पाइरहेको देखिन्छ ।

सुरक्षाकर्मीले व्यक्तिहरुलाई पक्राउ गरि स्थिति सार्वजनिक नगरि बेपत्ताको अवस्थामा थुनामा राख्दा तथा ने.क.पा.(माओवादी) ले व्यक्तिहरुलाई बलपूर्वक कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात बनाउने कार्यबाट सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्थामा कार्यान्वयनमा रहेको नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ मा उल्लेखित भएका तथा नेपालको अन्तरीम संविधान २०६३ मा समेत समान रूपमा उल्लेख भएका मौलिक हकहरुको गम्भीर हनन् भएको देखिन्छ । यस्तो कार्यबाट नागरिक अधिकार ऐन २०१२ तथा यातना सम्बन्धि क्षतिपूर्ति ऐन २०५३ लगायतका कानूनहरुमा उल्लेखित व्यवस्थाहरु लगायत सरकारले मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको कार्यान्वयनमा मिति २०६० चैत्र १३ गतेको प्रतिवद्धता समेतको उल्लंघन हुन गएको देखिन्छ । यस कार्यबाट ने.क.पा.(माओवादी) ले मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको पालनामा पटक पटक गरेको प्रतिवद्धता समेतको उल्लंघन भएको छ । उक्त कार्यबाट नेपालले अनुमोदन गरेका मानव अधिकार सम्बन्धि प्रमूख अन्तराष्ट्रिय दस्तावेजहरुमा उल्लेखित प्रावधानहरुको समेत उल्लङ्घन हुन गएको छ । यसबाट नागरिक तथा राजनैतिक अधिकार विषयक महासन्धि १९६६ को धारा ७, धारा ९ तथा धारा १० को उल्लङ्घन भएको देखिन्छ । यसैगरि उल्लेखित कार्यबाट यातना र अन्य निर्दीय, अमानविय अपमानजनक व्यवहार वा दण्ड सजाँय विरुद्धको महासन्धि १९८४ को धारा १, धारा २ को उपधारा (१), उपधारा (२), धारा ४, धारा १०, धारा १२, धारा १३ तथा जेनेभा महासन्धिको साभा धारा ३ समेतको उल्लङ्घन हुन पुगेको देखिन्छ । हालसम्म कार्यान्वयनमा नआएको भए पनि International convention for the Protection of all Person from Enforced Disappearance संयुक्त राष्ट्र संघबाट पारित भई सकेको हुँदा उक्त महासन्धिमा उल्लेखित व्यवस्थाहरुको समेत उल्लङ्घन हुन गएको पाइन्छ ।

नेपाल सरकार र ने.क.पा.(माओवादी) बीच २०६३ मंसिर ५ गते भएको विस्तृत शान्ति समझौताबाट नेपालमा सशस्त्र द्वन्द्वको अन्त्य भई शन्ति प्रकृया चलिरहेको छ। विस्तृत शान्ति समझौतामा नै बेपत्ता पारिएका नागरिकहरुको अवस्था सार्वजनिक गर्ने प्रतिवद्धता दुवै पक्षले गरेको भए पनि हालसम्म त्यसको कार्यान्वयन नहुनु दुःखद पक्ष हो। नेपालको अन्तरीम संविधान २०६३ को राज्यको दायित्व, निर्देशक शिद्धान्त तथा नीतिहरुमा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुका परिवारहरुलाई राहत उपलब्ध गराउने तथा उक्त क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरुको बारेमा सत्य अन्वेशण गर्ने तथा समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्ने उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ तर हालसम्म उक्त व्यवस्थाको समेत कार्यान्वयन गरिएको छैन।

प्रत्येक नागरिकको मौलिक हक तथा मानव अधिकारको रक्षा गर्नु राज्यको दायित्व हो तर राज्यको प्रत्यक्ष नियन्त्रणमा रहेका सुरक्षाकर्मीले कुनै नागरिकलाई पकाउ गरि स्थिति सार्वजनिक नगरि गोप्य ठाउँमा लुकाई बेपत्ता पारेको अवस्थामा सो सम्बन्धि प्रमाण संकलन गर्ने कार्य अत्यन्त कठिन कार्य हो। यस्तो परिस्थितीमा प्राप्त प्रमाणहरुको विश्लेषण गर्दा सुरक्षाकर्मीले पकाउ गरि बेपत्ता पारेको देखिएकोले नीजहरुको स्थिति सार्वजनिक गरि कानूनी प्रकृयामा ल्याउन तथा लामो समयसम्म व्यक्तिलाई गैरकानूनी रूपमा बेपत्ताको अवस्थामा राख्ने तथा यातना दिने र मार्नेसम्मको कार्य गर्ने जिम्मेवार अधिकारीको पहिचान गरि नीजहरुलाई व्यक्तिगत जवाफदेहिताको आधारमा हैसम्मको सजाँय गरिनु पर्दछ। बलपूर्वक बेपत्ताबाट पीडित सबै नागरिक तथा पीडितका आफन्तहरुलाई राहत एवं क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गर्नु राज्यको कर्तव्य हो।

२. सुभावहरु

प्राप्त तथ्यहरुको विश्लेषणको आधारमा नेपालमा बलपूर्वक बेपत्ताबाट गम्भीर रूपमा मानव अधिकार उल्लंघनको अवस्था देखिएकोले विद्यमान अवस्थामा सुधार ल्याउनको लागि नेपाल सरकार तथा ने.क.पा.(माओवादी) लाई निम्न लिखित सुभाव प्रस्तुत गरिएको छ।

नेपाल सरकारलाई

- सरकारले बलपूर्वक बेपत्ता कार्यमा संलग्न व्यक्तिहरुलाई कारबाही गर्ने तथा यस्तो कार्य रोक्नको लागि बलपूर्वक बेपत्ता विरुद्धका अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूपको कानून बनाई लागु गर्नु पर्दछ।
- बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका घटनाहरुको छानबीनको लागि अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूपको अधिकार सम्पन्न आयोगको गठन गरी यथासिध्ध छानबीन गर्नु पर्दछ।

- सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको अवस्था अविलम्ब सार्वजनिक गर्नु पर्दछ ।
- सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका तथा ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात बनाइएका घटनाहरुबाट पीडित भएकाहरुलाई उचित राहत एवं क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गर्नुको साथै उनीहरुको सामाजिक सुरक्षाको जिम्मेवारी समेत लिनु पर्दछ ।
- सरकारले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका सबै सिफारिसहरु नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ र मानव अधिकार आयोग ऐन २०५३ ले व्यवस्था गरे बमोजिम कार्यान्वयन गरी विद्यमान दण्डहीनताको संस्कृतिको अन्त्य गर्नु पर्दछ ।

ने.क.पा.(माओवादी) लाई

- ने.क.पा.(माओवादी) ले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बलपूर्वक कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात बनाइएका व्यक्तिहरुको अवस्था अविलम्ब सार्वजनिक गर्नु पर्दछ ।
- सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा व्यक्तिहरुलाई बलपूर्वक कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात बनाइएका घटनाहरुको छानवीन गर्न तथा यस्तो कार्यमा संलग्न व्यक्तिहरुलाई कारवाही गर्न सम्बन्धित निकायहरुलाई सहयोग गर्नु पर्दछ ।

अनुसूची १
**सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भनी राष्ट्रिय मानव अधिकार
आयोगमा परेका उजुरीहरूमध्ये हालसम्म अवस्था सार्वजनिक नभएका
व्यक्तिहरूको विवरण**

सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भनी आयोगको क्षेत्रिय कार्यालय विराटनगरमा परेका उजुरीहरूको विवरण

१	पीडितको नाम	पीडितको ठेगाना	घटना मिति	घटना स्थान
२	कृष्ण प्याकुरेल	लोकन्थली भक्तपुर	२०६०/११/१२	बराहक्षेत्र ,तेहअड्डी सुनसरी
३	उत्तम लिम्बु	महेन्द्रनगर -४, सुनसरी	२०५९/२/१४	
४	हरि मगर	महेन्द्रनगर -४, सुनसरी	२०५९/२/१४	
५	चिरञ्जीवी गौतम	भादगाउँ सिनवारी -५, सुनसरी	२०५९/२/१४	
६	उमेश साह	झुम्हा -५, सुनसरी	२०५९/२/१४	
७	हर्क माझी	महेन्द्रनगर -४, सुनसरी		
८	दिपक विश्वकर्मा	बक्लौरी -सुनसरी	२०५९/२/१४	
९	देवहरी रिजाल	मधेसा - ५ सुनसरी	२०५९/५/२५	तरहरा सुनसरी
१०	ज्ञानेन्द्र कटुवाल	सिजुवाई मोरङ्ग	२०६१/६	झृठहरी, सुनसरी
११	पुष्प भन्डारी	झृठहरी,सुनसरी	२०६१/७/३	सदन रोड, धरान
१२	प्रकाश तामाङ्ग	कटुञ्जे, ववला ७, उदयपुर	२०६०/९/२३	धरान चेककोपोष्ट
१३	जयप्रकाश पहाडी	भादगाउँ सिनवारी ५ पुरानो चतारा लाईन, सुनसरी	२०६१/१/१४	भादगाउँ सिनवारी ५ पुरानो चतारा लाईन, सुनसरी
१४	राजेन्द्र प्रसाद साह (वेदन)	मधुवापूर , सप्तरी	२०५८/८/१२	सप्तरी जिल्ला
१५	अनिता श्रेष्ठ	योगिनिया -२, सप्तरी		सप्तरी जिल्ला
१६	राजेन्द्र प्रसाद चौधरी	अमरैया खरपुर , सप्तरी		सप्तरी जिल्ला
१७	नरसिंह चौधरी	खेजपुर -१, सप्तरी	२०५८/८/१४	फत्तेपुर
१८	रामाकान्त साह (निर्दल)	खम्माडा,मलहनवा, सप्तरी	२०५८/८/१४	सप्तरी जिल्ला
१९	विनोद हलुवाई भन्ने विनोद कुमार साह	खम्माडा,मलहनवा, सप्तरी		सप्तरी जिल्ला
२०	कारी साह	बौद्ध वर्षाइन , सप्तरी		सप्तरी जिल्ला
२१	द्वावारिका तिमिल्सना	फतेपुर -१, सप्तरी	२०५८/११/१९	कमलपुरको भजनी बजार
२२	कमल देव यादव		२०६१/९/१	काचन गा.वि.स. सप्तरी
२३	राजेन्द्र प्रसाद राम	तरही ४ सप्तरी	०५९/०५/२२	राजविराज, सप्तरी

२४	लिला रायमाझी	हर्दिया द सप्तरी	०६०/११/२५	हर्दिया सप्तरी
२५	शम्भु कटुवाल	ठुलाछाप २ ओखलदुङ्गा	२०५८/८/१५	कटारी बजार उदयपुर
२६	प्रचन्द कटुवाल	ठुलाछाप २ ओखलदुङ्गा	२०५८/८/१५	कटारी बजार उदयपुर
२७	हिमाल कार्की	ठुलाछाप २ ओखलदुङ्गा	२०५८/८/१५	कटारी बजार उदयपुर
२८	बुद्धमाया लिम्बु	फुरुम्बु -२, ताप्लेजुङ्ग	२०६२/२/२६	फुरुम्बु -२, ताप्लेजुङ्ग
२९	हेम बहादुर राना मगर	दानावारी ५ ईलाम	२०६१/५/२८	चन्देगढी, भाषा
३०	राजकुमार खड्का	ओखरे -५, तेह्रथुम	२०६०/६/२४	निज निवासबाट
३१	राम चन्द्र अधिकारी	पाँचगाड्ठि, भाषा	२०६०/१०/२२	संक्रान्ती बजार, तेह्रथुम
३२	कुशेश्वर महरा	सितापुर ४, सिरहा	२०६०/६/१	मिर्चया, सिरहा
३३	शुभनारायण यादव	हकपडा-१, सागरपूर सिरहा	२०५९/३/७	कृष्णपूर -६
३४	रघुवीर साह	राजपुर -६, सिरहा	२०६१/५/२१	राजपुर -६, सिरहा
३५	राम खेलाउन महतो	ब्रह्मनगोछारी ९, सिरहा	२०६०/८/२३	बथनाहा चौर
३६	श्री नारायण यादव	लक्ष्मीनिया, सिरहा	२०६०/६/२८	सनहैटा गाविस
३७	फुलगेन पासवान	सिरहा, कल्याणपुर	नखुलेको	नखुलेको
३८	महेन्द्र साह	सखुवाननकारकट्टी खैरवुना चौकव -१, सिरहा	२०६०/६	खैरवुना चौक
३९	रामशरण नायक	बडहरामाल ६, सिरहा	२०६०/५/३१	बडहरा माल
४०	रामखेलवान साहा	मिर्चया-२ सिरहा	२०५८/८/२८	मिर्चया-२ सिरहा
४१	सवरी यादव	सनैठा-१, सिरहा	२०६०/६/२८	सनैठा-१, सिरहा
४२	गगवा महरा	मरान गा.वि.स, धनुषा		विष्णुपुर-४, सिरहा
४३	श्रीराम सदा	राजपुर -६, सिरहा	२०६०/५/९	राजपुर -६, सिरहा
४४	जगेश्वर सादा	राजपुर -६, सिरहा	२०६०/५/९	राजपुर -६, सिरहा
४५	गणेशी सदा	राजपुर -६, सिरहा	२०६०/५/९	राजपुर -६, सिरहा
४६	परमानन्द यादव	महेशपुर-५, सिरहा	२०६०/१/५	महेशपुर-५, सिरहा
४७	चन्द्रेश्वर महतो	अर्नाम २, ब्रह्मवुरी सिरहा	२०६०/६/३	अर्नाम २, ब्रह्मवुरी सिरहा
४८	राम भगत सदा	राजपुर -६, सिरहा	२०६०/५/९	राजपुर -६, सिरहा
४९	विनोद महतो	अर्नाम २, ब्रह्मवुरी सिरहा	२०६०/६/३	अर्नाम २, ब्रह्मवुरी सिरहा
५०	कारी भन्ने हरि बहादुर यादव	सनैठा-३ सिरहा	२०६१/४	मोहलिया सिमा भित्र पर्ने भारतको तेनुवार्य
५१	बौआलला महरा	विष्णोपुर, ४, सिरहा	२०६१/४	विष्णोपुर, ४, सिरहा
५२	जितेन्द्र कुमार साह	मझारे-९, मोरङ्ग	२०६२/६/२२	निज निवास

५३	विन्दु वसनेत	डग्राहा ५ मोरङ्ग	२०६२/५	
५४	सूचित नारायण महली	भुरखिया -९, मोरङ्ग	२०६२/११/२६	भुरखिया दुई मोरङ्ग
५५	मिना लिम्बु(समिक्षा)	इटहरा -६, मोरङ्ग	२०६१/१/२०	तेतरिया , मोतिपुर , मोरङ्ग
५६	दुलार चन्द्र यादव	महादेवा-३, मोरङ्ग, चौकीघाट मोरङ्ग	२०६२/६/१	जहदा रोड विराटनगर
५७	खडग बहादुर तिमिल्सना	याङ्गसिला -५, मोरङ्ग	२०६२/१/१९	याङ्गसिला -५, मोरङ्ग
५८	कुबेर आपागाई	उर्लावारी २ मोरड	२०६०/६/१०	कञ्चनवारी विराटनगर
५९	दाताराम तिमसिना	प्रगतिशील लेखक संघ, विराटनगरको सदस्य	२०६०/६/१०	बरगाढी विराटनगर
६०	गोपाल दंगाल	गोविन्दपुर १ मोरड	२०६०/६/१०	गोविन्दपुर १ मोरड
६१	तिलक के.सी.	ईटहरा ६ मोरड	२०६०/६/१०	जनता मावि विराटनगर मोरड
६२	कृष्ण प्रसाद भट्टराई	मोरङ्ग	२०६०/१२/२३	उर्लावारी मोरड
६३	कमला दाहाल	सिजुवा ४ मोरङ्ग	२०५९/५/१३	उर्लावारी मोरड
६४	रीत बहादुर राजवंशी	गोविन्दपुर-४, मोरङ्ग	२०६२/६/१	जहदा रोड विराटनगर
६५	जानुका पाण्डे	कुरुले तेनुपा १ धनकुटा	२०६२/६/१	जहदा रोड विराटनगर
६६	गणेश कडेरिया	ईन्द्रपुर ३ मोरङ्ग	२०६२/५/४	
६७	पन्नालाल पासवान	दादरबैरिया-३ मोरङ्ग	२०६१/५	दादरबैरीया मोरङ्ग
६८	राजेन्द्र धिमिरे	राजगढ ५, भापा	२०६०/६	मोरङ्ग
६९	सुनिल धिमाल	बयरबन-४, मोरङ्ग	२०६१/५	बयरबन-४
७०	अशोक साह	नखुलेको		
७१	चतुरमान राजवंशी	हल्दीवारी, भापा	२०५९/९/१३	तेन्जिङ्ग, नोर्गे वस पार्क सिलुगुढी
७२	सम्झना अधिकारी	हल्दीवारी, भापा	२०५९/९/१३	तेन्जिङ्ग, नोर्गे वस पार्क सिलुगुढी
७३	मिसी धिमाल	हल्दीवारी, भापा	२०५९/९/१३	तेन्जिङ्ग, नोर्गे वस पार्क सिलुगुढी
७४	तारा रिजाल	हल्दीवारी, भापा	२०५९/९/१३	तेन्जिङ्ग, नोर्गे वस पार्क सिलुगुढी
७५	घना सुवेदी	हल्दीवारी, भापा	२०५९/९/१३	तेन्जिङ्ग, नोर्गे वस पार्क सिलुगुढी
७६	सुरेश कुमार पोखरेल	सुरुङ्गा -१, भापा	२०५९/९/१४	सिलुगुढी , भारत
७७	दिपेन्द्र राई	कुईभिर-३, ओखलढुङ्गा	०६१/११/१७	भारतको उत्तर प्रदेश स्थित जयनगरबाट

**सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भनी आयोगको केन्द्रिय कार्यालय काठमाण्डौमा परेका
उजुरीहरुको विवरण**

क्र.सं.	पीडितको नाम	पीडितको ठेगाना	घटना भएको मिति	घटना भएको स्थान
१	दण्डपाणी न्यौपाने	गीतानगर १ चितवन	२०५६।१।७	सुन्धारा काठमाण्डौ
२	खिल प्रसाद पौडेल	धुवाकोट १ धादिङ्ग	२०५९।१।१०	धुवाकोट १ धादिङ्ग
३	मोहम्मद युसुन मन्सुरी	माल्वीचनगर नया दिल्ली हाल काठमाण्डौ	२०५८।५	मैतीदेवी, काठमाण्डौ
४	गंगाराम श्रेष्ठ	भक्तपुर सल्लाधारी	२०५८।१।२।०	पाँचतले मन्दिर भक्तपुर
५	दिल बहादुर राई	का म न पा ६ सरस्वतीनगर	२०५९।३।३	ज्ञानेश्वर काठमाण्डौ
६	विपिन भण्डारी	गोलदुङ्गा १ काठमाण्डौ	२०५९।३।३	काठमाण्डौ
७	रामहरी रुपाखेती	पिण्डा ४ धादिङ्ग	२०५९।३।३	ठमेल काठमाण्डौ
८	वासुदेव अर्याल	कठार ८ चितवन	२०५९।१।२।९	सुकेधारा काठमाण्डौ
९	बद्री नारायण त्वायना	भक्तपुर न पा ४	२०५८।१।२।२	भक्तपुर न पा ४
१०	नविन राई	दिल्पानागी भोजपुर हाल काठमाण्डौ	२०५९।१।१।३	काठमाण्डौ
११	धन बहादुर मगर	ने.प.महासंघ	२०५९।४।३	घरबाट
१२	पूर्ण पौडेल	पोखरा उमनपा ७ हाल काठमाण्डौ	२०५९।१।१।३	काठमाण्डौ
१३	रम रोका	थवाड, रोल्पा हाल ललितपुर	२०५९।३।२२	कुपण्डोल
१४	भक्तराम लामिछाने	काभ्रेश्थली १ काठमाण्डौ	२०५९।४।२१	काभ्रेश्थली १ काठमाण्डौ
१५	दिपक पोखरेल	विलन्दु ५ ओखलदुङ्गा	२०५९।४।२०	बल्खु काठमाण्डौ
१६	मेनुका पोखरेल	भसेडवा २ रौतहट	२०५९।५।१।७	भसेडवा २ रौतहट
१७	सरस्वती सापकोटा	भसेडवा २ रौतहट	२०५९।५।१।७	भसेडवा २ रौतहट
१८	दिवाकर लुइटेल	छत्रेदेउराली ५ धादिङ	२०५९।४।२९	पुरानो वसपार्क काठमाण्डौ
१९	डम्बर बहादुर गुरुङ	शारदानगर ९, चितवन	२०५९।४।२५	चण्डीभञ्ज्याड, चितवन
२०	रत्न प्रसाद थपलिया (अर्जुन)	दिशाबोध मासिक प्रबन्ध सम्पादक	२०५८।१।२।३०	काठमाण्डौ
२१	सत्यनारायण प्रजापति	भक्तपुर नगरपालिका २	२०५९।१।१।३	साँगा, काभ्रेपलाञ्चोक
२२	परिक्षीत रेग्मी	नवलपरासी ७	२०५९।५।३	नयाँ बानेश्वर, काठमाण्डौ
२३	अर्जुन कुमार अधिकारी	सिसनिया ६ दाड हाल काठमाण्डौ	२०५९।१।१।२	किर्तिपुर काठमाण्डौ
२४	धुव कुमार अधिकारी	सिसनिया ६ दाड हाल काठमाण्डौ	२०५९।१।१।२	किर्तिपुर काठमाण्डौ
२५	बद्री प्रसाद कोइराला	छुप्पु ४, देउराली संख्वासभा	२०५९।८।३	गैरीधारा, काठमाण्डौ
२६	रेशम बहादुर तामाड	छाप्रोचोक ४ काभ्रेपलाञ्चोक	२०५९।९।२	दगौया, भक्तपुर
२७	सोभिता पुन	विरगञ्ज	२०५९।९।७	विरगञ्ज, पसरा
२८	राजन न्यौपाने	मंगलपुर ४ चितवन	२०५९।१।५	मंगलपुर ४ चितवन
२९	पोखरराज बुढाथोकी	पिपलनेटा ९, सल्यान हाल किर्तीपुर ४	२०५९।१।२।७	काठमाण्डौ कोटेश्वर

३०	गोपाल नगरकोटी	कुसुन्ती मुक्तिनाथ कार्पेटमा काम गर्ने	२०५८।९।१९	कुसुन्ती, ललितपुर
३१	छवीलाल खनाल	सुमान २, पाँचथर	२०५८।९।१२०	मोरड
३२	ज्ञानेन्द्र त्रिपाठी	रत्ननगर १३ चितवन	२०६०।९।२९	काठमाण्डौ
३३	पुष्पराज बस्नेत	दमक न.पा. भापा	२०६०।५।२०	काठमाण्डौ
३४	रत्न कुमार तामाङ्ग	पिप्ले ६, चितवन	२०६०।५।२४	कामनपा २९घर नं १२९/२३ सुकपाल गल्ली
३५	कर्णबहादुर तामाङ्ग	पिप्ले ६, चितवन	२०६०।५।२४	कामनपा २९ घर नं १२९/२३ सुकपाल गल्ली
३६	हरि बहादुर तामाङ्ग	पिप्ले ६, चितवन	२०६०।५।२४	कामनपा २९ घर नं १२९/२३ सुकपाल गल्ली
३७	पदम नारायण नकर्मी	बुङमति ३, ललितपुर	२०६०।६।५	बुङमति ३, ललितपुर
३८	चेतनाथ दुङ्गाना	काठमाण्डौ	२०६०।५।१४	कालिकास्थान, काठमाण्डौ
३९	राजेन्द्र माली	ठेचो ६, ललितपुर	२०६०।६।१५	मंगलबजार ललितपुर
४०	अमृत कंडेल	बेनीधाट २, धादिङ्ग	२०६०।६।२३	चावहिल, काठमाण्डौ
४१	दीपेन्द्र पन्त	गाईखुर ५ गोखा हाल काठमाण्डौ	२०६०।६।२६	कामनपा १६ नयाँ बजार
४२	रापविलाश शरण	ब्रम्हपुर ३, सर्लाही	२०६०।७।२	ब्रम्हपुर ३, सर्लाही
४३	अर्जुन महर्जन	कीर्तिपुर न.पा. ५, काठमाण्डौ	२०६०।७।१२	कालिमाटी, काठमाण्डौ
४४	भिमराज महर्जन	गोंगबु ३, काठमाण्डौ	२०६०।७।४	असन काठमाण्डौ
४५	रामचन्द्र काफले	डाढीगुराँसे ५, सिन्धुली	२०६०।७।१२	बौद्ध काठमाण्डौ
४६	रामप्रसाद आचार्य	नौविसे १, धादिङ्ग	२०६०।७।२६	नौविसे १, धादिङ्ग
४७	इन्द्र बहादुर अर्याल	थाक्रे गाविस ३, धादिङ्ग	२०६०।७।२५	थाक्रे ३, धादिङ्ग
४८	नवराज थापा	धार्के गाविस २, धादिङ्ग	२०६०।७।२६	थाक्रे २ धादिङ्ग
४९	राजन बजगाई	चाउथे ४ नुवाकोट	२०६०।८।८	नयाँवानेश्वर काठमाण्डौ
५०	माधव नेपाल	कुविन्डे ७ सिन्धुपाल्चोक	२०६०।६।२७	कामनपा, ज्याठा
५१	शातिराम भट्टराई	वैगुनधारा भापा हाल शंखमुल काठमाण्डौ	२०६०।८।२	कमलपोखरी काठमाण्डौ
५२	अर्जुन पोखरेल	थानापाति ९, नुवाकोट	२०६०।८।१३	काठमाण्डौ
५३	कौशल्या पोखरेल	थानापाति ९, नुवाकोट	२०६०।८।१३	काठमाण्डौ
५४	श्याम भन्ने केदारनाथ	केवलपुर ४, धादिङ्ग	२०६०।८।१४	कुलेश्वर, काठमाण्डौ
५५	रामजन्म राउत (पटेल)	जेठरहिया ८, रौतहट	२०६०।८।१६	जेठरहिया ८, रौतहट
५६	सन्तवहादुर वाइवा	मकवानपुरगढी मकवानपुर	२०६०।७।१३	कान्तिराजपथ हेटौडा
५७	रेवकला तिवारी	सिर्सेकोट ७, स्यांगजा	२०६०।७।१३	चावहिल, काठमाण्डौ
५८	भवनाथ धमला	सिर्सेकोट ७, स्यांगजा	२०६०।७।१३	चावहिल, काठमाण्डौ
५९	निश्चल नकर्मी	महादेवस्थान ५ काठमाण्डौ	२०६०।८।१७	चावहिल, काठमाण्डौ
६०	हरिप्रसाद आचार्य	नौविसे १, धार्के, धादिङ्ग	२०६०।८।२९	धार्के, धादिङ्ग
६१	बैकुण्ठ भुजेल	जीवनपुर ९, धादिङ्ग	२०६०।७।१९	धादिङ्ग
६२	सुचन्द्र श्रेष्ठ	का.जि. सतुङ्गल	२०६०।८।२१	असन, काठमाण्डौ
६३	बुद्धि लामा	काम्पेपलाङ्चोक, हाल बौद्ध, काठमाण्डौ	२०६०।८।१३	बुङमति, ललितपुर

६४	पुष्पकुमार गिरी	पुरानो गाऊँ ६, रामेश्वाप	२०६०।७।५	काठमाडौं
६५	हिरा ब. रोका	ककनी ५ नुवाकोट हाल भोटाहिटी, काठमाण्डौ	२०६०।६।२४	भोटाहिटी, काठमाण्डौ
६६	राजेन्द्र थापा	लिखु ७, नुवाकोट घर भई ललितपुर इमाडोल	२०६०।९।३	इमाडोल, ललितपुर
६७	मुकुन्द सेठाइ	जीवनपुर ६, धादिङ्ग हाल काठमाण्डौ ।	२०६०।९।४	भिमसेनस्थान, काठमाण्डौ
६८	गम्भीरा शाह कानू	हथियाली १, रौतहट	२०६०।५।२०	हथियाली १, रौतहट
६९	रञ्जित दर्नाल	हटिया, मकवानपुर हाल कपन	२०६०।९।२५	कपन काठमाण्डौ
७०	राजेन्द्र चौरेल	धिमाल, मकवानपुर हाल कपन	२०६०।९।२५	कपन काठमाण्डौ
७१	विदुर रेग्मी	जिवनपुर २ धादिङ्ग	२०६०।९।२९	मखन काठमाण्डौ
७२	रुपक अधिकारी	विठ्ठा ९, चितवन	२०६०।७।४	चक्रपथ काठमाण्डौ
७३	देवी प्रसाद दुर्गेल	कुमारी ४, नुवाकोट	२०६०।१०।१५	कलंकी काठमाण्डौ
७४	इन्द्र कान्त भा	मिथिलेश्वर मौवाही ५, धनुषा	२०६०।१०।८	मिथिलेश्वर, धनुषा
७५	प्रकाश दुर्गेल	कुमारी ४, नुवाकोट	२०६०।१०।१५	कलंकी काठमाण्डौ
७६	रेनुका दुलाल	तीनथाना ५, काठमाडौं	२०६०।१०।१४	काठमाण्डौं
७७	केदार कुँवर	जीवनपुर ४, धादिङ्ग	२०६०।७।३	गौरीघाट काठमाण्डौं
७८	रामचन्द्र भण्डारी	थानसिंह २, नुवाकोट	२०६०।१०।१७	काठमाण्डौं
७९	देवीलाल पटेल	देवाही ४, रौतहट	२०६०।५।२५	गौर रौतहट
८०	संजिवकुमार राई	बसाहा २, उदयपुर	२०६०।१०।९	कलंकी काठमाण्डौं
८१	याम कुमार राई	बसाहा २, उदयपुर	२०६०।१०।९	कलंकी काठमाण्डौं
८२	राम कुमार राई	बसाहा २, उदयपुर	२०६०।१०।९	कलंकी काठमाण्डौं
८३	चन्द्र कुमार ढकाल	पोखरीचौरी ९, काभ्रे	२०६०।७।२६	पाटन, ललितपुर
८४	ईन्द्र बहादुर पाठक	मदनकुँडारी ६ काभ्रे हाल छत्रे देउराली	२०६०।११।२५	भिमसेन स्थान काठमाण्डौं
८५	शंभु प्रसाद भण्डारी	महांकाल ७, काठमाण्डौं	२०६०।१।२३	कपन काठमाण्डौं
८६	किरण रायमाभी	कटारी, उदयपुर	२०६०	काठमाण्डौं
८७	डोलेश्वर लिम्बु चेम्जोड	पाचथर	२०६०	काठमाण्डौं
८८	तेजमान विश्वकर्मा	हत्पत्ते ४, सिन्धुली	२०६०।८	मुलपानी, काठमाण्डौं
८९	बावुकाजी श्रेष्ठ	भक्तपुर	२०६०।८	सल्लाधारी, भक्तपुर
९०	सुर्दशन रिजाल	नखुलेको	२०६०।७	काठमाण्डौं
९१	हिराबहादुर सारु	दाड	२०६०।८	काठमाण्डौं
९२	देवीराज दंगाल	नाङ्गलेभारे ८ काठमाण्डौं	२०६०।८।४	दक्षिणढोका काठमाण्डौं
९३	राजेन्द्र लामीछाने	भद्रुटार ३ नुवाकोट	२०६०।६।२७	भद्रुटार ६ नुवाकोट
९४	राज कुमार मण्डल	गिद्धा-४ धनुषा	२०६१।१।३१	गिद्धा, धनुषा
९५	ईश्वर कुमार लामा	राकाथुम ६ रामेश्वाप घर भई कालिमाटी काठमाण्डौ बस्ने	२०५९।१।१३	आर आर क्याम्पस, काठमाण्डौं
९६	तारामान तमाड	खहरेपाँगु ३, काभ्रेपलाञ्चोक	२०६०।८।१०	काठमाडौं
९७	राजकुमार मानन्धर	धार्के ९ धादिङ्ग हाल गोदावरी ललितपुर	२०६१।३।४	जिवनपुर धादिङ्ग
९८	कान्छा तामाड	महाकाली १ नुवाकोट	२०६०।६।२६	महाकाली नुवाकोट

१९	रामकान्ता शाह	विर्तिप्रष्टोका १,रैतहट	२०६०।५।२०	विर्तिप्रष्टोका रैतहट
१००	नन्द गोपाल माली	ठेंचो ६, ललितपुर	२०६१।४।१३	काठमाण्डौ चावहिल
१०१	पाल्छाङ्ग लामा	होक्से ५ काभ्रेपलाञ्चोक	२०५६।२।२	काठमाण्डौ वागवजार
१०२	हरीशरण महर्जन	सतुङ्गल काठमाण्डौ	२०६१।३।१८	मच्छन्द्रनाथ ईटा उद्योग सतुङ्गल काठमाण्डौ
१०३	राजन डंगोल	साभारी १ नुवाकोट घर भई भक्तपुर सल्ला धारी बस्ने	२०६१।३।९	चावहिल काठमाण्डौ
१०४	धिरेन्द्र बस्नेत	दमक १ भाषा हाल रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस काठमाण्डौ	२०६०।८।२८	जोरपाटी काठमाण्डौ
१०५	अजय शाही	किर्तिपुर ११ काठमाण्डौ	२०६१।४।४	काठमाण्डौ टुसाल
१०६	स्वतन्त्र चौलागाई	भोटेचौर, सिन्धुपाल्चोक	२०६०।८।२६	चावहील काठमाण्डौ
१०७	अनिल राई	कामनपा १६,काठमाण्डौ	२०६१।४।१७	बालाजु काठमाण्डौ
१०८	सुरेश ठाकुर	जनकपुर न पा १०, धनुषा	२०६१।४।३२	गोदामचौर ललितपुर
१०९	हरीशरण थापा	थाक्रे ९ धादिङ	२०६०।१।१६	खानीखोला धादिङ
११०	रेशम लामा	सन्कोपिले ९, काभ्रेपलाञ्चोक हाल काठमाण्डौ	२०६१।५।७	पाटन ललितपुर
१११	बम बहादुर राई	तपेश्वर ९ ,उदयपुर हाल काठमाण्डौ जोरपाटी	२०६१।५।२९	जोरपाटी काठमाण्डौ
११२	नानीराम काप्ले	नौविसे १ धादिङ	२०६१।६।४	नौविसे १ धादिङ
११३	मदन(राजु) पौडेल	चन्द्रनिगाहपुर हाल काठमाण्डौ	२०६०।९।२५	कपन काठमाण्डौ
११४	हरी प्रसाद लुइंटेल	नौविसे २ धादिङ	२०६०।१।१७	चिलभपटी, बारा
११५	राम बाबु पासवान	सोर्निया ८ रैतहट	२०६०।७।६	भरतपोखरी कास्की
११६	शकुन्तला डाँगी	जदेवान ८ ,रोत्पा हाल कालिमाटी	२०६१।३।१३	काठमाण्डौ
११७	राम बहादुर खत्री	ठेगाना नखुलेको	नखुलेको	काठमाण्डौ
११८	धुव नेपाल	नाड्लेभारे ७ काठमाण्डौ	२०६१।८।१६	गौशाला काठमाण्डौ
११९	योगेन्द्र गुरुङ	प्रकास रावत	२०६१।८।१९	न्युरोड काठमाण्डौ
१२०	राजेन्द्र वराम	वेनीधाट २ धादिङ हाल काठमाण्डौ	नखुलेको	समाखुसी काठमाण्डौ
१२१	केशव प्रसाद भट्राई	सिन्धुकोट ५ सिन्धुपालचोक	२०६१।८।२७	मुलपानी काठकाण्डौ
१२२	बाबुराम कार्की	काठमाण्डौ १५ हाल जोरपाटी	२०६१।८।२७	स्वयम्भु काठमाण्डौ
१२३	अशोक सुनार अकेला	बुढा निलकण्ठ ३ काठमाण्डौ	२०६० मंसीर	चावहिल काठमाण्डौ
१२४	नरेन्द्र बहादुर तामाङ	धैमुगां ३ रसुवा घर भई हाल काठमाण्डौ	२०६१।८।७	काठमाण्डौ
१२५	अर्जुनलाल श्रेष्ठ	सुन्दरीदेवी १ नवाकोट	२०६१।९।३	मनमैजु २ काठमाण्डौ
१२६	बावुराजा माली	ठेचो ६ ललितपुर	२०६१।९।३	लगनखेल नटोल, ललितपुर
१२७	गणेश गौतम	गुलरीया ६ वर्दिया हाल घटेकुला काठमाण्डौ	२०६१।८।१४	मैतीदेवी काठमाण्डौ
१२८	अमर वि क	बंझाडावर ९ धनुषा	२०६१।८।५	टेकु काठमाण्डौ
१२९	वासुदेव चौवाल	भक्तपुर जिल्ला कटुन्जे ६	२०६१।९।३	कटुन्जे ६ भक्तपुर
१३०	रामेश्वर मुढभरी	कुमरी ४ नुवाकोट	२०६१।९।२३	कौशलटार भक्तपुर

१३१	सगुन श्रेष्ठ	धुलीखेल काभ्रेपलान्चोक	२०६१।९।२२	नयांवोश्वर काठमाण्डौ
१३२	प्रकाश घिमिरे	उग्रतारा जनगाल ६ काभ्रे हाल काठमाण्डौमा अध्यनरत	२०६१।८।९	जडीवुटी काठमाण्डौ
१३३	लिला वहादुर पाण्डे	गजुरी २ धादिङ हाल वागवजार काठमाण्डौ	२०६०।७।२	वागवजार काठमाण्डौ
१३४	शिव सापकोटा	जिवनपुर १ धादिङ	२०६०।७।९९	जीवनपुर धादिङ
१३५	तोक बहादुर तामाङ्ग	वाडेगाउ ५ सिन्धुपाल्चोक	२०६२।१।२३	बानेश्वर काठमाण्डौ
१३६	चीन बहादुर तामाङ्ग	नवलपुर ६ सिन्धुपाल्चोक	२०६२।१।२४	जोरपाटी काठमाण्डौ
१३७	तेजमान विश्वकर्मा	हत्पते ४ सिन्धुली	२०६१।८	मुलपानी भक्तपुर
१३८	गोपाल विश्वकर्मा	थुम्पाखर ४ सिन्धुपाल्चोक	२०६२।०।३०	सातदोवाटो ललितपुर
१३९	वालकृष्ण पौडेल	नखुलेको	२०६२।०।२५	जिल्ला अदालत काठमाण्डौ
१४०	सन्तोषराज पाण्डे	खोपलाङ्ग गोरखा	२०६२।०।१९	चावहिल काठमाण्डौ
१४१	असिम शिवाकोटी (बालचुरा)	(सुस्पा क्षमावती, दोलखा	२०६२।४।२१	लोकन्थलीबाट बनेपा जाँदा
१४२	रमेश कुमार ढुङ्गेल	सुरुङ्गा ९ झापा हाल चावहिल काठमाण्डौ	२०६२।०।२८	पसुपति बहुमुखी क्याम्पस चावहिल
१४३	निमनुपुर लामा (आईते)	नाङ्गलेभारे ९ काठमाण्डौ	२०६१।८।६	सल्लाधारी भक्तपुर
१४४	प्रेम लामा थिङ्ग	सरीखेत पलासे ८ चितवन	२०६२।०३	नारायणघाट चितवन
१४५	राजु लामा थिङ्ग	सरीखेत पलासे ८ चितवन	२०६२।०३	नारायणघाट चितवन
१४६	सन्तोषी धामी दनुवार	सिथैली १ सिन्धुली	२०६१।७।११	भिमान सिन्धुली
१४७	विमल ज्ञवाली	गवाई गुल्मी हाल कोटेश्वर काठमाण्डौ	२०५।७।४	पशुपती बहुमुखी क्याम्पस चावहिल
१४८	लिलाराज आचार्य	त्रिन.पा.१ उदयपुर	२०६०।९।१४	पसुपति, चावहिल
१४९	सुनिता शाही	सतल, दैलेख	२०६२।०।१२	रामनगर, चितवन
१५०	विना डि.सी.	कुनाभरी सुर्खेत	२०६२।०।१२	रामनगर, चितवन
१५१	कान्छामान ल्लोन	मच्छे ८ काभ्रे	२०६२।०८	भक्तपुर न.पा
१५२	हेमनारायण श्रेष्ठ	ओखलढुङ्गा हाल ठमेल काठमाण्डौ	२०६०।७।२	बसुन्धारा, धापासी ९
१५३	मिना श्रेष्ठ	नैकाप ६ काठमाण्डौ	२०६१।८	कालीमाटी काठमाण्डौ
१५४	देशभक्त चापागाँई	नेपालडाँडा ७, भोजपुर	२०६०।७।५	रविभवन, काठमाडौं
१५५	पिपल श्रेष्ठ	सितापाइला २, काठमाण्डौ	२०६०।७।१०	सितापाइला २ धनुषा
१५६	गोपाल प्रसाद मिजार	केवलपुर ८ धादिङ	२०६१।८।१८	काठमाडौं
१५७	हरि नेपाली	तारुका २, नुवाकोट	२०६१।८।८	काठमाडौं
१५८	केदार नेपाली	थप्रेक ३, नुवाकोट	२०६१।७	साडला, काठमाडौं
१५९	अर्जुन बहादुर परियार	नर्जामण्डप ८, नुवाकोट	२०५।९।१२	थानापति, नुवाकोट
१६०	रामबहादुर परियार	नर्जामण्डप ८, नुवाकोट	२०५।९।१२	थानापति, नुवाकोट
१६१	उषा तामाङ्ग	छत्रेदेउराली ७, धादिङ	२०६२।१।२३	अचानेपोखरी, केवलपुर, धादिङ
१६२	सियाराम यादव	बालाबाखर १, धनुषा	२०६२।१।२३०	महोत्तरी अदालत
१६३	मल्लाह दास यादव	पर्साही ९, धनुषा	२०६२।१।२३०	महोत्तरी अदालत
१६४	रामनाथ यादव	पौडेश्वर ३, धनुषा	२०६२।१।२३०	महोत्तरी अदालत

१६५	सोभित भन्ने राम सोभित यादव	विसरमोडा १, धनुषा	२०६२१२३०	महोत्तरी अदालत
१६६	विन्देश्वर दास तत्मा	नौवाखोर ६, धनुषा	२०६२१२३०	महोत्तरी अदालत
१६७	राम सुनार यादव	महेन्द्रनगर ६, धनुषा	२०६२१२३०	महोत्तरी अदालत
१६८	श्रीराम लामिछाने	चौगडा ६ हेटौडा, मकवानपुर	२०६१९१२६	लेले, ललितपुर
१६९	खेमलाल आचार्य	बागबाना ९, पर्सा	२०६०११०१२९	बागबाना ९, पर्सा
१७०	गोकुल निरौला	फाकफोक १, इलाम	२०६०१७१२	काठमाण्डौ
१७१	अरुण नेपाली	जामुन्ने ६, तनहुँ	२०६१३१९	पुतलीसडक, काठमाडौं
१७२	मैना राई	बुझा ७, खोटाङ	२०६०११२५	बुढालिकण्ठ, काठमाडौं
१७३	सन्देश राई	बुझा ७, खोटाङ	२०६०११२५	बुढालिकण्ठ, काठमाडौं
१७४	भिम गिरी	फुलबारी, कैलाली	२०६०१८१७	धोवीचौर, काठमाडौं
१७५	दिनेश लामिछाने	माहादेवस्थान ७, काठमाण्डौ	२०५८११२६	कलंकी, काठमाडौं
१७६	चन्द्र भन्ने गोरे बहादुर पुर्कोटी	ठूलोशिरुवारी सिन्धुपाल्चोक	२, २०५६१८२	बागबजार, काठमाडौं
१७७	नवराज पन्थी		२०५६१८८	भीमफेदी व्यारेक,
१७८	ठाकुर प्रसाद लामिछाने	झोर ९, काठमाण्डौ	२०५८१११९	कौशलटार, काठमाडौं
१७९	उषा ओली	खलंडा १, सल्यान	२०६२११२४	गोगबु, काठमाडौं
१८०	ज्ञानेन्द्र भन्ने विरेन्द्र कालाखेती	मनहरी ४, मकवानपुर	२०५९१८८	मनहरी ४, मकवानपुर
१८१	अच्युत प्रसाद पौडेल		२०६०१४१८	त्रिशुली, नुवाकोट
१८२	मिलन नेपाली	धापासी ३, काठमाण्डौ	२०५६१८७	सुन्धारा, काठमाडौं
१८३	तिर्थ वि.क.	मुलमानी ८, काठमाण्डौ	२०६११९	बालाजु, काठमाडौं
१८४	बुद्धि प्रसाद पौडेल	विराटनगर, मोरङ्ग	२०६११९	बालाजु, काठमाडौं
१८५	शिव प्रसाद लामिछाने	काठमाण्डौ	२०६०१४९	काठमाडौं
१८६	राजेन्द्र खड्का (राकेश)	कालिका ८, ओखलढुङ्गा	२०६१५४८	ठैहीटी, काठमाडौं
१८७	मान बहादुर लामा	शंकरपुर ९, सर्लाही	२०६०१४२८	पथ्थरकोट, सर्लाही
१८८	केशव भट्टराई	सिन्धुकोट ५, सिन्धुपाल्चोक	२०६०१८१८	सुन्टोल, सिन्धुपाल्चोक
१८९	हर्कवहादुर खड्का	नमाडी ५, रामेछाप	२०६११४६	आँपटारी, चितवन
१९०	कोष नारायण जोशी	कटारी ८, उयदयपुर	२०५५१४१४	भक्तपुर
१९१	दिपक राउत	बाह्रविसे ६, सिन्धुपाल्चोक	२०५९१४२३	भक्तपुर न.पा. ११
१९२	तुलसीराम उप्रेती	इटहरा ७, मोरङ्ग	२०५९११११	मनकामनाहल, बानेश्वर, काठमाडौं
१९३	माधव अधिकारी	मार्पाक ७, धादिड	२०६०१७२	सामाखुशी, काठमाडौं
१९४	आसुतोष कुँवर	ठानामौलो ४, पर्वत	२०६२४५१६	सुन्धारा, काठमाडौं
१९५	ताराराज ढकाल	पटिहानी २, चितवन	२०५५१३२४	बनस्थलि, काठमाडौं
१९६	कृष्ण प्रसाद सिर्देल	डिल्लीबजार ३२, काठमाण्डौ	२०५९११५	डिल्लीबजार, काठमाण्डौ
१९७	विष्णुबहादुर वाइवा	मादन कुँदारी ३, ताइटोल, काभ्रेपलाञ्चोक	२०५३११२८	मादन कुँदारी ४, दोभानटार, काभ्रेपलाञ्चोक
१९८	नवीन गौतम	पोखरी चौरी काभ्रेपलाञ्चोक	७, २०५६१८७	सुन्धारा, काठमाण्डौ

१९९	कमला शर्मा	पोखरी चौरी ७, काश्म्रेपलाञ्चोक	२०५६।८।७	सुन्धारा, काठमाण्डौ
२००	टंकप्रसाद चौडेल	कतवा डुम्वरवाना, बारा	२०६०।८।२७	चापागाउँ, ललितपुर
२०१	बसन्त भण्डारी	ठोरी १, पर्सा, चितवन	२०६०।९।०।१०	बागवाना टोल, पर्सा, चितवन
२०२	हिरा तामाङ्ग	कर्याली ५, सिन्धुपाल्चोक	२०६०।८	काठमाडौं
२०३	नेत्र बहादुर श्रेष्ठ	अत्तरपुर ८, सिन्धुपाल्चोक	२०६०।८	काठमाडौं
२०४	दुर्गा तामाङ्ग	राम्चे, सिन्धुपाल्चोक	२०६०।९।२१	चौतारा, कारागार, सिन्धुपाल्चोक
२०५	समर सिंह तामाङ्ग	मेलम्ची, सिन्धुपाल्चोक	२०६०।८।८	थकनी, सिन्धुपाल्चोक
२०६	राजकुमार थापा मगर	रामेछाप, हिलेदेवी २, खाटेपर	२०६०।९।२१	कारागार शाखा सिन्धुपाल्चोक
२०७	दिलबहादुर थापा	रामेछाप, हिमगंगा १, चिलाउने	२०६०।८।२१	कारागार शाखा सिन्धुपाल्चोक
२०८	दिनेश गौतम (विश्वास)	पोकली २ ओखलढुङ्गा	२०६०।८।२१	कारागार शाखा सिन्धुपाल्चोक
२०९	रुद्रविक्रम थापा	सिन्धुली, रतनचौरो २, हाल टीकाथली ६ ललितपुर	२०६०।९।२	टीकाथली ६ ललितपुर

जनआन्दोलन-२ को क्रममा बेपत्ता पारिएको भनी आयोगको केन्द्रिय कार्यालय काठमाण्डौमा परेका उजुरीहरुको विवरण

क्र.सं	पीडितको नाम	पीडितको ठेगाना	घटना मिति	घटना घटेको स्थान
१	नरेन्द्र लोहनी	मैपी, काठमाण्डौ	२०६३।९।१३	
२	रामहरी खरेल	काठमाण्डौ	२०६३।९।१७	काठमाण्डौ
३	दिनेश घिमिरे	काठमाण्डौ	२०६३।९।१७	काठमाण्डौ
४	गणेश सापकोटा	काठमाण्डौ	२०६३।९।१७	काठमाण्डौ
५	धनपति खरेल	रमाईलो भोरा मोरङ्ग	२०६२।९।२२६	कलंकी काठमाण्डौ
६	सुकवहादुर वाइवा	नेत्रकाली ५, सिन्धुली	२०६२।९।२२९	गोङ्गबु, काठमाण्डौ

सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भनी आयोगको क्षेत्रिय कार्यालय पोखरामा परेका उजुरीहरुको विवरण

क्र.सं.	पिडितको नाम	ठेगाना	घटनास्थान	घटना घएको मिति
१.	ईश्वर भन्ने लेखनाथ पौडेल	थानसिंह, नुवाकोट	गोरुसिङ्गे, कपिलवस्तु	२०६०/१०/१३
२.	मुस्तफ दर्जी	चनई १, कपिलवस्तु	चनई, कपिलवस्तु	२०६२/१२/२५
३.	श्रीकृष्ण लोध	नन्दनगर ४, कपिलवस्तु	आमा, पैसीया रुपन्देही	२०६०/६/४
४.	देवराज पुर्वीया थारु	मक्हर, रुपन्देही	मक्हर रुपन्देही	२०६२/४/१५
५.	हरिरामम लोध	मसिना रुपन्देही	वुटवल न.पा.रुपन्देही	२०६२/७/२९
६.	लोटु पासी	वोदवार	रुपन्देही, रुपन्देही	२०६०/१२/११
७.	सन्तोष पाण्डे	सिद्धार्थनगर ८ रुपन्देही	वुटवल	२०५६/१२

द.	ओमप्रकाश लोध	विष्णुपुरा रूपन्देही	रूपन्देही	२०६१/५/५
९.	पर्सुराम अर्याल	बुटवल न.पा. १० दिपनगर रूपन्देही	रूपन्देही	२०५८/१२/२२
१०.	युवराज पाण्डे	दुधराक्ष, रूपन्देही	कमहरीया रूपन्देही	२०६१/६/२९
११.	धर्मराज पराजुली	रुचाङ्ग नवलपरासी	रतनपुर नवलपरासी	२०५५/९/२९
१२.	दुर्गाराज गौतम	देउराली २ नवलपरासी	देउराली २ नवलपरासी	२०६०/११/८
१३.	गुरु प्रसाद सुवेदी	देउराली ४ नवलपरासी	देउराली ४ नवलपरासी	२०६०/११/१०
१४.	लक्ष्मी पाण्डे	देउराली ४ वेलहानी नवलपरासी	देउराली ४ वेलहानी नवलपरासी	२०६०/११/१०
१५.	रामजित हरिजन	रामग्राम न.पा. नजलपरासी	नवलपरासी रामनगर	२०६२/१/१६
१६.	अर्जुन प्रसाद पन्थी	तम्घास २ गुल्मी	काठमाण्डौको विशालवजार वाट पकाउ गरी रूपन्देही सारेको	२०६३/८/२३
१७.	प्रेम वहादुर विश्वकर्मा	फोक्सिङ्ग गुल्मी	फोक्सिङ्ग गुल्मी	२०५९/२/७
१८.	सूर्य प्रसाद शर्मा	बागलुङ्ग न.पा. वडा नं २	बागलुङ्ग न.पा. वडा नं २	२०५८/१०/१
१९.	ढक वहादुर वस्नेत	नरेठाँटी १ चिनामोर बागलुङ्ग	बागलुङ्ग, नरेठाँटी १ चिनामोर	२०५८/१२/२
२०.	राम वहादुर वि.क.	दालिङ्ग २ बागलुङ्ग	दालिङ्ग २ बागलुङ्ग	२०६०/९/५
२१.	केशवसिंह ठकुरी भन्ने केशव राज सिह	वरभनज्याङ्ग ६ तनहु	कास्की, भरतपोखरी	२०६०/७/८
२२.	राजेन्द्र प्रसाद ढकाल	हर्मी ८ गोरखा	तनहु जाम्दी खैरेनीटार	२०५५/१२/२४
२३.	लोकराज (अर्जुन) जोशी	रुपाकोट तनहुँ	सुन्त्रवजार पैरा लम्जुङ्ग	२०५९/५/१
२४.	श्रीराम घिमिरे	खैरनी तनहु	तनहु खैरनी	२०६३/८/१
२५.	कृष्ण वहादुर वस्नेत	सुर्यपाल ५ लमजुङ्ग	सुर्यपाल ९	२०५६/३/३
२६.	तोयानाथ पाखरेल	भलाखर्क ३ लमजुङ्ग	लमजुङ्ग भलाखर्क ३	२०५८/११/१७
२७.	तिर्थराज घिमिरे	भलाखर्क ४ लमजुङ्ग	हर्मी गोरखा	२०५८/११/१७
२८.	विष्णु प्रसाद अधिकारी	भिलाखर्क ३ लमजुङ्ग	भलाखर्क ३ लमजुङ्ग	२०५८/११/१७
२९.	तिर्थ नारायण काफ्ले	रुपाकोट ६, हुल्काङ्ग स्याङ्गजा	बागखोला, स्याङ्गजा	२०५९/९/१८
३०.	हरि प्रसाद डुमे	कालिकाकोट १, हुल्काङ्ग स्याङ्गजा	बालिङ्ग नगरपालिका लिलनवल्ले डुमे, स्याङ्गजा	२०५८/१०/४
३१.	सोम वहादुर वि.क.	लेखनाथ न.पा. १३, कास्की	गण्डकी अस्पताल कास्की	२०५९/३/११
३२.	प्रदिप खनाल	थुम्की, कास्की	चिप्लेढुङ्गा, कास्की	२०६०/७/१
३३.	अनिल पौडेल		पो.उ.प.मा.न.पा. पृथ्वीनारायण क्याम्पस	२०६०/११/६
३४.	नेत्र प्रसाद वराल	लेखनाथ न.पा. २	भरतपोखरी, कास्की	२०६०/७/१९
३५.	राजुराम पौडेल	नवलपरासी माकर	पो.उ.मा.न.पा. कास्की	२०५८/११/२५
३६.	चमनलाल वराल	पो.उ.मा.न.पा.	कुडहर, कास्की	२०५९/४/२०

३७.	हरि प्रसाद पौडेल(टाटे)	कास्कीकोट कास्की	पो.उ.मा.न.पा. कास्कीकोट, कास्की	२०५८/८/२६
३८.	आनन्द आचार्य	सर्दिखोला कास्की	कास्की, माछापुङ्गे	२०५८/८/२२
३९.	दामोदर गौतम	लामाचौर कास्की	लेखनाथ न.पा. भण्डारी ठिक कास्की	२०६०/७/११
४०.	शारदा प्रसाद अधिकारी	गोरखा हंसपुर	गोरखा, हंसपुर	२०५८/८/३०
४१.	दिकप न्यौपाने	गोर्खा खोप्लाङ्ग	पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा	२०६०/९०/६
४२.	यादव अधिकारी	गोरखा हंसपुर	हंसपुर, गोरखा	२०५८/५/१४
४३.	मिना खडका	अर्घाखाँची जिल्ला अर्गावारी ओलापारी ३	ईमिले, कपिलवस्तु	२०५९/९०/१३

सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भनी आयोगको क्षेत्रिय कार्यालय नेपालगञ्जमा परेका उजुरीहरूको विवरण

क्र.सं.	पीडितको	
	नाम, थर	ठेगाना
१.	धन कुमारी चौधरी	नौबस्ता - बाँके
२.	महेन्द्र विक्रम ओली	कोहलपुर - २ बाँके
३.	रामप्रसाद थारु	बनकटुवा - ८ बाँके
४.	मोहम्मद जाकिर सेख	सोनापुर - ९ बाँके
५.	धन बहादुर वि.क	कोहलपुर - ३ बाँके
६.	पेन्टा वि.क	कोहलपुर - ३ बाँके
७.	हिम्मत विष्ट	कोहलपुर - ३ बाँके
८.	राममिलन बाल्मिकी	कोहलपुर - ३ बाँके
९.	टेकबहादुर वि.क	कोहलपुर - ३ बाँके
१०.	देवीप्रसाद अधिकारी	कोहलपुर - ३ बाँके
११.	कमन सिंह खनाल	मध्यपुरी - ६ बाँके
१२.	यज्ञबहादुर बुढा	कोहलपुर - ६ बाँके
१३.	नर बहादुर बुढा	कोहलपुर - ६ बाँके
१४.	पवन थारु	रझेना - २ बाँके
१५.	राजाराम थारु	नौबस्ता - ७ बाँके
१६.	मुकुन्द सिंह ओली	नौबस्ता - ७ बाँके
१७.	प्रतिमा गौतम	सीतापुर - ७ बाँके
१८.	रामप्रसाद पोखरेल	कोहलपुर - ३ बाँके
१९.	भुपेन्द्र उप्रेती	नेपालगञ्ज - १ बाँके
२०.	जयराम कान्दु	बेलभरी - ९ बाँके
२१.	धनबहादुर ख्री	बनकट्टी - ४ बाँके
२२.	प्रमोद कुमार श्रेष्ठ	कोहलपुर - २ बाँके
२३.	सुरज कुमार भट्टराई	कोहलपुर - ३ बाँके
२४.	भाङ्गी थारु	रझेना - २ बाँके
२५.	ममराज अग्रवाल	नेपालगञ्ज, बाँके
२६.	जाहिद अली सही	बनकट्टी - ४ बाँके
२७.	खिलप्रसाद भसाल	रझेना - ४ बाँके
२८.	दिलबहादुर बोहरा	कम्पी - ७ बाँके

२९.	दुखीराम लोनिया	गनपुर - ८ बाँके
३०.	वरसाती कुर्मी	बेलभार - १ बाँके
३१.	जनकसिंह थापा	बनकट्टी - ३ बाँके
३२.	रामचन्द्र कोरी	हिरमेनिया - ८ बाँके
३३.	घनश्याम हरिजन	बेलभरी - २ बाँके
३४.	बाबु खान	नारायणपुर - ३ बाँके
३५.	भीमलाल कमी	गङ्गापुर - ४
३६.	रामशरण गुप्ता	बेतहनी - ५ बाँके
३७.	मोदचन चौहान	भवानीयापुर - ८ बाँके
३८.	बकसा चौहान	भवानीयापुर - ८ बाँके
३९.	लालबहादुर ओली	महादेवपुरी - ५ बाँके
४०.	ऋषी घिमिरे	कोहलपुर - ३ बाँके
४१.	सर्की परियार	कोहलपुर - ३ बाँके
४२.	जीतबहादुर पुन	कोहलपुर - ४ बाँके
४३.	चन्द्रबहादुर वि.क	कोहलपुर - ३, बाँके
४४.	पवित्रा ओली	मध्यपुरी - २ बाँके
४५.	घमयन्ती पुन	कोहलपुर - ४ बाँके
४६.	जगवीर पुन	कोहलपुर - ४ बाँके
४७.	शरदकुमारी ओली	ढकेरी - ५ बाँके
४८.	इश्वरी सुवेदी	कोहलपुर - ३, बाँके
४९.	गोपाल वि.क	कोहलपुर - ३, बाँके
५०.	मेवालाल गौतम	
५१.	चेतन तिमल्सिना	कोहलपुर - २, बाँके
५२.	प्रेमबहादुर वि.क	कोहलपुर - ४, बाँके
५३.	मनोज रोकाया	मध्यपुरी - २ बाँके
५४.	मोहन ओली	मध्यपुरी - ५ बाँके
५५.	कृष्णबहादुर थारु (कर्ण)	नैबस्ता - ८ बाँके
५६.	फुलराज चौधरी	बनियाभार - ८
५७.	राजबहादुर चौधरी	बनियाभार - ८
५८.	डम्वर रानाभाट	बागेश्वरी - १ बाँके
५९.	जुनुकुमारी धर्ती	फत्तपुर - ७ बाँके
६०.	अमरनाथ अधिकारी	सीतापुर, बाँके
६१.	दलबहादुर धर्ती	फत्तपुर - ७ बाँके
६२.	हुकुम दास चौधरी	
६३.	इश्वरीप्रसाद अधिकारी	कोहलपुर - ३, बाँके
६४.	धनसिंह टामाटा	चिसापानी - ५, बाँके
६५.	कमान सिंह पुन	कोहलपुर - ४, बाँके
६६.	नाम थाहा नभएको	कोहलपुर - ४, बाँके
६७.	चन्द्रबहादुर वि.क	सैगाउ - १, बाँके
६८.	सिंहबहादुर मल्त	रझेना - ७, बाँके
६९.	अनिल दलरामी	रझेना - ४, बाँके
७०.	कृष्णप्रसाद भण्डारी	नेपालगञ्ज न.पा. १३, बाँके
७१.	मोहम्मद हुसेन	नेपालगञ्ज न.पा. १७, बाँके
७२.	शिव चरण थारु	सौरहवा - २, बर्दिया
७३.	त्रिभुवन गिरी	मोतिपुर - ७, बर्दिया

७४.	दरवारी थारु	मोतिपुर - ५, बर्दिया
७५.	लक्ष्मीराम थारु	मोतिपुर - ५, बर्दिया
७६.	बावुराम थारु	मोतिपुर - ५, बर्दिया
७७.	थग्गा थारु	मोतिपुर - ५, बर्दिया
७८.	बन्दु थारु	मोतिपुर - ५, बर्दिया
७९.	तुल्सीराम थारु	मोतिपुर - ५, बर्दिया
८०.	कालीराम थारु	मोतिपुर - ५, बर्दिया
८१.	रामगार थारु	मोतिपुर - ४, बर्दिया
८२.	धनीराम थारु	धधवार- ७, बर्दिया
८३.	तेज थारु	धधवार- ७, बर्दिया
८४.	मोहन थारु	मनाउ - ८, बर्दिया
८५.	धनीराम (जुवा)	मनाउ - ८, बर्दिया
८६.	सोनिया थारु	मनाउ - ८, बर्दिया
८७.	रघुवा थारु	मनाउ - ८, बर्दिया
८८.	प्रिया थारु	मनाउ - ८, बर्दिया
८९.	लउती थारु	मनाउ - ८, बर्दिया
९०.	यगावहादुर रावल (नवीन)	बेलुवा - ८, बर्दिया
९१.	कृष्णप्रसाद चौधरी	मोतिपुर - ७, बर्दिया
९२.	बमवहादुर शाही	डेउढाकला - ३, बर्दिया
९३.	हिरासिंह बाथामगर	डेउढाकला - ३, बर्दिया
९४.	राम चौधरी	डेउढाकला - ३, बर्दिया
९५.	राम चौधरी	डेउढाकला - ३, बर्दिया
९६.	तीर्थवहादुर थापा	डेउढाकला - ३, बर्दिया
९७.	शुशिल थारु	ठाकुरद्वारा - १ बर्दिया
९८.	राजु चौधरी	मानपुर टपरा - ८ बर्दिया
९९.	रामभरोसे थारु	मगरागढी - ५ बर्दिया
१००.	जग्गु थारु	मगरागढी - ५ बर्दिया
१०१.	जगतराम थारु	मगरागढी - ५ बर्दिया
१०२.	जग्ना थारु	मगरागढी - ५ बर्दिया
१०३.	हरिराम थारु	मगरागढी - ५ बर्दिया
१०४.	टेटाराम थारु	मगरागढी - ५ बर्दिया
१०५.	शेरबहादुर चौधरी	मोतिपुर - ७ बर्दिया
१०६.	भवनकुमार चौधरी	मोतिपुर - ७ बर्दिया
१०७.	भुकलाल चौधरी	मोतिपुर - ७ बर्दिया
१०८.	कमला लामिछाने	खैरीचन्दनपुर - ९ बर्दिया
१०९.	कृष्ण न्यौपाने	खैरीचन्दनपुर - ९ बर्दिया
११०.	राजन कुमार चौधरी	धधवार- ८, बर्दिया
१११.	सुरेश कुमार ओली	बनियाभार - १, बर्दिया
११२.	सोमप्रसाद थारु	पशुपतिनगर - ८, बर्दिया
११३.	सुरज थारु	बेलुवा - ७, बर्दिया
११४.	रोहिना थारु	बेलुवा - ७, बर्दिया
११५.	पाल्टा थारु	बेलुवा - ७, बर्दिया
११६.	गोबा थारु	बेलुवा - ७, बर्दिया
११७.	शान्ताराम थारु (रामशरण)	बेलुवा - ७, बर्दिया
११८.	परदेशनी थारु	ठाकुरद्वारा - १, बर्दिया
११९.	कल्पटी थारु	ठाकुरद्वारा - १, बर्दिया

१२०	सन्चुराम थारु	ठाकुरद्वारा - १, बर्दिया
१२१	राजकुमार थारु	मानपुरटपरा - ८, बर्दिया
१२२	अन्तराम थारु (अतिराम)	मानपुरटपरा - ८, बर्दिया
१२३	लौटन चौधरी	बडालपुर - ९, बर्दिया
१२४	बगली चौधरी	बडालपुर - ८, बर्दिया
१२५	फरारे चौधरी	बडालपुर - ८, बर्दिया
१२६	छुन्नुवा चौधरी	खैरीचन्दनपुर - ८ बर्दिया
१२७	मंगरु चौधरी	बडालपुर - ४, बर्दिया
१२८	भगउतीप्रसाद चौधरी	खैरीचन्दनपुर - २ बर्दिया
१२९	पतिराम चौधरी	खैरीचन्दनपुर - २ बर्दिया
१३०	रघुलाल चौधरी	मनाउ - ८ बर्दिया
१३१	परमेश्वर चौधरी	मनाउ - ८ बर्दिया
१३२	घनश्याम थारु	मनाउ - ८ बर्दिया
१३३	जातप्रसाद चौधरी	मनाउ - ८ बर्दिया
१३४	निर्मला चौधरी	मनाउ - ८ बर्दिया
१३५	भीमबहादुर थारु	धधवार- ३ बर्दिया
१३६	किरीमकुमार चौधरी	खैरीचन्दनपुर - ५ बर्दिया
१३७	जनाकी चौधरी	मानपुर टपरा - ९ बर्दिया
१३८	भोजराज सुवेदी	जमुनी - १, बर्दिया
१३९	बसन्तु उलट्वा	बडालपुर- ९, बर्दिया
१४०	जितबहादुर चौधरी	मगरागढी - ८, बर्दिया
१४१	पुर्णप्रसाद खनाल	मगरागढी - ८, बर्दिया
१४२	चमारी थारु	धधवार- ७ बर्दिया
१४३	राजबहादुर चौधरी	धधवार- ७ बर्दिया
१४४	भीमबहादुर थारु	धधवार- ३ बर्दिया
१४५	हिरामनि दहित	ठाकुरद्वारा - १ बर्दिया
१४६	मनबहादुर दहित	ठाकुरद्वारा - १ बर्दिया
१४७	रुपलाल थारु	धधवार- ७ बर्दिया
१४८	भीमबहादुर चौधरी	पतभार - ९ बर्दिया
१४९	गणेश गौतम	सौरहवा - ६ बर्दिया
१५०	लल्लुराम चौधरी	नेउलापुर - ४ बर्दिया
१५१	हुकुमबहादुर शाही	ठाकुरद्वारा - ४ बर्दिया
१५२	सीताराम चौधरी	मगरागढी - ४ बर्दिया
१५३	मानबहादुर ओली	कालिका - ८ बर्दिया
१५४	फुलाराम चौधरी	मानपुर टपरा - ८ बर्दिया
१५५	मनबहादुर साउत	मानपुर टपरा - ९ बर्दिया
१५६	वसन्तप्रसाद चौधरी	मगरागढी - ४ बर्दिया
१५७	जिल्ला सन्देश थारु	मगरागढी - १ बर्दिया
१५८	राजकुमार थारु	धधवार- ४ बर्दिया
१५९	भुपेन्द्र के.सी.	ठाकुरद्वारा - ४ बर्दिया
१६०	कुलप्रसाद थारु (प्रेम)	पतभार - ९ बर्दिया
१६१	श्यामबहादुर थारु	बीनयाभार - ४ बर्दिया
१६२	राजु चौधरी	मगरागढी - ५ बर्दिया
१६३	बन्धु चौधरी	नेउलापुर - ४ बर्दिया
१६४	रामदास चौधरी	नेउलापुर - ४ बर्दिया
१६५	विष्णु चौधरी	मनाउ - ४ बर्दिया
१६६	वसन्त चौधरी	जयापुर - ९ बर्दिया

१६७	प्रेमप्रकाश चौधरी	मनाउ - ८ वर्दिया
१६८	रामकरण चौधरी	मानपुर टपरा - ८ वर्दिया
१६९	धर्मेन्द्रकुमार अधिकारी	डेउडाकला - ६ वर्दिया
१७०	बगाले चौधरी	बडालपुर - ८ वर्दिया
१७१	मोहन चौधरी	मनाउ - ३ वर्दिया
१७२	कमला थारु	मनाउ - ३ वर्दिया
१७३	रङ्गथु चौधरी	मनाउ - ३ वर्दिया
१७४	सीता थारु	मनाउ - ३ वर्दिया
१७५	सनियाराम थारु	मनाउ - ३ वर्दिया
१७६	धनिराम थारु	मनाउ - ३ वर्दिया
१७७	चिल्लु थारु	मनाउ - ३ वर्दिया
१७८	जनकप्रसाद उपाध्याय	डेउडाकला - ३ वर्दिया
१७९	प्रेम चौधरी (प्रेमा)	डेउडाकला - ३ वर्दिया
१८०	चन्द्रबहादुर थारु	शीवपुर - ९ वर्दिया
१८१	जिलुवा थारु	ठाकुरद्वारा - ४ वर्दिया
१८२	दिपक रोका क्षेत्री	ताराताल - ७ वर्दिया
१८३	गणेश चौधरी	पतभार - २ वर्दिया
१८४	जोखनलाल चौधरी	पतभार - ९ वर्दिया
१८५	धर्मप्रकाश चौधरी	पशुपतिनगर - ८ वर्दिया
१८६	रामप्रकाश चौधरी	मगरागढी - १ वर्दिया
१८७	सगूनलाल चौधरी	धधवार- ८ वर्दिया
१८८	रामकिसन थारु	मगरागढी - १ वर्दिया
१८९	सुरज चौधरी	सूर्योपटुवा - ५ वर्दिया
१९०	अमरबहादुर बुढा	ठाकुरद्वारा - ४ वर्दिया
१९१	लीखाराम थारु	मेहम्मदपुर - ८ वर्दिया
१९२	सुमित्रा चौधरी	ठाकुरद्वारा - ४ वर्दिया
१९३	टोपबहादुर चौधरी	ठाकुरद्वारा - ३ वर्दिया
१९४	जितबहादुर चौधरी	मगरागढी - ८ वर्दिया
१९५	बीरबल चौधरी	मगरागढी - २ वर्दिया
१९६	शीवराम थारु	मगरागढी - १ वर्दिया
१९७	नरबहादुर राना	मगरागढी - २ वर्दिया
१९८	वैतेलाल चौधरी	धधवार- ८ वर्दिया
१९९	सीताजानकी चौधरी	धधवार- ८ वर्दिया
२००	राजन चौधरी	धधवार- ८ वर्दिया
२०१	हरबहादुर चौधरी	धधवार- ८ वर्दिया
२०२	राजबहादुर चौधरी	धधवार- ७ वर्दिया
२०३	लक्ष्मी अधिकारी	धधवार- ७ वर्दिया
२०४	राजकुमार थारु	धधवार- ४ वर्दिया
२०५	शीवकुमार थारु	मोहम्मदपुर - ८ वर्दिया
२०६	प्रेमकुमार थारु	मोहम्मदपुर - ८ वर्दिया
२०७	हरीचरण थारु	मोतिपुर - २ वर्दिया
२०८	ललविहारी थारु	मोतिपुर - २ वर्दिया
२०९	भाजुराम थारु	मोतिपुर - २ वर्दिया
२१०	कलीराम थारु	मोतिपुर - २ वर्दिया
२११	कल्पति थारु	मोतिपुर - २ वर्दिया
२१२	साधु चौधरी	बग्नाहा - १ वर्दिया
२१३	बलबहादुर चौधरी	बग्नाहा - ७ वर्दिया

२१४	रामदीन चौधरी	बग्नाहा - १ बर्दिया
२१५	कल्लु थारु	बग्नाहा - ७ बर्दिया
२१६	धमु चौधरी	बग्नाहा - ७ बर्दिया
२१७	हरीबहादुर चौधरी	धधवार- ८ बर्दिया
२१८	जितबहादुर चौधरी	धधवार- ८ बर्दिया
२१९	शोभाकर पुन मगर	धधवार- ९ बर्दिया
२२०	रेशमबहादुर वाली	फिस्के, दाङ्ग
२२१	सोमन चौधरी	तुलसीपुर न.पा. - ५ दाङ्ग
२२२	भीमसेन शाह	तुलसीपुर न.पा. - ११ दाङ्ग
२२३	रामप्रीय घर्ति	त्रिभुवन न.पा ११ दाङ्ग
२२४	नन्द के.सी.	गोवैध्य - ९ दाङ्ग
२२५	गिता घर्ति	गोवैध्य - ९ दाङ्ग
२२६	उदयराम चौधरी	बेला - २ दाङ्ग
२२७	खिमबहादुर चौधरी	बेला - २ दाङ्ग
२२८	भीमबहादुर चौधरी	बेला - २ दाङ्ग
२२९	केदारनाथ चौधरी	बेला - २ दाङ्ग
२३०	धनिराम चौधरी	बेला - २ दाङ्ग
२३१	जितबहादुर घर्ति	राङ्गकोट - १ दाङ्ग
२३२	ज्ञानी चौधरी	राजपुर - ५ दाङ्ग
२३३	दीपा वली	विजुरा - ५, सुर्खेत
२३४	रेशमा घर्ति मगर	घर्तिवन - १ सुर्खेत
२३५	रत्नबहादुर चलाउने	अल्वाचिङ्ग - ९ सुर्खेत
२३६	गणेश रोकाया	अल्वाचिङ्ग - ९ सुर्खेत
२३७	हरिबहादुर परियार	मेलकुना - ९, सुर्खेत
२३८	देवकान्त चौधरी	रुकुम प्रहरी कार्यालय
२३९	गङ्गाराम पुन	नुवाकोट - १ रुकुम
२४०	वेदबहादुर बोहरा	सिन्धाङ्ग - ६ सल्यान
२४१	प्रभु धमाल	फुकोट, कालीकोट
२४२	नरवीर बि.के.	खलड्गा - ९ सल्यान
२४३	प्रकाशबहादुर शाही	लालु- ३ कालीकोट
२४४	गणेशबहादुर शाही	सिपाखाना - ९ कालीकोट
२४५	देवबहादुर मगर	धनगढी - २ सिराहा
२४६	निरज तामाङ्ग	नुन्डुप - ३ कालीकोट
२४७	दलबहादुर शाही	नाथर्पु - मुगु
२४८	धिरेन्द्रकुमार मल्ल	श्रीनगर - ३, मुगु
२४९	लक्ष्मीप्रसाद अधिकारी	रानीबन दैलेख
२५०	लक्ष्मी थापा	नौमुले, दैलेख
२५१	कमल तिवारी	विन्देश्वरी - ८ दैलेख
२५२	सुनिता शाही	सटला, दैलेख
२५३	भद्रबहादुर शाही	चिउँडी - ८, दैलेख
२५४	विना डि.सी.	कुनाभीर, दैलेख
२५५	विष्णुप्रसाद आचार्य	चामुण्डाल - ६
२५६	रवीन्द्रनाथ योगी	पडुका, दैलेख
२५७	हेमन्ता खड्का	पिलाडी, दैलेख
२५८	हर्कबहादुर बि.सी.	पिलाडी - ९ दैलेख
२५९	मेतिराम मल्ल (नरबहादुर रेमी)	थिम्ले - २ जाजरकोट
२६०	शीव दीपक सिंह	ताले - १ जाजरकोट

२६१	रामप्रसाद आचार्य	जगदीपुर, जाजरकोट
२६२	हरिवहादुर परियार	कुपिण्डे दह - ४ सल्यान
२६३	मेगीराम बुढाथोकी	बाँझकाँडा - ६ सल्यान
२६४	गोरीलाल परियार	सिन्धेश्वरी - ८ सल्यान
२६५	विजय भण्डारी	थारमारे - ७ सल्यान
२६६	ज्ञानप्रसाद नेपाली	कजेरी - ३ सल्यान
२६७	दिलबहादुर वि.के.	दमाचौर - ८ सल्यान
२६८	राजकुमार बुढाथोकी	सिन्धाङ्ग - २ सल्यान
२६९	रेशमा बोहोरा	सिन्धाङ्ग - ६ सल्यान
२७०	रत्नलाल परियार	सिन्धेश्वरी - ३ सल्यान
२७१	अर्जुन परियार	सिन्धेश्वरी - ६ सल्यान
२७२	टीकाराम भण्डारी	डाँडागाउँ - ७ सल्यान
२७३	धमु चौधरी	बग्नाहा - ७ वर्दिया
२७४	चोमकान्त शर्मा	कार्किनेटा - १ पर्वत
२७५	रेशम बोहोरा	सिनवाड-६, सल्यान
२७६	कालीचरण थारु	बानियाभार-७, वर्दिया
२७७	आशाराम थारु	मनाउ -५ वर्दिया
२७८	राहुल डाँगी	ह्याकुली दाड
२७९	केशव कुमार चौधरी	खैरीचन्दनपुर वर्दिया
२८०	लल्लुराम थारु	नेउलापुर वर्दिया
२८१	जीतवहादुर चौधरी	धधवार वर्दिया
२८२	गोपाल चौधरी	वर्दिया बदालपुर
२८३	सोम प्रसाद थारु	पशुपतिनगर वर्दिया
२८४	धर्म प्रकाश चौधरी	पशुपतिनगर वर्दिया
२८५	रामपुरा घटी	दाड त्रि.न.पा.
२८६	श्याम वहादुर थारु	बानियाभार वर्दिया
२८७	पल्टा थारु	बेलुवा वर्दिया
२८८	गगन घर्ती	कोहलपुर बाँके
२८९	महेन्द्र विक्रम वली	कोहलपुर बाँके
२९०	पवित्रा वली	महादेवपुरी बाँके
२९१	शारदा कुमारी वली	ढकेरी बाँके
२९२	गोपाल वि.क.	कोहलपुर बाँके
२९३	मकदुल नेपाली	खलंगा जाजरकोट
२९४	ज्ञानी चौधरी	राजपुर दाड
२९५	तेजु थारु	धधवार वर्दिया
२९६	गीता घर्ती मगर	दाड गोबिंदिया
२९७	चन्द्रवहादुर चौधरी	दाड धिपुर
२९८	प्रेमकमारी थारु	महम्मदपुर वर्दिया
२९९	वलीराम थारु	महम्मदपुर वर्दिया
३००	शिवप्रसाद थारु	महम्मदपुर वर्दिया
३०१	पवन थारु	रझेना बाँके
३०२	सन्चुराम	वर्दिया

सुरक्षाकर्मीद्वारा बेपत्ता पारिएको भनी आयोगको क्षेत्रिय कार्यालय धनगढीमा परेका उजुरीहरूको विवरण

क्र. सं.	पीडितको		घटना भएको	
	नाम, थर	ठेगाना	स्थान	मिति
१.	खुशिराम चौधरी	धनगढी.न.पा. – ८ कैलाली	ध.न.पा. – ८ कैलाली	२०६१/११/३
२.	अम्वर वहादुर रोकाया	रामारोशन – ९ अछाम	तेघरी व्यारेक, कैलाली	२०५८/११/६
३.	परमलौटी चौधरी	देखतभूली – ९ कंचनपुर	वैवाहपट्टी, कंचनपुर,	२०५८/११/१३
४.	छत्रवहादुर शाही	वीरपथ – ५ अछाम	वीरपथ – ५ अछाम	२०६०/६/७
५.	दिलवहादुर जाग्री	जोगवुडा – ५ डडेल्धुरा	जोगवुडा, डडेल्धुरा	२०५८/८/१५
६.	यज्ञराज अवस्थी	धनगढी न.पा.– १२ कैलाली	बेलादेवीपुर – ३ कैलाली	२०५८/८/१५
७.	दलवहादुर धामी	जोगवुडा–५ डडेल्धुरा	जोगवुडा गाविस भवन नजिक	२०५८/१०/१५
८.	भिमवहादुर शाही	विरपथ–९ अछाम	विरपथ–९ अछाम	२०६०/६/७
९.	रामचरण चौधरी	लालभोभी –५ कैलाली	लालभोभी, कैलाली	२०५८/११/१
१०.	रामेश्वर कठरिया	लालभोभी – १ कैलाली	लालभोभी –१ चर्चा	२०५८/११/१
११.	धरमपाल चौधरी	रतनपुर–६ कैलाली	रतनपुर–६ कैलाली	२०५९/०४/१५
१२.	बृजलाल चौधरी	रतनपुर–६ कैलाली	रतनपुर–६ कैलाली	२०५९/०४/१५
१३.	हनुमान चौधरी	रतनपुर–६ कैलाली	रतनपुर–६ कैलाली	२०५९/०४/१५
१४.	हर्कवहादुर साउद	लालबोभी–६ कैलाली	लालबोभी–६ कैलाली	२०५९/२/२९
१५.	धनवहादुर साउद	लालबोभी– ६ कैलाली	लालबोभी–६ कैलाली	२०५९/२/२९
१६.	भगीराम डगौरा	लालबोभी–६ कैलाली	लालबोभी–६ कैलाली	२०५९/२/२९
१७.	विफनी डगौरा	लालबोभी–६ कैलाली	लालबोभी–६ कैलाली	२०५९/२/२९
१८.	वृजेन्द्र कुमार कर्ण	भजनी– ४ पडरीया कैलाली	भजनी –२	२०५९/१/१९
१९.	वल्वीराम चौधरी	दरख–२ कैलाली	भजनी– ४ पडरीया कैलाली	२०५९/७/२९
२०.	तेजवहादुर डगौरा	दरख–२ कैलाली	दरख–२ कैलाली	२०५९/७/२९
२१.	विशाल चौधरी	दरख–७ कैलाली	दरख–७ कैलाली	२०५९/७/२९
२२.	कमलराज चौधरी	दरख–७ कैलाली	दरख–७ कैलाली	२०५९/७/२९
२३.	सेहानी चौधरी	रतनपुर – ६ कैलाली	डोटी	२०५८/१/१९
२४.	बलवहादुर देउवा	रामशिखरभाला – ८, कैलाली	जवरपुर कैलाली	२०५९/०६/२३
२५.	रुकुम सिंह कुँवर	हुति – ८ दार्चुला	आलिताल, गोदाम	२०५८/९/३
२६.	सुनी सिंह ठगुन्ना (सुरेन्द्रसिंह ठगुन्ना)	कैलपाल –१ वैतडी	महेन्द्रनगर न.पा. – ४	२०५९/३/१७

२७.	दिपेन्द्र बोहरा	भागेश्वर – ७ अछाम	मंगलसेन बजार, अछाम	२०६०/६/१५
२८.	चक्रवहादुर वि.के.	वसौटी-८ कैलाली	ससुराली जाँदा बाटोबाट	२०५९/९/२७
२९.	भिमवहादुर विष्ट	चामुण्डा-३ दैलेख	अर्जुनी व्यारेक, कञ्चनपुर	
३०.	वुद्धीराम चौधरी	गदरिया-९ कैलाली	धनगढी, हसनपुर कैलाली	२०६२/१०/३
३१.	सुरेश राना	दैजी-९ कंचनपुर	निज निवास	२०५९/६/१०
३२.	बाधुराम डगौरा	कोटातुल्सीपुर-७ कैलाली	निज निवास	२०५९/५/१३
३३.	जगन्नाथ डगौरा	भजनी – ९ कैलाली	निज निवास	२०५९/९/५
३४.	रामशंकर डगौरा	भजनी – ९ कैलाली	निज निवास	२०५९/९/५

अनुसूचि २
**ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएको भनी
राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा परेका उजुरीहरूमध्ये हालसम्म
अवस्था सार्वजनिक नभएका व्यक्तिहरूको विवरण**

**ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका भनी आयोगको क्षेत्रिय कार्यालय
विराटनगरमा परेका उजुरीहरूको विवरण**

क्र.सं.	पीडितको नाम	पीडितको ठेगाना	घटना मिति	घटना घटेको स्थान
१	अजित खवास	थला -२ , मोरङ्ग	२०६२/०१/२३	थला -१ मोरङ्ग,
२	अर्जुन खवास	थला -२ , मोरङ्ग	२०६२/०१/२३	थला -१ मोरङ्ग,
३	रमेश अधिकारी	दमक ६ ढुकुरपानी, भापा	२०६२/५/२३	शनिश्चरे मोरङ्ग
४	चन्द्र शाही	पथरी ३, विष्णोचौक मोरङ्ग	२०६१/४/२९	पथरी ३, विष्णोचौक मोरङ्ग
५	खेमराज सरदार	दादरबरिया १, मोरङ्ग	२०६२/११/२५	दादरबरिया १, मोरङ्ग
६	सजित तामाङ्ग	भुटानी शरणर्थी शिविर शनिश्चरे मोरङ्ग	२०६२/७/२८	भुटानी शरणर्थी शिविर शनिश्चरे मोरङ्ग
७	आईत सिहं राई	भुटानी शरणर्थी शिविर शनिश्चरे मोरङ्ग	२०६२/७/२८	भुटानी शरणर्थी शिविर शनिश्चरे मोरङ्ग
८	सोनीलला मेहता	राजगांज, सिमवारी ९, सुनसरी	२०६३/११/२०	केसलिया खोला , मोरङ्ग
९	राजन राई	पथरी, ९ मोरङ्ग	२०६०/०४	पथरी
१०	पृथ्वी बहादुर पुलामी मगर		२०६२/०८/०२	मोरङ्ग मधुमल्ला
११	सन्तोष कुमार राई	महेन्द्रनगर सुनसरी	२०६२/०८/१६	
१२	रत्न बहादुर रावत	महेन्द्रनगर सुनसरी	२०६२/०८/१६	
१३	वासुदेव मेहता	कप्तानगांज सुनसरी	२०६३/७/१०	हरिनगराचौक
१४	सदन राई	पाँचकन्या ४ दानाबारी धरान सुनसरी	२०६३/७/२	पाँचकन्या ४ दानाबारी धरान सुनसरी
१५	धन बहादुर राई	पाँचकन्या ४ दानाबारी धरान सुनसरी	२०६३/७/२	पाँचकन्या ४ दानाबारी धरान सुनसरी
१६	एलन घले दर्जी	भुम्का सुनसरी	२०६३/०७/२४	भुम्का सुनसरी
१७	राजकुमार कुशैत	सुनसरी	२०६३/५/१०	सुनसरी
१८	गणपती महतो	जि.प्र. का सिराहा	२०६३/१/१७	अयोध्यपुर पानवारी ,सिराहा
१९	सुनेलाल यादव	गौरिपुर लालटोल, द सिराहा	२०६३/४/२	गौरिपुर लालटोल, द सिराहा
२०	रंजित सिंह	महेशपुर पिपरा,४ सिरहा	२०६३/०५/१५	मिचैया , ३ थानाचोक
२१	संजय सिंह	महेशपुर पिपरा,४ सिरहा	२०६३/०५/१५	मिचैया , ३ थानाचोक

२२	हरी यादव	महेशपुर सिरहा	२०६२/७/१७	
२३	हरी प्रसाद यादव	महादेवीको तहिगाउँ	२०६१/२/२३	इनरुवा द , सिरहा
२४	सुक बहादुर श्रेष्ठ		२०६२/१/२६	मिर्चया, सिरहा
२५	हरी नाराण यादव		२०६३/१२/४	गाढोल वथानचोक ५, सिरहा
२६	गंगाराम राई		२०६२/१/१६	मिर्चया , सिरहा
२७	उदय कुमार श्रेष्ठ	सुरुङ्गा ४, भापा	२०५९/६/३	घुर्मि, उदयपुर
२८	चन्द्र कुमार राई		२०६२/३/६	लेखाने उदयपुर
२९	वेदमाया कटुवाल	खजुरगाढी ६, भापा	२०६३/४/३१	खजुरगाढी ६, भापा
३०	योगेन्द्र श्रेष्ठ	गरामुनि १ भापा	२०६३/५/२५	विद्यालयबाट घर फर्क्ने क्रममा
३१	टंक प्रसाद निरौला	मेची न.पा १२, भापा	२०६३/३/१५	दुर्गपुर भापा
३२	कुवेर गौतम	सुरुङ्गा ९, भापा	२०६१/९/२५	सुरुङ्गा ९, भापा
३३	दिनानाथ राजवंशी	डाँगिवारी ४, डाडागाउँ, भापा	२०६३/२/२०	डाँगिवारी ४, डाडागाउँ, भापा
३४	भुपेन्द्र राई		२०६३/६/२८	पाखिवास, धनकुटा
३५	सन्दिप तामाङ्ग		२०६३/६/२८	पाखिवास, धनकुटा
३६	पुष्करमणी कार्की (सुवास)	खाँदबारी- ११, पिप्ले	२०५९/२३	चानुवा, धनकुटा
३७	ललिता राई	ईलाम	२०६३/४/ ७	
३८	देवी ढकाल		२०६२/०७/९	हर्कटे , ईलाम
३९	कुमार गुरुङ		२०६२/०७/९	हर्कटे , ईलाम
४०	कृष्ण बहादुर राई		२०६२/०१/२७	राँके बजार, ईलाम
४१	राम प्रसाद गरागाई	चुलाचुली-६, ईलाम	२०६३/११/१९	चुलाचुली-६, ईलाम
४२	शोनिमा गरागाई	चुलाचुली-६, ईलाम	२०६३/११/१९	चुलाचुली-६, ईलाम
४३	सोम विक्रम बोहरा	फाकफोक-४, ईलाम	२०६२/०८/२२	फयतपा ईलाम
४४	कमल भन्ने निकेस	ताप्लेजुङ	२०६०/०३/३०	ताप्लेजुङ
४५	राम बहादुर वराईली	हाङ्गपाङ्ग, ताप्लेजुङ	२०६३/०८	
४६	भिम बोहरा	ताप्लेजुङ	२०६३/१२/१६	ताप्लेजुङ
४७	दिल बहादुर बुढाथोकी	बटुकदल गणका सुरक्षाकर्मी	२०६२/३/२१	राके भन्जाङ्ग, पाच्छथर
४८	नवराज मिजार	बटुक दल गणका सुरक्षाकर्मी	२०६२/३/२१	राके भन्जाङ्ग, पाच्छथर
४९	दिपक प्रसाद भट्टराई	बटुक दल गणका सुरक्षाकर्मी	२०६२/३/२१	राके भन्जाङ्ग, पाच्छथर

५०	दापुली शोर्पा	नेले ३, सोलेखुम्बु	२०६३/७/८	नेले सोलेखुम्बु
५१	सन्तोष कार्की	ओखलढुङ्गा	२०६१/१२/४	ओखलढुङ्गा
५२	सुमन कार्की	ओखलढुङ्गा	२०६१/१२/४	ओखलढुङ्गा
५३	दिव्य वहादुर कार्की	श्रीचौर-९, ओखलढुङ्गा	२०६२/८/२१	ओखलढुङ्गा
५४	लिला धमाला	कटुञ्जे-७, ओखलढुङ्गा	२०६२/११/३	कटुञ्जे मा.वि
५५	केस प्रसाद अधिकारी	च्यानमारा ५, ओखलढुङ्गा	२०६२/०७/२४	श्रीशन्तामल प्रा. वी खाल्डे डाड
५६	टिका कुमारी अधिकारी	च्यानमारा ५, ओखलढुङ्गा	२०६२/०७/२४	श्रीशन्तामल प्रा. वी खाल्डे डाड
५७	नारायण श्रेष्ठ	ज्यमिरे-९, आखलढुङ्गा	२०६३/०८	
५८	कल्पना कटुवाल	सेर्ना, ओखलढुङ्गा	२०६१/०१/१२	सेर्ना, ओखलढुङ्गा
५९	वेद प्रसाद सार्की	टाकेवारी ९, ओखलढुङ्गा	२०६३/०४/१०	घर विदामा गएको समयमा
६०	विना सुनुवार	श्रीचौर-८ ओखलढुङ्गा		
६१	अच्युत सार्की	दुलाछाप-८, ओखलढुङ्गा	२०६२/७/१७	
६२	रम पुलामी	सेर्ना ९, ओखलढुङ्गा	२०६२/०३/१५	सरस्वती मा.वि, खानिभन्ज्यङ्ग
६३	राम चन्द्र भुजेल	भोजपुर		
६४	नवराज मिजार	ओखलढुङ्गा	२०६२/३/१५	खानी भन्जयाङ्ग विद्यालय , भोजपुर
६५	कृष्ण कुमार खड्का	आँखीभुई ७, चिलाउने डाँडा , संखुवासभा	२०५८/११/६	हम्बुलाङ्ग, संखुवासभा
६६	कल्पना रोक्का	चैनपुर-९, संखुवासभा	२०६३/०७/२४	चैनपुर-९, संखुवासभा
६७	प्रताप सिह लिखा	खाँदवरी , संखुवासभा		
६८	गणेश सेन	सुडताम-२, तेह्रथुम	२०६२/१२/१२	सुडताम-२, तेह्रथुम
६९	जित बहादुर खड्का,	सुडताम-२, तेह्रथुम	२०६२/१२/१२	सुडताम-२, तेह्रथुम
७०	हिकमत घिमिरे	सुडताम-२, तेह्रथुम	२०६२/१२/१२	सुडताम-२, तेह्रथुम
७१	लाख बहादुर तामाङ्ग	आम्बुङ्ग-९, तेह्रथुम	२०६२/७/७	आम्बुङ्ग-९, तेह्रथुम
७२	मणि कुमार राई		२०६२/१२/१६	बागपा, तेह्रथुम
७३	भरी कुमार दमाई	मोराहाङ्ग, तेह्रथुम	२०६२/०६/३०	
७४	टंक बहादुर मगर		२०६२/११/११	म्याङ्गलुङ्ग

**ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका भनी आयोगको केन्द्रिय कार्यालय
काठमाण्डौमा परेका उजुरीहरूको विवरण**

क्र.सं	पीडितको नाम	पीडितको ठेगाना	घटना मिति	घटना स्थान
१	प्रशुन कडेल	भटौली ५ रामेछाप	२०५८।४।१०	काठमाण्डौ
२	बालराम सापकोटा	पाँचखाल ९, काभ्रेपलाञ्चोक	२०५६।८।१४	पाँचखाल ९, काभ्रेपलाञ्चोक
३	श्याम भट्ट	पुरानो नैकाप ७ काठमाण्डौ	२०५८।८।१८	विसन्देवी मन्दिर
४	विमल प्रसाद घिमिरे	बागवाना ४, पर्सा	२०५९।९।२१७	पर्सा
५	रामाकान्त गिरी	सोनावर्षा, पर्सा	२०६०।१।१	पर्सा गाडी
६	सरोज तामाङ	दुई पिपल द, नुवाकोट	२०६०।४।२४	घरबाट तारादलगण देवीघाटतर्फ जाँदा
७	रवीन्द्र विष्ट	नखुलेको	२०६१।१।२९	जोगीमारा
८	कृष्णराम थापा	शारदा वतासे गाविस काभ्रेपलाञ्चो	२०६०।१।१०	काठमाण्डौ सुनधारा
९	राम सरण गिरी	सागांचोक ९ सिन्धुपाल्चोक	२०६०।५।२४	सागांचोक ९ सिन्धुपाल्चोक
१०	मदन प्रसाद राउत	दिपही ४ रौतहट हाल काठमाण्डौ	२०६१।१।०१	कृष्णडोल ललितपुर
११	लोक बहादुर थापा	पौवैगौडे १ स्याङ्जा	२०६१।५।८	चेहेरे, सिन्धुपाल्चोक
१२	केशव बस्नेत	भिमेश्वर ५ दोलखा	२०६१।५।८	चेहेरे, सिन्धुपाल्चोक
१३	मेघ बहादुर राई	पथरी ४ मोरङ्ग	२०६१।५।८	चेहेरे, सिन्धुपाल्चोक
१४	गुरु प्रसाद कोइराला	गुरु गेरख गुल्म	२०६१।१।१७	नखुलेको
१५	अशोक लामा तामाङ	देवीचौर २ ललितपुर	२०६२।३।२६	देवीचौर २ ललितपुर
१६	रविन्द्र खड्का	देवीचौर ५ ललितपुर	२०६१।१।७	देवीचौर ५ ललितपुर
१७	टेक बहादुर पुलामी	फापरवारी ९ मकवानपुर	२०६२।३।१०	फापरवारी ९ मकवानपुर
१८	मिन बहादुर अधिकारी	जैसीथोक काभ्रे	२०६२।३।१७	जैसीथोक काभ्रे
१९	परसुराम सापकोटा	सिपापेखरी १ सिन्धुपाल्चोक तल गोठाटार काठमाण्डौ	२०६२।५।४	गोठाटार काठमाण्डौ
२०	रमेश कुमार शाही	नलांग ९ धादिङ्ग	२०६२।९।५	नलांग धादिङ्ग
२१	शंकर बुढाथोकी	गेलू १ रामेछाप	२०६२।४।२१	भालुबतासे, काभ्रे
२२	पदम बहादुर कार्की	टिन्कु ७ रामेछाप	२०६३।२।१३	ज्यामिरेगाउँ रामेछाप
२३	दिलिप रोक्का	रगनी ४ ओखलढुङ्गा	२०५८।५।५	कोटेश्वर काठमाण्डौ
२४	उपेन्द्र प्रसाद गुरागाई	प्रिति ६ रामेछाप	२०५९।१।३	प्रिति ६ रामेछाप
२५	वेग बहादुर तामाङ	दारख ८ धादिङ्ग	२०६३।३।११	कन्डोल ४ काठमाण्डौ
२६	प्रभु प्रसाद थारु	विरुवागुठी १ पर्सा	२०६०।७।२	ने.रा.प्रा.वि.वागवाना पर्सा
२७	राजु राई	का.मा.न.पा.३४ काठमाण्डौ	२०६३।५।१२	काठमाण्डौ
२८	सुमन श्रेष्ठ	का.मा.न.पा.३४ काठमाण्डौ	२०६३।५।१२	काठमाण्डौ
२९	भानु बुढाथोकी	का.मा.न.पा.३४ काठमाण्डौ	२०६३।५।१२	काठमाण्डौ
३०	मणी कुमार राई	का.मा.न.पा.३४ काठमाण्डौ	२०६३।५।१२	काठमाण्डौ
३१	अमृत कुमार राई	का.मा.न.पा.३४ काठमाण्डौ	२०६३।५।१२	काठमाण्डौ

३२	अरुण सुनुवार	वौद्ध जोरपाटी, काठमाण्डौ	२०६३।६।१७	वौद्ध काठमाण्डौ
३३	मंगले तामाङ्ग	कक्नी ३ नुवाकोट	२०५३।६।१४	थानसिं नुवाकोट
३४	कृष्ण लामा	बलाजु १६, काठमाडौं	२०६३।६।२८	बनस्थली, काठमाडौं
३५	तरिणी प्रसाद ठाकुर	का.मा.न.पा.४ धुम्बाराही	२०६३।७।१	हटब्रेड रेस्टरेन्ट, महाराजगञ्ज
३६	नितेश अर्याल	विराटनगर १०, मोरड	२०६३।७।११	गोङ्गबु बसपार्क
३७	प्रल्लाद लिम्बु	धरान, सुनसरी	२०६३।७।११	गोङ्गबु बसपार्क
३८	नारायण फुयाल	जोरापाटी ३, नयाँवस्ती	२०६३।३।२६	गोकर्ण, नयाँपाटी
३९	दिपक लामा	मण्डिकेटार, धुम्बाराही	२०६३।६।३१	धुम्बाराही ४
४०	धनबहादुर थापा	बारा, रतनपुरी	२०६३।४।३१	बारा, सिगौल
४१	मनेश कुमार लिम्बु	धनकुटा, बुढिमोरङ्ग ७, ऊखुडाँडा	२०६३।७।२४	काठमाण्डौ, टुँडिखेल
४२	राजु थापा	धादिङ्ग, निलकण्ठ १	२०६३।६।४	धादिङ्ग, निलकण्ठ १
४३	झश्वर श्रेष्ठ	धादिङ्ग, निलकण्ठ १	२०६३।६।४	धादिङ्ग, निलकण्ठ १
४४	मनबहादुर नेपाली	धादिङ्ग, निलकण्ठ १	२०६३।६।४	धादिङ्ग, निलकण्ठ १
४५	परसुराम नेपाली	रामेछाप, सुनारपानी १	२०६३।७।२०	रामेछाप, सालु १
४६	नरेन्द्र बहादुर बलमपाकी मगर (मिलन)	महोत्तरी, बर्दिवास ३	२०६३।७।७	ललितपुर, कुपण्डोल
४७	निर्मल स्याङ्गतान	सिन्धुली, कमलामाइ १	२०६३।६।१८	काठमाडौं, माइतीघरमोड
४८	ओम प्रकाश अग्रवाल	बारा, कलैया न.पा ६	२०६०।१।२८	बारा, निजगढ
४९	उमेश पटेल	पर्सा, वीरगञ्ज उ.न.पा १७	२०६४।१।२३	काठमाडौं
५०	जीतेन्द्र शाह	मधेशी जनअधिकार फोरम	२०६४।२।३१	कोटेश्वर, काठमाडौं
५१	अचल वि.क. (सुमन)	डुमरीया ७, रैतहट	२०६१।४	पुरानोबानेश्वर, वर्तीसपुतली, काठमाडौं
५२	यक्षध्वज कार्की	सुरी, दोलखा, हाल काठमाण्डौ, मैतिदेवी	२०६४।६।१६	सिंचाई विभाग, ललितपुर
५३	त्रिविक्रम भण्डारी	नखुलेको	२०६४।६।१७	सिंचाई विभाग, ललितपुर
५४	देवेन्द्र कुँवर	नखुलेको	२०६४।६।१८	सिंचाई विभाग, ललितपुर
५५	जनार्दन पौडेल	गणेशस्थान ८, खारे, नुवाकोट	२०६४।५।१८	गणेशस्थान ८, खारे, नुवाकोट
५६	धनबहादुर थापा	रतनपुर २, बारा	२०५९।४।३१	सिंडोल, बारा
५७	रामजी कार्की	धुस्कुन १, सिन्धुपाल्चोक	२०६४।६।९	खाडिचौर सिन्धुपाल्चोक
५८	हेमशंकर मण्डल (विल्टु)	नाथपट्टीभिसरभारा टोल, धनुषा	२०६४।९।१५	धनुषा

**ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका भनी आयोगको क्षेत्रिय कार्यालय
पोखरामा परेका उजुरीहरूको विवरण**

क्र.सं.	पिडितको नाम थर	ठेगाना	घटनास्थल	घटना मिति
१	दिपेन्द्र लामिछाने	तिलाहार ६, पर्वत	पर्वत, तिलाहार, डिमुवा वजार	२०६२५४१३
२	देवेन्द्र पुरी	खुर्कोट, पर्वत	पर्वत, पुलाचौर ९ भिरमुनी	२०६३११०
३	समिन वहादुर गुरुङ .	पान्द्रुक, गोरखा	गोरखा, पान्द्रुक	२०६१८८२८
४	मन वहादुर गुरुङ	पेल्काचौर ७ ,स्याङ्गजा,	सुनौली	२०६११११२८
५	पदम प्रसाद तिवारी	पंचमुल, स्याङ्गजा	अर्घाखाची	२०६२६६२३
६	रुपमणि गिरी	तिलाराकोट, कपिलवस्तु	कपिलवस्तु, कोपवा	२०६२३१३
७	राम कुमार साहनी	कपिलवस्तु न.पा., कपिलवस्तु	कपिलवस्तु, कपिलवस्तु न.पा.	२०६१६६३
८	राजेन्द्र प्रसाद ढकाल	नवलपरासी	नवलपरासी, भुम्ही	२०६०१११२८
९	पदम क्षेत्री	नवलपरासी, सुनवल	नवलपरासी, सुनवल	२०६३१११०
१०	श्रवण कुमार चौधरी	रामग्राम न.पा.११ नवलपरासी	नवलपरासी, रामनगर	२०६११२०२६
११	अल्लम पठान	वयाधाट ९,रुपन्देही	सिद्धार्थ न.पा.८ रुपन्देही	२०६४ / २ / ३१
१२	विजुलादेवी कंडेल	दमेक ३ वाग्लुङ्ग	दमेक ३ वाग्लुङ्ग	२०६२ / ४ / २४
१३	हरिराम कुर्मी (चौधरी)	धनकौली ३ कपिलवस्तु	धनकौली कपिलवस्तु	२०६० / ७ / ३

**ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका भनी आयोगको क्षेत्रिय कार्यालय
नेपालगञ्जमा परेका उजुरीहरूको विवरण**

क्र.सं.	पीडितको	
	नाम, थर	ठेगाना
१.	होली केवट	कम्दी गाविस वडा नं. ९ लादियाघाट, बाँके
२.	वामदेव धिताल	बाँके
३.	लक्ष्मण चौधरी	बाँके
४.	दशरथ चौधरी	बाँके
५.	प्रेमवहादुर ओली	कोहलपुर - ५, बाँके
६.	लक्ष्मी अर्याल	कोहलपुर - ३, बाँके
७.	लालबहादुर डाँगि	कचनापुर - १, अघैया बाँके
८.	कृपाराम विश्वकर्मा	बाँके
९.	तिलक बाहोरा	बागेश्वरी -७ बाँके
१०.	पर्शुराम शुक्ला	होलिया - ८ बाँके
११.	ईशक जो लाल	कट्टुइँया - १ बाँके

१२.	विश्वनाथ केवट	बेतहनी - ५ बाँके
१३.	जिम्दार केवट	
१४.	बेचन केवट (बले)	
१५.	सरम केवट	
१६.	मुन्ना केवट	
१७.	चाँदली मनिहार	
१८.	गंजा चमार	
१९.	पप्पु यादव	
२०.	बड़काउ कवाड़िया	पिपरहवा गाविस वडा नं. ९ बाँके
२१.	विजय कुमार साह	खाष्कुष्मा - ४ बाँके
२२.	दिपक डॉगि	खाष्कुष्मा - ४ बाँके
२३.	चित्रबहादु भण्डारी	खाष्कुष्मा - ४ बाँके
२४.	कृष्ण परियार	चपरगढी - ४ बाँके
२५.	गणेशबहादुर बस्नेत	वैजपुर - ६ बाँके
२६.	मोहन बस्नेत	वैजपुर - ६ बाँके
२७.	धुवप्रकाश श्रेष्ठ	कोहलपुर चप्रागढी, बाँके
२८.	राधे खटिक	भवानीया - ८ बाँके
२९.	मध्वाप्रसाद यादव	कम्दी - ८ बाँके
३०.	रसिद खाँ	कटकुईया - ५ बाँके
३१.	बलबहादुर बुढाथोकी	कम्दी - ८ बाँके
३२.	गङ्गा के.सी.	खाष्कुष्मा - ५ बाँके
३३.	शीवकुमार वर्मा	बनकटी - ४ बाँके
३४.	मिराज मनिहार	नेपालगञ्ज - १६ , बाँके
३५.	नन्दु खटिक	कम्दी - १ बाँके
३६.	हेमन्त थापा	हिरमिनिया - २ बाँके
३७.	जयलाल महत	हिरमिनिया - २ बाँके
३८.	अफजल खाँ	पुरैना - ७ बाँके
३९.	कमताप्रसाद यादव	बेतहनी - ४ बाँके
४०.	दामोदर खवास	
४१.	हुकुमबहादुर के.सी.	कम्दी - ९ बाँके
४२.	सुदुराम कोरी	हिरमिनिया - २ बाँके

४३.	सुदाराम कोरी	हिरमिनिया - २ बाँके
४४.	पुटि नाउ	उदयपुर - ८ बाँके
४५.	अकबर अलि	नेपालगञ्ज - ९, बाँके
४६.	राजजल अलि शेख	नेपालगञ्ज - ८, बाँके
४७.	मिठान थारु	राजपुर - ५ बर्दिया
४८.	तेजराम थारु	राजपुर - ५ बर्दिया
४९.	किसिम थारु	राजपुर - ५ बर्दिया
५०.	सुखराम थारु	राजपुर - ५ बर्दिया
५१.	निमबहादुर थारु	राजपुर - ५ बर्दिया
५२.	तेजबहादुर थारु	राजपुर - ५ बर्दिया
५३.	भलुवा थारु	राजपुर - ५ बर्दिया
५४.	मंसराम थारु	राजपुर - ५ बर्दिया
५५.	शीवनारायण थारु	राजपुर - ५ बर्दिया
५६.	नारायण सापकोटा	राजपुर - ५ बर्दिया
५७.	दिलबहादुर खड्का	कालिका - ४ बर्दिया
५८.	रामकुमार थारु	गुलेरिया - ६ बर्दिया
५९.	तीर्थराज चौधरी	दौलतपुर - २ बर्दिया
६०.	गोविन्द घर्ति	दौलतपुर - २ बर्दिया
६१.	गोपाल चाधरी	दौलतपुर - २ बर्दिया
६२.	कालीबहादुर विष्ट	बेलवा - ७ बर्दिया
६३.	भीमबहादुर विष्ट	बेलवा - ७ बर्दिया
६४.	नारायण भुषाल	कालिका - ५ बर्दिया
६५.	रामबाबु रेग्मी	कालिका - ५ बर्दिया
६६.	केदार खनाल	कालिका - ५ बर्दिया
६७.	पदमप्रसाद तिवारी	ठाकुरद्वारा, बर्दिया
६८.	रमेश बज्जरा	बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज, बर्दिया
६९.	अजय नारायण यादव	गुलेरिया - ४ बर्दिया
७०.	धनेश बज्जरा	गुलेरिया - ४ बर्दिया
७१.	पन्नालाल बज्जरा	गुलेरिया, बर्दिया
७२.	धर्मराज रिजाल	धदवार - ३ बर्दिया
७३.	भीमराज श्रीवास्तव	जमुनी - ७ बर्दिया

७४.	रेशम डाँगि	सानोश्री - ५ बर्दिया
७५.	कृष्णप्रसाद अधिकारी	देउडाकला - ९ बर्दिया
७६.	गनवहादुर थापा	ढोडरी - ९ बर्दिया
७७.	रोमहर्ष विष्ट	मगरागढी - ४ बर्दिया
७८.	उत्तम थारु	डेउडाकला - ९ बर्दिया
७९.	प्रेमवहादुर थारु	डेउडाकला - ९ बर्दिया
८०.	प्र.ज. निमबहादुर वि.के.	गुलरिया - १ बर्दिया
८१.	रमेश यादव (निराज)	गुलरिया - २ बर्दिया
८२.	कन्हैया चौधरी	बग्नाहा - बर्दिया
८३.	धनबहादुर रोका	मिरुल, रोल्पा
८४.	डोम्लिङ्ग लामा, सिन्धुपाल्चोक	रेडियो नेपाल र हिमालय टाईम्स पत्रिका
८५.	भीमबहादुर थापा	कल्याण गाविस, सुखेत
८६.	विनोद के.सी.	मैनतडा गाविस, सुखेत
८७.	प्रेमबहादुर कार्की	बिजौरा - ५, सुखेत
८८.	बद्रीप्रसाद ज्वाली	बदलाम्जी - ७ कुसापानी, दैलेख
८९.	लक्ष्मी शर्मा	शान्ति नागरिक समाज, दैलेख
९०.	उषाकुमारी रेग्मी	नारायण नगरपालिका, दैलेख
९१.	नैन जैसी	चिउडी पुसाकोट - ६ दैलेख
९२.	रविबहादुर खड्का	चिउडी पुसाकोट - ६ दैलेख
९३.	बलबहादुर खड्का	चिउडी पुसाकोट - ६ दैलेख
९४.	भवानीप्रसाद ज्वाली	डाढा पराजुल - ६ दैलेख
९५.	धनबहादुर शाही	खाँडाकवाडा - २ दैलेख
९६.	सुरेन्द्र शाही	खाँडाकवाडा - २ दैलेख
९७.	रणबहादुर खड्का	खाँडाकवाडा - ४ दैलेख
९८.	दीपेन्द्रबहादुर बुढा	बासी, दैलेख
९९.	जनमबहादुर शाही	सुगदिहा - १ कालीकोट
१००.	नवराज शाही	सुगदिहा - १ कालीकोट
१०१.	उर्मिला शाही	सुगदिहा - १ कालीकोट
१०२.	दीपराज बम	राम्नाकोट - ५ कालीकोट
१०३.	मनिराज बराल	फुकोट - ८, कालीकोट
१०४.	धीरबहादुर बम	राम्नाकोटा - २ कालीकोट

१०५.	तारा शाही	दह - ७ कालीकोट
१०६.	दिलबहादुर चलाउने	चाँदेकरञ्जी - ३ सल्यान
१०७.	रामबहादुर चलाउने	चाँदेकरञ्जी, सल्यान
१०८.	खीमबहादुर रिउले	सिजुवाल, सल्यान
१०९.	पिताबहादुर वि.के.	सिजुवाल, सल्यान
११०.	बुद्धिबहादुर बस्नेत	सिजुवाल, सल्यान
१११.	लुटबहादुर थापा	सिजुवाल, सल्यान
११२.	मच्छन्द्रबहादुर बस्नेत	सिजुवाल, सल्यान
११३.	धनेश्वर खनाल	बिजुवार, प्युठान
११४.	हिरानाथ योगी	बिजुवार, प्युठान
११५.	धनीराम गिरी	तुलसीपुर, दाङ
११६.	भीमसेन शाह	तुलसीपुर - ११ दाङ
११७.	डिल्लीनाथ योगी	त्रिभुवन न.पा. - ४, दाङ
११८.	डिल्लीबहादुर के.सी.	बाफिकोट - ६ रुकुम
११९.	गोपाल के.सी.	बाफिकोट - ६ रुकुम
१२०.	देवीलाल खड्का	पोखरा, रुकुम
१२१.	लक्ष्मी घर्ति	पोखरा, रुकुम
१२२.	कर्णबहादुर नेपाली	पोखरा, रुकुम
१२३.	तोयानाथ पौडेल	सोभा, रुकुम
१२४.	गोवर्धन राउत	स्यालापाखा, रुकुम
१२५.	ललबहादुर वि.के.	स्यालापाखा, रुकुम
१२६.	मेहनलाल वि.के.	स्यालापाखा, रुकुम
१२७.	हरिगुण मल्ल	स्यालापाखा - १ रुकुम
१२८.	सुनबहादुर बुढा	महत - १, रुकुम
१२९.	छकबहादुर बुढा	राम्नाकोट - १ रुकुम
१३०.	शशीराम के.सी.	चोखावाङ - ५ रुकुम
१३१.	भक्ति पुन	झुला - ७ रुकुम
१३२.	दशरथ पौडेल	पिपल - ९ रुकुम
१३३.	पहलबहादुर खनाल	मार्मा - २ रुकुम
१३४.	कर्सु बुढा	महत - १ रुकुम
१३५.	कमल बुढा	चोखावाङ - ९ रुकुम

१३६.	कसु नाथ	पिपल - ९ रुकुम
१३७.	बलवहादुर बुढा	चुन्वाङ्ग - ७ रुकुम
१३८.	चुडामणि सुनार	चुन्वाङ्ग - १ रुकुम
१३९.	तिलक ढकाल	यु.पी.एस. डोल्पा आयोजना प्रमुख
१४०.	अम्बरबहादुर बुढा	जिल्ला स्वास्थ कार्यालय, जाजरकोट
१४१.	अंकिता शाह	खगेनाकोट, जाजरकोट

**ने.क.पा.(माओवादी) द्वारा कब्जामा लिई अवस्था अज्ञात पारिएका भनी आयोगको क्षेत्रिय कार्यालय
धनगढीमा परेका उजुरीहरुको विवरण**

क्र.सं.	पीडितको		घटना भएको	
	नाम, थर	ठेगाना	स्थान	मिति
१	राम विलाश राना "फुल्टु"	धनगढी न.पा. - १० कैलाली	निज निवास	२०६०/९/२४
२	बम्मन राना	धनगढी न.पा. - ६ कैलाली	निज निवास	२०५८/२/१०
३	तेजराज विनाडी	डोटी घर भै दरख -५, कैलाली	रामशिखरभाला	२०५९/८/२६
४	लोक बहादुर टमाटा (विशाल धामी)	धनगढी न.पा - १ कैलाली	चौमाला, कैलाली	२०६०/३/१४
५	प्रकाश ठकुरी	महेन्द्रनगर न.पा. - १ कञ्चनपुर	महेन्द्रनगर न.पा. - १ कञ्चनपुर	२०६४/३/२१
६	प्रकाश बोहरा	दैजी - २, कञ्चनपुर	दैजी - २, कञ्चनपुर	२०६२/७/२८
७	देवराज जैशी	मंगलसेन- ६, अछाम	जनाली वण्डाली	२०६२/२/२
८	ललित बहादुर कुँवर	चण्डका - ३, अछाम	चण्डका - ३, अछाम	२०६२/१०/१४
९	गोपी चन्द्र उपाध्याय	कोइरालाकोट, बझाङ्ग	घोडा दाउना	२०६२/११/३
१०	प्रेमसिंह धामी	श्रीकेदार - ४, वैतडी	मसुरिया कैलाली	२०६०/८/२८
११	हिक्मत सिह महता	उदयदेव - ५, वैतडी	उदयदेव - ५, वैतडी	२०६४/८/३०
१२	मानसिंह ठगुन्ना	वसन्तपुर - २, वैतडी		२०६१/१०/९
१३	पशुपति थापा मगर	सिर्झो - ९, डडेल्धुरा	सिर्झो - ९, डडेल्धुरा	२०६२/८/७

अनुसूचि ३
बलवूर्वक बेपत्ता सम्बन्धी गतिविधिमा आधारित केही फोटोहरू

आयोगद्वारा आयोजित बेपत्ता विरुद्ध अन्तराक्रिया कार्यक्रम

बेपत्ताको अवस्थाको बारेमा आयोगमा दातृ निकायसंग छलफल गरिदै

बेपत्ताको बारेमा सरकार र सुरक्षा निकायका पदाधिकारीसंग छलफल गरिए

आयोगद्वारा धादिङ जिल्लामा गरिएको शबोत्खनन्

आयोगद्वारा काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लामा गरिएको शवोत्खनन्

शवोत्खनन् गरी शव बुझाइएपछि काभ्रेपलाञ्चोकमा पीडित पक्ष अन्तिम संस्कार गर्दै

कैलालीमा शवोत्खनन् गरिदै

आयोगद्वारा उत्खनन् गरिएका शवको पोष्टमोर्टम गरिदै

बेपत्ता परिवारहरूले आयोजना गरेको प्रदर्शन

बेपत्ता परिवारहरूले आयोजना गरेको प्रदर्शन